

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İslam Ekonomisi ve Finansı Çalışmalarının
Dönüşümünü ICIEF Konferans Serisi
Üzerinden Anlamak: Nitel Bir Analiz**

Yüksek Lisans Tezi

Talha Bedirhan Işık

Haziran 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İslam Ekonomisi ve Finansı Çalışmalarının
Dönüşümünü ICIEF Konferans Serisi
Üzerinden Anlamak: Nitel Bir Analiz

Yüksek Lisans Tezi

Talha Bedirhan Işık

Danışman

Doç. Dr. İsa Yılmaz

Haziran 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Talha Bedirhan Işık tarafından hazırlanan “İslam Ekonomisi ve Finansı Çalışmalarının Dönüşümünü ICIEF Konferans Serisi Üzerinden Anlamak: Nitel Bir Analiz” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. İsa Yılmaz

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Kalkavan

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 24/Haziran/ 2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun APA kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. İsa Yılmaz

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Talha Bedirhan Işık

ÖZET

İslam Ekonomisi ve Finansı Çalışmalarının Dönüşümünü ICIEF Konferans Serisi Üzerinden Anlamak: Nitel Bir Analiz

Işık, Talha Bedirhan

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsa Yılmaz

Haziran 2025

Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF) serisi, İslam ekonomisinin modern anlamda doğuşunu başlatan ve onu akademik bir disiplin olarak ele alan ilk konferans olması bakımından, günümüzde de çalışmalara yön vermesiyle İslam ekonomisi alanındaki önemini sürdürmektedir. Bu çalışma, İslam iktisadı düşüncesinin zamansal dönüşümünü anlamak amacıyla 1976 yılında başlayarak günümüzde hala devam eden Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF) serilerini nitel bir analiz yöntemiyle incelemektedir. İslam ekonomisinin teorik çerçevesi, uygulama alanları ve kurumsal yapılarının zaman içerisindeki evrimini ortaya koymak üzere, konferanslarda sunulan bildirilerin özet metinleri, anahtar kelimeleri, konferans konuları, ana temaları ve konferans kitaplarını inceleyerek tematik kodlama yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda, dönemsel olarak öne çıkan temalar, kullanılan kavramsal çerçeveler ve yöntemsel yaklaşımlar belirlenmiş; bu unsurların küresel ve bölgesel sosyo-ekonomik gelişmelerle nasıl ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada, İslam iktisadının ilk dönemlerinde öne çıkan ahlaki ve normatif vurguların, zamanla daha teknik, finansal ve düzenleyici tartışmalara evrildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, küresel ekonomik krizler, dijitalleşme, sürdürülebilir kalkınma ve finansal kapsayıcılık gibi dışsal gelişmelerin, konferans temalarına ve bildirilerin odak noktalarına yansıdığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, İslam ekonomisi literatürünün hem söylem hem de uygulama düzeyinde önemli bir dönüşüm geçirdiğini ve bu dönüşümün tarihsel bağlamda okunmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Çalışma, İslam ekonomisi çalışmalarının gelişimini ve seyrini ortaya koyarak hem kavramsal hem de metodolojik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı, ICIEF, İslam Ekonomisi, İslami Finans, Finansal Dönüşüm

ABSTRACT

Understanding the Transformation of Islamic Economics and Finance Studies Through the ICIEF Conference Series: A Qualitative Analysis

Işık, Talha Bedirhan

Master's Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assoc. Prof., İsa Yılmaz

June 2025

The International Conference on Islamic Economics and Finance (ICIEF) series, which marked the modern emergence of Islamic economics and established it as an academic discipline, continues to play a guiding role in current studies and maintains its significance in the field of Islamic economics. This study examines the ICIEF conference series, which began in 1976 and continues to the present day, through a qualitative analysis in order to understand the temporal transformation of Islamic economic thought. To reveal the evolution of the theoretical framework, practical applications, and institutional structures of Islamic economics over time, the abstracts, keywords, conference topics, main themes, and conference proceedings were analyzed using thematic coding. Within this framework, the study identifies the dominant themes of different periods, the conceptual frameworks employed, and the methodological approaches adopted, and investigates how these elements are related to global and regional socio-economic developments. The findings indicate that the early stages of Islamic economics were marked by strong moral and normative emphases, which have gradually shifted toward more technical, financial, and regulatory discussions. Additionally, external developments such as global economic crises, digitalization, sustainable development, and financial inclusion have been reflected in the conference themes and the focus of presented papers. The results demonstrate that the literature on Islamic economics has undergone a significant transformation both in terms of discourse and practice, and that this transformation can be interpreted within a historical context. The study aims to make a conceptual and methodological contribution by revealing the development and trajectory of studies in Islamic economics.

Keywords: International Conference on Islamic Economics and Finance, ICIEF, Islamic Economics, Islamic Finance, Financial Transformation

ÖNSÖZ

Lisans eğitimimin başlarında, bir konferans vesilesiyle tanışma fırsatı bulduğum ve sonrasında lisans yıllarım boyunca çeşitli müzakere ve ders gruplarında ufuk açıcı katkılarından istifade ettiğim, yüksek lisans eğitimim süresince ise akademik danışmanlığımı yürüten tez danışmanım Sayın Doç. Dr. İsa Yılmaz'a, İslam ekonomisi alanına yönelik ilgimi titizlikle değerlendirerek tez çalışmalarım boyunca yönlendirici katkılar sağlaması, her an ulaşılabilir olması, çalışmalarımın aksadığı dönemlerde dahi teşvik edici tutumunu sürdürmesi ve sıkıntılı zamanlarda her daim desteğini hissettirmesi, bir danışmanın ötesinde samimi ve yapıcı bir rehberliği için teşekkür ederim.

Lisans eğitimimin ilk yılı ve ilk döneminde, bir konu hakkında görüşmek üzere kapısını çalmamla tanıştığımız; devam eden yıllarda yalnızca akademik desteğiyle değil, iş ve sosyal hayatıma dair pek çok konuda da desteğini esirgemeyen, İslam ekonomisi alanına ilgimi uyandıran, akademik çalışmalarında beni teşvik eden ve aynı zamanda tez jürimde yer alan Sayın Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan'a ve tezimin düzenlenmesi ve organizasyonunda yapıcı yorum ve eleştirileriyle katkı sağlayan Sayın Doç. Dr. Hakan Kalkavan'a teşekkür ederim.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca desteğini ve sevgisini her zaman yanımda hissettiğim aileme, moral ve motivasyon kaynağı olan arkadaşlarıma, bana inanan, teşvik eden ve yol gösteren tüm kıymetli hocalarıma minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Talha Bedirhan Işık
İstanbul 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR	8
2.1. İslam Ekonomisi Çalışmalarının Arka Planı	8
2.1.1. Birinci Dönem: İslami Sosyal Bankaların Ortaya Çıkışı.....	12
2.1.2. İkinci Dönem: İslami Bankacılığın Ticari Bankacılık Olarak Yayılması.....	15
2.1.3. Üçüncü Dönem: İslami Finansın Küreselleşmesi	18
2.2. Literatür Taraması.....	24
3. YÖNTEM	28
3.1. Araştırmanın Yöntemi	28
3.2. Araştırma Örneklemi	30
3.3. Veri Analiz Süreci	31
3.3.1. Yapay Zekânın Çalışmayı Destekleyici Unsur Olarak Kullanılması	34
4. ANALİZ.....	36
4.1. Birinci Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı Analizleri	37
4.1.1. Konferans Boyunca Ele Alınan Ana Temalar	44
4.1.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	44
4.1.3. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar	45
4.1.4. Konferansın Temel Çıkarımları	45
4.1.5. Konferansın Bilimsel Katkısı.....	46
4.1.6. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	46
4.1.7. Sonuç	47
4.2. İkinci Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı.....	47
4.3. Üçüncü Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı Analizleri.....	52
4.3.1. Konferans Boyunca Ele Alınan Ana Temalar	52
4.3.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	55
4.3.4. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar	55
4.3.5. Konferansın Temel Çıkarımları	56
4.3.6. Konferansın Bilimsel Katkısı.....	56

4.3.7. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	57
4.3.8. Sonuç	58
4.4 Dördüncü Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı Analizleri	58
4.4.1. Konferans Boyunca Ele Alınan Ana Temalar	58
4.4.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	59
4.4.3. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar	59
4.4.4. Konferansın Temel Çıkarımları	60
4.4.5. Konferansın Bilimsel Katkısı.....	60
4.4.6. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	61
4.4.7. Sonuç	62
4.5. Yedinci Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri	62
4.5.1. Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar.....	63
4.5.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	64
4.5.3. Konferansın Temel Çıkarımları	64
4.5.4. Konferansın Bilimsel Katkısı.....	65
4.5.5. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	65
4.5.6. Sonuç	66
4.6. Onuncu Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri	66
4.6.1. Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar.....	67
4.6.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	68
4.6.3. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar	69
4.6.4. Konferansın Temel Çıkarımları	70
4.6.5. Konferansın Bilimsel Katkısı.....	70
4.6.6. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	71
4.6.7. Sonuç	72
4.7. On İkinci Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri	73
4.7.1. Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar.....	76
4.7.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	76
4.7.3. Konferansın Temel Çıkarımları	76
4.7.4. Konferansın Bilimsel Katkısı.....	77
4.7.5. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	77
4.7.6. Sonuç	78
4.8. On Beşinci Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri.....	79

4.8.1 Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar.....	79
4.8.2 Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar	80
4.8.3 Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar	81
4.8.4 Konferansın Bilimsel Katkısı.....	81
4.8.5 Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan	82
4.8.6. Sonuç	83
5. BULGULAR VE TARTIŞMA	84
5.1. İslam Ekonomisi Çalışmalarıyla Eş Zamanlı Küresel Gelişmeler.....	84
5.1.1. 1976–1992 (İslam Ekonomisi Temellerinin Atılması)	84
5.1.2. 2000–2005 (Teorik Çerçevenin Ardından Pratik Arayışları)	85
5.1.3. 2008–2016 (Küreselleşme Çabaları)	86
5.1.4. 2020 ve Sonrası.....	88
5.2. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF)’in Dönemsel Dönüşümü:.....	89
5.2.1. İslam Ekonomisi Çalışmalarının Akademik Literatüre Dahil Edilmesi	89
5.2.2. Uygulama ve Küreselleşme Süreci	92
5.2.3. Finansal Krizlere Karşı Direnç ve Risk Yönetimi	93
5.2.4. Dijitalleşme, Sürdürülebilir Finans ve Yeni Modellerin İslami Finansa Entegrasyonu	96
6. SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	110

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Konferansların Düzenlendiği Ülkeler ve Düzenlenen Konferans Sayısı	4
Grafik 2. Çalışmada Kaynak Olarak Kullanılan ve Konferanslarda Sunulan, Erişilebilen Bildiri Sayıları.....	5
Grafik 3. İslami Finans Varlık Büyümesi (Milyar Dolar)	24
Grafik 4. Üçüncü ICIE Ana Temaların Yüzdelik Dağılımı.....	56
Grafik 5. Dördüncü ICIE Ana Temaların Yüzdelik Dağılımı	63
Grafik 6. Yedinci ICIEF Ana Temaların Yüzdelik Dağılımı	68
Grafik 7. Onuncu ICIEF Ana Temaların Oturumlara Göre Oransal Dağılımı	73
Grafik 8. Kabul Edilen Bildiri Özetlerinin Dillere Göre Dağılımı	80
Grafik 9. Başvuruların Temalara Göre Dağılımı	81
Grafik 10. Konferansın Ana Temalarının Dağılımı (%).....	86

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. ICIEF Serisi Konu, Yıl, Ülke-Kurum, Öne Çıkan Başlıklar	4
Tablo 2. Konferanslar Bağlamında Tarihsel Dönemler ve Öne Çıkan Çalışma Temaları	108

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CIEF	Center for Islamic Economics and Finance
GCC	Gulf Cooperation Council
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IAIB	International Association of Islamic Bank
IAIE	International Association for Islamic Economics
ICIE	International Conference on Islamic Economics
ICIEF	International Conference on Islamic Economics and Finance
IFRS	International Financial Reporting Standards
IFSB	Islamic Financial Services Board
IRTI	Islamic Research and Training Institute
IsDB	Islamic Development Bank
OIC	Organisation of Islamic Cooperation
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Coun

1. GİRİŞ

Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı (ICIE), yeni bir disiplin olan İslam Ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. 1960'ların sonlarında yoğun bir şekilde başlayan modern İslam iktisadı çalışmalarının başlangıcıyla yakın tarihlerde başlayan ICIE, İslam iktisadı alanındaki çalışmaların ön plana çıkarılmasında, görünür hale gelmesinde ve bir disiplin olarak akademide yer almasında önemli rol üstlenmiştir.

İlk olarak 1976 yılında Cidde'de düzenlenen konferans, İslam iktisadı düşüncesinin kurumsallaşma sürecinde ilk dönüm noktasıdır. 1976 yılından bu yana farklı ülkelerde, çeşitli ana başlıklarla gerçekleştirilen Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF) serisi, İslam iktisadı alanındaki teorik yaklaşımların, metodolojik tartışmaların ve pratik uygulamaların paylaşılması ve aktarılması için bir platform sunmaktadır. Bu yönüyle konferanslar, modern İslam iktisadının tarihsel olarak bilimsel bir çerçeveye oturtulmasında önemli bir role sahiptir.

Konferanslar, Müslüman dünyasından akademisyenleri, araştırmacıları ve politika yapımcıları bir araya getirerek Müslümanların karşılaştığı zorlukları ve adil sistemlerin hâkim olması umulan geleceğe ulaşmak için yapılması gerekenleri tartışmak için bir ortam oluşturmaktadır.

ICIEF serisi, International Association for Islamic Economics (Uluslararası İslam Ekonomisi Birliği (IAIE) tarafından Islamic Research and Training Institute (İslam Araştırmaları ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), Islamic Development Bank (İslam Kalkınma Bankası (IsDB) gibi kilit paydaşların iş birliğiyle düzenlenen, İslam ekonomisi disiplininin ilk ve öncü akademik konferans serisidir (El-Karanshaw, 2015).

2000'li yıllara gelindiğinde, dünya genelinde finans sektöründe yaşanan gelişmeler ve sektörün potansiyelinin fark edilmesiyle İslami finans sektörüne yönelik girişimler hızlanmıştır. Bu bağlamda İslam iktisadı çalışmalarına yön veren Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı (ICIE), finans konularını da konferanslarda konuşmak üzere içeriğe dahil etmiş ve konferans serilerinin adı Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF) olarak güncellenmiştir.

İslam ekonomisi ve finansı çalışmalarının hem araştırma hem de uygulamalarının geliştirilmesi, tüm paydaşların kararlılığının yanı sıra akademisyenler ve politika yapıcılar tarafından teori ve politika oluşturma arasında uygulanabilir bağlantıların kurulmasını gerektirir. Bu bağlamda ICIEF, sadece teori geliştirme ve teorinin uygulanmasına değil aynı zamanda İslam iktisadı, İslami finans, şeriat, muhasebe, yönetim gibi alanlarla sınırlı kalmayarak politika ile ilgili konulara da yer vermektedir.

Düzenlenen ilk konferanstan bu yana farklı ülkelerde belirli aralıklarla gerçekleştirilen konferanslar, dönemin sosyoekonomik durumuna göre belirlenen ana temalar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Konferansın ana hedefi, İslam'ın iktisadi ilkeleri kapsamında adil, kapsayıcı, sürdürülebilirlik, etik ve ahlak temelli bir ekonomik modelin teorik ve uygulamalı boyutlarını ele alırken, katılımcılar ve konuşmacılar ile tartışmalı bir ortam oluşturarak İslam iktisadı çalışmalarını geliştirmektir.

Başta IsDB'ye bağlı IRTI olmak üzere, üniversiteler, araştırma merkezleri ve çeşitli kamu kurumlarının iş birliğiyle düzenlenmektedir.

1976 yılında Cidde King Abdulaziz University'de düzenlenen konferans, serisinin ilk konferansı olması sebebiyle bir tema belirlenmeden geniş bir gündemle başlamıştır. Düzenlenen ilk konferans, İslam ekonomisi çalışmalarını modern akademik disiplinler arasında yer almasının ve gelişiminin temellerini atmıştır.

Literatür bölümünde değinilen tarihi ve politik gelişmeler ICIEF'in başlamasına zemin hazırlayan tarihteki önemli gelişmeler ile ilgilidir. Bahsedilen gelişmeler, İslam ekonomisi çalışmalarının bir disiplin olarak akademi camiasında ele alınmasına zemin hazırlamıştır. 1976 yılında gerçekleşen ilk konferans ile bireysel olarak yürütülen çalışmalar, bir süre sonra merkezi bir şekilde yürütülmüş ve çalışmalarını İslam ekonomisi alanına yönlendiren akademisyen, araştırmacı ve politika yapıcılarını bir araya getirerek ortak çalışmaları başlatmıştır. Bu sayede İslam ekonomisi çalışmaları güç kazanarak, İslami değerler ile bilimsel yaklaşımları birleştirerek yürütülmeye başlanmış ve bunun sonucunda uygulama alanında yer edinmiştir.

Kısa sürede geniş bir ilgi alanı oluşan İslam ekonomisi çalışmaları özellikle Arap ülkesindeki sermayenin batı ülkelerine transfer edilme isteğiyle dünya çapında çeşitli kuruluşlar tarafından yer verilen bir alan olmuştur.

ICIEF'İN TARİHİ

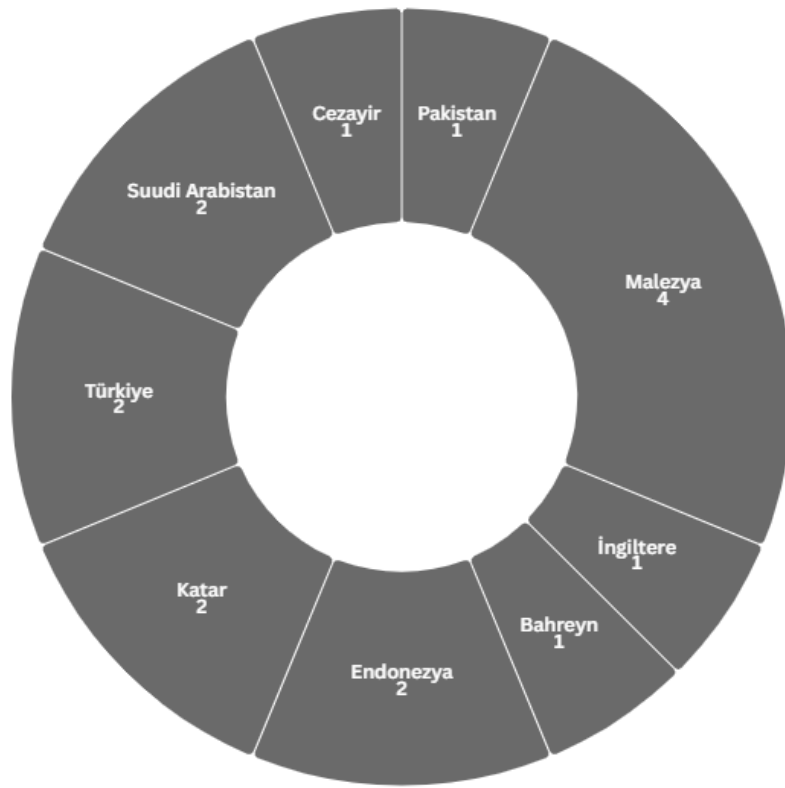

Tablo 1. ICIEF Serisi Konu, Yıl, Ülke- Kurum, Öne Çıkan Başlıklar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ICIEF serisi, 1976 yılından günümüze İslam ekonomisi ve finansı alanında önemli bir platform olmuştur. Konferansların her yıl belirlenen ana temaları, konferanslarda gerçekleştirilen bildiriler ve yayınlanan bildirilerin temaları, akademik tartışmaların seyri İslam ekonomisi çalışmalarının yıllar içerisinde küresel ölçekte geçirdiği dönüşümü gözler önüne sermektedir.

1976 yılından 2025 yılına kadar 16 konferans düzenlenmiştir. Bu konferanslar 9 farklı ülkede gerçekleştirilmiştir. Konferansların gerçekleştirildiği ülkeler ve dağılımları Grafik 1'deki gibidir:

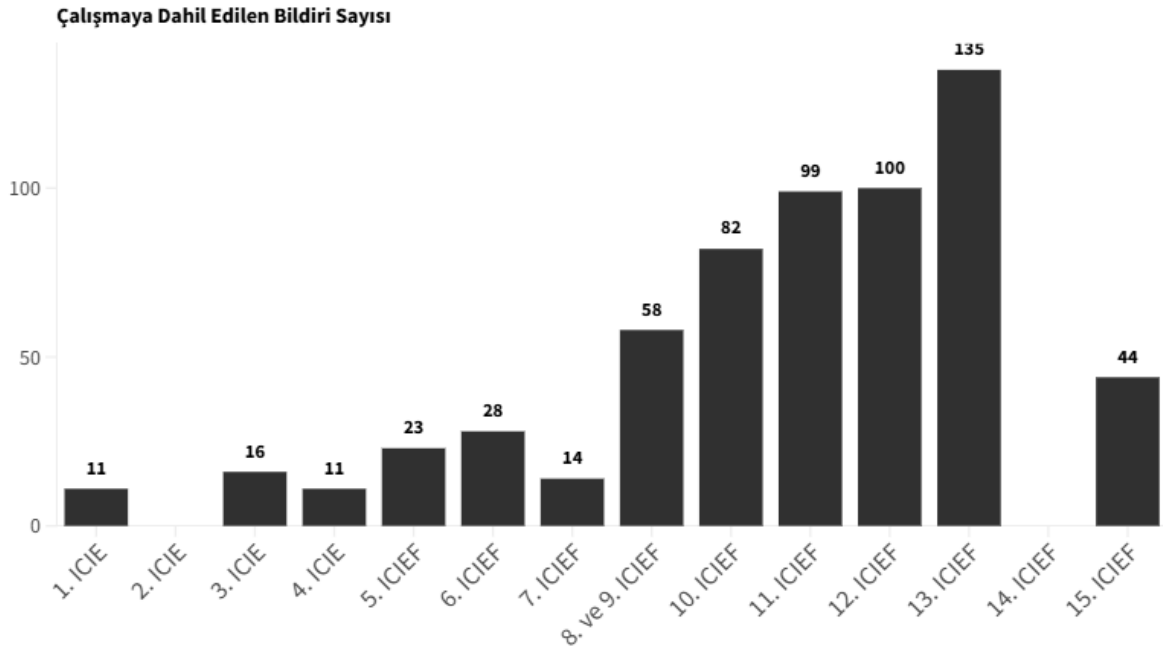

Grafik 1. Konferansların Düzenlendiği Ülkeler ve Düzenlenen Konferans Sayısı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Konferanslar, İslam ekonomisi çalışmalarına yön vermenin yanı sıra, konferans sonunda yayımlanan konferans hakkında bilgilendirme metinleri, bildiriler, bildiri kitapları, özet kitapçıkları İslam iktisadı literatürünün birikimini sunmakta ve disiplinin zaman içerisindeki dönüşümünü gözlemlemek açısından değerli bir arşiv niteliğindedir. Bu

bağlamda yürütülen çalışma boyunca erişilebilen ve değerlendirmede kullanılan konferanslara ait bildiri sayıları Grafik 2’deki gibidir:

Grafik 2. Çalışmada Kaynak Olarak Kullanılan ve Konferanslarda Sunulan, Erişilebilen Bildiri Sayıları

Kaynak: Çalışmada kullanılmak üzere elde edilen içerikler kaynak alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1976 yılında düzenlenen ilk konferanstan itibaren çeşitli yollarla erişilen ve analize dahil edilen bildiri sayıları Grafik 2’de gösterilmiştir. 1983 yılında düzenlenen 2. ICIE ve 2022 yılında düzenlenen 14. ICIEF ile ilgili dokümanlara ulaşamaması sebebiyle, ilgili yıllarda sunulan bildiriler çalışmaya dahil edilememiştir.

Bu tez çalışması sonuç bölümüyle birlikte altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF) serisinin tarihçesi, yapısı ve mevcut literatürdeki yeri üzerine açıklamalara yer verilmiş; bu konferansların İslam ekonomisi çalışmaları açısından neden önemli olduğu ortaya konmuştur.

İkinci bölüm, çalışmanın kuramsal temelini oluşturan literatür taramasına ayrılmıştır. Bu kapsamda, ICIEF konferanslarının amacı, yapısı ve tarihsel gelişim süreci açıklanmış, literatürde bu konferanslara dair yürütülen benzer çalışmalar incelenerek bu tezin özgün katkısı vurgulanmıştır. İslam ekonomisinin bir düşünce olarak ortaya çıkışından itibaren, küresel çapta ve özellikle Körfez ülkeleri bağlamında İslami değerlerin sistematik biçimde ekonomik modele yansımalarıyla birlikte adil ve sürdürülebilir bir ekonomi anlayışının oluşumu da bu bölümde genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde, İslam ekonomisinin tarihsel gelişimi üç dönem halinde ele alınmış; teorik arka planı, uygulamadaki dönüşümleri ve küreselleşme süreci bağlamında literatürün genel çerçevesi ortaya konmuştur.

Üçüncü bölüm, araştırmanın yöntemine ayrılmıştır. Bu bölümde çalışmada benimsenen nitel araştırma yaklaşımı açıklanmış; araştırma grubunu oluşturan konferansların seçilme gerekçeleri, kullanılan kaynak türleri (bildiri özetleri, anahtar kelimeler ve konferans temaları) ve veri analiz süreçleri ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Bu kapsamda, kullanılan analiz yöntemleri, verilerin işleme biçimi ve sürece dair metodolojik kararlar detaylandırılmıştır.

Dördüncü bölüm, çalışmanın ana analiz kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde, 1976 yılında Mekke’de düzenlenen ilk ICIEF konferansından başlayarak 2023 yılına kadar düzenlenen ve bu çalışmada seçilmiş olan yedi konferans detaylı bir biçimde incelenmiştir. Konferanslar tarihsel bağlamları içinde değerlendirilmiş; ana temalar, alt temalar, tartışma konuları, bilimsel katkılar ve temel çıkarımlar sistematik bir yapı içerisinde sunulmuştur. Ayrıca her konferansın gerçekleştiği dönemin politik, ekonomik ve sosyolojik arka planına da yer verilmiştir.

Beşinci bölüm, analiz sürecinde ortaya çıkan bulguların tartışıldığı ve bağlamlandırıldığı bölümdür. Bu bölümde, konferansların gerçekleştiği dönemlerde dünyada meydana gelen ve İslam ekonomisi düşüncesini doğrudan etkileyen ya da etkileme potansiyeline sahip olaylar ele alınmıştır. Dört temel dönem altında yapılan bu değerlendirmede;

- 1976–1992 arası dönem, İslam iktisadının entelektüel temellerinin atıldığı dönem,
- 2000–2005 arası, teoriden uygulamaya geçiş arayışlarının yoğunlaştığı dönem,

- 2008–2016 arası, küreselleşme ve kurumsallaşma süreçlerinin belirginleştiği dönem,
- 2020 ve sonrası ise dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve yeni finansal modellerin öne çıktığı dönem olarak ele alınmıştır.

Altıncı bölümde, ICIEF konferanslarının geçirdiği tematik ve kavramsal dönüşüm daha üst bir bakışla analiz edilmiştir. Bu bölümde dört ana başlık altında dönüşüm temaları değerlendirilmiştir:

- İslam ekonomisi çalışmalarının akademik literatüre entegrasyonu,
- Uygulama ve küreselleşme süreçlerinin gelişimi,
- Finansal krizler karşısında direnç ve risk yönetimi yaklaşımlarının önemi,
- Dijitalleşme ve sürdürülebilir finans gibi yeni paradigmaların İslami finans alanına entegrasyonu.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular özetlenmiş, çalışmanın özgün katkısı vurgulanmış ve gelecekte yapılabilecek araştırmalara dair önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR

2.1. İslam Ekonomisi Çalışmalarının Arka Planı

İslam ekonomisi düşüncesi, modern dönemde yalnızca İslami esaslara dayalı ekonomik bir alternatif sistem üretme çabası değil, aynı zamanda sömürgecilik sonrası siyasi bağımlılık karşısında Müslüman coğrafyalarda yaşayan toplulukların kolektif bir çözüm arayışının da sonucu olarak düşünülebilir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren modern anlamda temellenmeye başlayan bu hareket, İslami finans kurumlarının ortaya çıkmasından önce, ulusal sınırların ötesinde Müslüman toplumlar arasında dayanışmayı esas alan yeni bir siyasi ve iktisadi bağımsızlığın ve birliğin sağlanması ve adalet temelli bir toplumun inşası hedefleriyle canlanmaya başlamıştır. Bunun için, temelde Müslüman ülkeler ve topluluklar arasında sosyal, politik ve ekonomik dayanışmayı sağlayarak, onları özgürleştirmeyi ve güçlendirmeyi amaçlar (Asutay, 2025). Diğer bir ifadeyle, bu özgürleştirme ve güçlendirme, bireysel ve ulusal sınırları aşarak ahlak temelli bir Müslüman kimlik oluşturma hedefiyle, İslam dini çatısı altında özgün bir ahlak ekonomisi inşa etmeyi hedefler. Bu anlamda İslam ümmetini tek kimlik altında bir bütün olarak ele alır (Bissenove, 2004).

Normatif yönüyle sürekli bir gelişim gösteren İslam iktisadı düşüncesi, pratik anlamda 20. yüzyılın ortalarında, özellikle de 1960'lı yıllarda gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle Suudi Arabistan Kralı Faysal ve Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır, sömürge sonrası Müslüman toplumların yeni bir kimlik inşası, siyasi ve iktisadi bağımsızlık fikirlerini farklı açılardan savunmuşlardır. Kral Faysal'ın desteklediği Panislamizm, Osmanlı'nın yıkılışı sonrası yeni bir İslam birliği amacı taşıyan ve 1970'li yıllarda zirveye ulaşan Arap-İsrail Savaşları ile beraber hem Arapları hem de diğer milletlerden olan grupları İslami değerler etrafında bir araya getirmek ve Batı dünyasının sömürge yönetimlerine karşı bir refleks olarak gelişen isyan ve bağımsızlık hareketlerini konsolide etmek amacıyla ortaya çıkarılmış politik bir hareket olma özelliği taşımaktadır.

Arap dünyasının karmaşık ve çalkantılı siyasi yapısı, Mısır ve Suudi Arabistan arasında yaşanan gerilimler Panislamist düşünce ile Abdunnasır'ın savunduğu Panarabizmi karşı karşıya getirmiştir. Arap İsrail savaşlarının ortasında, 1969 yılında, Avustralyalı bir kişinin Kudüs'te yer alan El Aksa camisine düzenlediği saldırı sonrası bu gerilimler

karşısında bir araya gelme ve tek vücut olarak karşı koyma fikri yaşanan sorunların Arap milliyetçiliği etrafında bir araya gelme düşüncesinin aksine Kral Faysal önderliğinde İslam coğrafyasını bir araya toplama gayesi güden Panislamizmi öne çıkarmıştır. Fas'ın Rabat kentinde gerçekleştirilen İslam zirvesinin ardından 1970 yılında zirvenin somut bir çıktısı olarak İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) kurulması sömürge sonrası dönemde İslam dünyasının karşılaştığı zorlukları ulus üstü bir birlikle çözüme kavuşturmayı göstermesi açısından oldukça önemlidir (Warde, 2010).

Panislamizm düşüncesi, bir İslam birliği oluşturulması temelinde ve İslam ekonomisi çalışmaları bağlamında değerlendirildiğinde, nüfusun önemli bir kısmını Müslümanların oluşturduğu ülkeler arasında ekonomik iş birliğinin kurulmasında önemli fırsatlar sunmuş ve bu iş birliklerinin artırılmasına imkân sağlamıştır, ayrıca İslami kurallara uygun iktisadi ve finansal kurumların geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

İslam ekonomisinin günümüzde önemli bir kurumsal çıktısı olarak İslami finans, 1970'li yıllardaki siyasi atmosferin olumlu bir sonucu olarak İslami ticaret ve iş çevreleri arasında geniş bir iş birliği çerçevesi sağlamıştır. Farklı uluslar arasında zamanla İslami finans çalışmaları için ortak düzenleyici standartların benimsenmesiyle Müslüman ülkelerin kendi aralarında gerçekleştireceği uluslararası işlemler açısından uyumlu bir alternatif pazar oluşturulmuştur. Bu durum İslami finansın küresel sistem ile rekabeti açısından önem arz etmektedir.

İslami finansın ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer etken Panislamist politikalarla doğrudan ilgili olarak yaşanan aynı dönemde yaşanan petrol piyasalarındaki gelişmelerdir. 1970'li yılların ortalarında Suudi Arabistan'ın İslam dünyasında itibarının artmasının yanında OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) krizi sürecini yönetmesi ve beraberinde gelen yeni petrol zenginliği sayesinde de dünya genelinde itibarı artmıştır. Petrolden elde ettiği gelirlerle güçlü sermaye elde eden Faysal yönetimi bu dönemde Panislamizmi güçlü bir siyasi hareket olarak etkin kullanmıştır. Arap dünyasından olmayan, Arap dünyası ile ilişkileri sınırlı olan ama yoğun Müslüman nüfusa sahip ulus devletler de Faysal önderliğinde yeni İslami dayanışmayı önemli bir dış politika olarak benimsemiştir. İKÖ'nün kurulmasının yanı sıra petrol zenginliğinin keşfedilmesi, Ortadoğu'nun petrol üreten devlerini önemli pazarlar haline getirmiştir.

Sermayenin buralarda toplanacak olması ise bölgenin kritik bir ekonomik kaynak olarak görülmesine neden olmuştur.

Ortadoğu bölgesinde bu rezervlerin keşfi, petrol piyasaları açısından Körfez ülkeleri (BAE, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Umman, Suudi Arabistan), Irak ve İran, enerji sektörü bakımından dünyanın odağı haline gelmiştir. Mevcut tahminlere göre, dünya kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin %79,5'i (1.243,52 milyar varil) OPEC üyesi ülkelerde bulunmaktadır. Orta Doğu'da yer alan petrol rezervleri ise OPEC toplamının %67,2'sini oluşturmaktadır (OPEC, 2024). Bu durum Körfez ülkelerinin sahip olduğu petrol ile küresel enerji piyasalarında kritik bir konuma gelmesine imkân sağlamıştır.

Ancak, ABD'nin 1971 yılında dolar arzını karşılayamaması sebebiyle Bretton Woods anlaşmasından çekilmesi ve dolar para birimini dalgalı kura bıraktığını açıklaması Ortadoğu ekonomileri için petrol gelirlerinde önemli değişimlere kapı aralamıştır. Bu kararın ardından diğer gelişmiş ülkeler de dalgalı kur rejimine geçiş yaptıklarını açıklamıştır. Uluslararası piyasalarda geçerli olan ve altına dayalı olan para biriminin dalgalı kura geçişinin ardından dolar fiyatlarında düşüş yaşanmış, bu durum dolara endeksli olan petrolü olumsuz etkilemiştir. Dolara endeksli olan petrol fiyatlarının gerilemesi, petrol ihraç eden ülkelerin gelirini azaltıcı etkiye sahip olmuştur. Bu olayın ardından petrol ihraç eden ülkeler, petrol fiyatlarını dolara endekslemekten vazgeçerek, altına endekslemiş ve üretimi kısmıştır. Petrolün altına endekslenmesi ve üretiminin kısıtlanması ise petrol ithal eden ülkelerde petrol fiyatlarının aşırı artışına veya dalgalanmasına neden olmuş ve sonuç olarak 1. Petrol krizine neden olmuştur (Ay ve Uçar, 2015).

1973 yılının Ekim ayında patlak veren Arap- İsrail savaşında ABD, Japonya ve çoğu Avrupa ülkesinin, İsrail'i desteklemesiyle OPEC üyesi Arap devletler, İsrail'i destekleyen ülkeler için petrol ambargosu uygulamıştır. Bu ambargo petrol daralmasına neden olunca piyasalarda sarsıcı bir etkisi olmuştur. Petrol ambargosu 1974 yılının mart ayına kadar devam etmiş, bu dönem içerisinde petrol ithal eden ülkelerin tamamı krizden etkilenmiştir. Ancak bu dönemde Arap ülkeleri petrol gelirlerini artırmaya başlamış ve kriz onlar için bir kalkınma hamlesine dönüşmüştür. Arap ülkeleri krizden elde ettikleri gelirleri kalkınma planlamalarının finansmanında kullanmıştır (Asutay ve Yılmaz, 2018). Ayrıca, petrodolar olarak bilinen bu gelirlerin yaklaşık %70'i Arap petrol zenginleri

tarafından ABD, Japonya ve Avrupa ülkelerindeki bankalara aktarılmıştır. 1970'lerin reel sektördeki kârlılığının sınırları ve giderek artan finansal sektör kârlılığı dolayısıyla bankalarındaki petrodolar rezervi artan ülkeler finans sektörüne daha fazla yönelmiştir. Öte yandan, bu durum gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Artan enerji ihtiyacı, döviz yoksunluğu gibi faktörler ülkelerin ticaret hacimlerinde bozulmalara neden olmuş, iç piyasaları olumsuz etkileyerek gelişmekte olan ülkelerin dış borç seviyelerini yükseltmiştir. Rezervlerindeki dolar sebebiyle ödünç para verebilirliği artan gelişmiş ülkeler, ellerindeki imkânı rahat para kazanma yolu olarak görmüş ve gelişmekte olan ülkelere borç vermeye başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelere verilen borç, sanayileşmiş ülkelerin krizden daha az etkilenmesine neden olmuştur (Ay ve Uçar, 2015).

Körfez ülkelerinin petrol gelirleri sayesinde bu derece yüksek sermaye elde eden gelişmiş ülkelerin bankacılık sektörü, bölgeyi ciddi bir potansiyel olarak görmeye başlamıştır. Körfez ülkelerindeki sermayeyi ülkelerinde bulunan bankalara çekerek finansal piyasalardaki kârlılığı azamileştirmek isteyen çok finansal kurumlar, bu amaçları doğrultusunda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bankalarda Müslüman ülkelerin yatırım yapabileceği ürünlerin geliştirilmesi, özel fonların oluşturulması, faizsiz işlemlerin gerçekleştirilmesi gibi çalışmalar bu dönemde başlamış ve bu sayede gayrimüslim ülkelerde İslami finansal hizmetler pencere sistemi gibi ikili bir yapıda görülmeye başlamıştır.

Siyasi açıdan, Arap ülkelerinin petrol sayesinde sermaye elde ederek güç kazanmasıyla, Ortadoğu'daki politik yapı derinden etkilenmiştir. Özellikle Suudi Arabistan, İran ve Kuveyt gibi petrol zengini ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınma programları hızlanmıştır. Bu gelirler yalnızca küresel ölçekte güç dengelerini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda bölgesel güç dengelerini de değiştirerek ülkelerin baskın politik roller üstlenmesine de yol açmıştır.

Krizlerin ardından OPEC'in petrol hakimiyetini korumaya yönelik stratejileri, dünya genelinde ekonomik dengeleri etkilemiştir. Petrol fiyatlarının artmasıyla, petrol ithal eden Batı ülkelerinde enflasyon yükselmiş, ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Diğer yandan petrol ihraç eden ülkeler için bu dönemde önemli gelir artışı gözlemlenmiştir. Meydana gelen bu gelir artışlarıyla uluslararası politik güç elde etmelerine olanak sağlamıştır.

Özetle, Panislamizm ve petrodolarların yarattığı servet artışlarından sonra ortaya çıkan ve yukarıda bahsedilen petrodolar dönemleri, ekonomik ve politik iki gelişme olarak İslami bankacılığın gelişiminde kritik öneme sahiptir. Bu olaylarla birlikte değerlendirildiğinde, İslami finans için üç farklı dönemselleştirme yapılabilir:

(i) Sosyal bankacılık olarak İslami bankacılık (1940-1974),

(ii) İslami bankacılığın ticari bankacılık formunda yayılması (1974-1980),

(iii) İslami finansın küresel finans ile entegrasyonu (1980-2025).

2.1.1. Birinci Dönem: İslami Sosyal Bankaların Ortaya Çıkışı

İslam ekonomisi çalışmalarının başlayıp teorik örneklerinin geliştirilmesi bağlamında Pakistan'ın öncü bir rol üstlendiği söylenebilir. Özellikle teorik çerçevenin oluşmasında ve İslam iktisadi literatürünün erken dönemlerinin şekillenmesinde önemli katkıları olmuştur. Diğer yandan, Malezya, İslami finans çalışmalarının kurumsallaşması, küreselleşmesi ve uygulanması boyutunda olgunlaşması çalışmalarıyla önemli bir konuma sahiptir. Kısaca Pakistan teorik altyapının oluşturulmasında; Malezya ise İslami finans ürün ve uygulamalarının geliştirilmesi, kurumsal gelişimi ve küresel yaygınlığının sağlanması açısından katkı sunmuştur.

Modern İslami finans fikri, genellikle 1940'lı yıllarda İngiliz sömürge yönetiminin son zamanlarında geleceği şekillendirmeye çalışan, bu kapsamda eski İslami uygulamaları canlandırmanın yollarını arayan Hintli Müslümanlara dayandırılır (Warde, 2010). 1947'deki bölünmenin ve Pakistan devletinin kurulmasının ardından, Pakistanlı akademisyenler, kendilerine özgü ve manevi değerleri çerçevesinde kendilerine önerilen bir sistem olarak şer'i uyumlu ve faizi yasaklayan finansal sistemin uygulanabilirliği konusunda çalışmaya başlamışlardır (TKBB, 2020). Bu tartışmalar çoğunlukla teorik düzeyde kalmış ve teorilerin uygulanması için panislamizmin ortaya çıkışı ve petrol fiyatlarındaki artışın yaşanması gibi bir takım siyasi, ekonomik gelişmeler gerekmiştir.

Modern İslami bankacılık uygulamaları başlamadan önce, İslami finans uygulamalarının ve İslami bankacılık sisteminin temelini atan bazı öncü uygulamalar geliştirilmiştir. İslami finans alanındaki ilk deneyim olarak, Malezya'da 1963 yılında Müslümanların hac

ibadetini yerine getirmelerine yardımcı olmak için kurulan bir fonun kurumsallaşması örneği olan Tabung Haji (Müslüman Hacılar Tasarruf Kurumu) örnek verilebilir. Bu uygulama, hacı adaylarının birikimlerini İslami usullere uygun olarak değerlendiren bir İslami tasarruf bankası olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabung Haji, hacı adaylarının birikimlerini şer'i sınırlar içerisinde değerlendiren bir tür İslami finans uygulamasıdır. Tabung Haji uygulaması bu kapsamda, Malay toplumun güçlendirilmesine yönelik bir araç olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Bu bağlamda uygulama, dini bir ibadeti kolaylaştırma amacı taşımanın yanı sıra ekonomik dönüşüm sağlama hedefleriyle ilişkilidir.

Tabung Haji'nin kuruluşu, ortaya çıktığı yıllarda Malezya'da hızla gelişen bir sosyo-ekonomik değişim sürecinde gerçekleşmektedir. Çoğunluğunun tarımla uğraştığı ve kırsal alanlarda yaşadığı Müslüman Malay halkı ekonomik kalkınmada sınırlı bir role sahipti ve ekonomik imkanları kısıtlıydı. Aynı zamanda hac ibadeti Malezya halkı için büyük önem taşıyordu ancak bu ibadeti gerçekleştirmek için ciddi finansal yeterlilik gerekiyordu. Bu kapsamda, halkın hacca gidiş imkanlarını kolaylaştırmak amacıyla Şer'i kurallara uygun bir uygulama geliştirilmesi gündeme gelmiştir ve geleneksel finans sistemlerinden farklı bir tasarruf ve yatırım mekanizması olarak Tabung Haji uygulaması ortaya çıkmıştır (Yenice, 2023). 1963 yılında 1281 katılımcıya sahip olan Tabung Haji, 2023 yılında 9.15 milyon katılımcıya ulaşmıştır. Günümüzde hala aktif şekilde çalışmaya devam eden bu uygulama Malezya'da İslami finansın öncü bir uygulaması olması açısından oldukça dikkat çekmektedir (Tabung Haji, 2024).

Tabung Haji'nin 2019–2023 dönemine ait finansal verileri incelendiğinde, kurumun özellikle 2023 yılında güçlü bir performans sergilediği görülmektedir. Hasılat, 2023'te 3.563 milyon RM'ye (Ringgit Malaysia) ulaşarak son beş yılın en yüksek seviyesini görmüş, bu da kurumun gelir kaynaklarını artırma konusundaki başarısını ortaya koymuştur. Kâr dağıtımı da dikkat çeken bir diğer kalemdir. 2023'te 2.714 milyon RM ile son beş yılın en yüksek seviyesi görülmüş, bu da elde edilen kazançların mevduat sahiplerine doğrudan yansıdığını göstermektedir. Mevduat sahiplerinin tasarrufları her yıl artış göstererek 2023'te 89.005 milyon RM'ye ulaşmış; benzer şekilde mevduat sahibi sayısının da giderek artması Tabung Haji'ye olan güvenin arttığını ortaya koymuştur (Tabung Haji, 2024).

İslami finansın sosyal bir finans sistemi olduğunu ve bu anlamda ilk örneklerin sosyal bankacılık örnekleri olduğunu gösteren diğer bir uygulama 1963-1967 yılları arasında Mısır'da faaliyet gösteren Mith Ghamr tasarruf bankasıdır. 1963 yılında Ahmet El-Neccar tarafından kurulan Mit Ghamr bankası, ilk İslami esaslara uygun faaliyet gösteren banka örneği olarak, kâr-zarar ortaklığına dayanan bankacılık modeliyle Müslüman toplumların finans sektörüne dahil olabileceği bir yapıda faaliyete geçmiştir. Mit Ghamr, Müslüman toplumların ekonomik kalkınmasını hedefleyerek, kalkınma odaklı bir şekilde İslam ekonomisi temelleri üzerine kurulmuştur. Alman tasarruf bankaları sisteminden İslami kurallara göre uygun olmayan ürünlerin çıkarılması, çıkarılan ürünlerin yerine ise fıkha uygun sözleşme ve araçların kullanılmasıyla ortaya çıkan bir kurum olmuştur (Orhan ve Kavakcı, 2024).

Mith Ghamr, bir tasarruf bankası olmasının yanı sıra ticari bankacılık faaliyetlerinin ötesinde toplumsal kalkınmayı hedefleyen bir yapıya sahiptir. Ticari bankacılık sisteminin temel motivasyonu kâr maksimizasyonu iken Mith Ghamr daha farklı bir yapıyla bankayı belirli oranlarda kâr eden ve aynı zamanda toplum yararına çalışan dayanışmacı bir sistem haline getirmiştir.

Mith Ghamr örneğinde, sürdürülebilirlik açısından düşük oranlarda da olsa elde edilen kâr, bölgesel ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak yatırımlara yönlendirilmiştir. Faiz yerine İslami usullere uygun çeşitli ürünlerin kullanılması, sermayenin reel piyasalarda, reel işlemlerle değerlendirilmesi, girişimcilerin ve yatırımcıların desteklenmesini sağlarken aynı zamanda ortaklık yapısıyla finansal riskin paylaşımını sağlamıştır.

Mith Ghamr bankası, yalnızca sermayesi olan girişimcilere değil, mikro düzeyde tasarruf sahiplerine ve esnafa da kredi sağlaması, kırsalın kalkınması için çiftçinin desteklenmesi gibi uygulamalar bankanın faaliyet alanlarında önemli yer tutmuştur. Bu yönüyle banka, modern İslami bankacılığın ilk örneği olmasının yanı sıra katılımcı ve dayanışmacı yapısıyla sosyal bankacılık yönünü de ön plana çıkarmış ve İslami sosyal bankacılık sisteminin de ilk erken örneklerinden olmuştur.

Her ne kadar adı ve yapısı itibariyle tasarruf bankası olsa da ilerleyen dönemlerde tasarrufların İslami esaslara göre yatırıma dönüştürüldüğü ticari bir banka olma özelliğini de kazanan Mith Ghamr, dönemin siyasi problemleri nedeniyle kuruluşundan kısa bir süre

sonra kapatılmıştır. Temel amacı Müslüman toplumlarda kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek olan bu uygulama daha sonraları İslam Kalkınma Bankası'nın kuruluşuna dolaylı olarak öncülük etmiştir (Şencal vd., 2022).

2.1.2. İkinci Dönem: İslami Bankacılığın Ticari Bankacılık Olarak Yayılması

İslami bankacılığın yerel ve sosyal bir boyuttan ticari ve uluslararası bir boyut kazanması büyük ölçüde Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği İslam Konferansı Örgütü'nün faaliyetleri sayesinde gerçekleşmiştir. 1970'lerin başında Suud kralı Faysal'ın İslami bankalar kurulması fikrine sempati göstermesi bu açıdan dönüm noktası olmuştur. 1973-1974 yıllarında petrol fiyatlarının dört katına çıkması bu girişim için gereken sermayeyi fazlasıyla karşılıyordu ve İslami finans için artık yerellikten küreselliğe geçişin başladığı fikri olgunlaşıyordu. Bu koşullar altında İslami bankacılık sistemi, İslam dünyasının siyasi ve ekonomik kaderi üzerinde daha fazla hakimiyet elde etme potansiyelini göstermekteydi. O zamana dek İslami bir finansman sağlayacak kurumların geliştirilememesinden ötürü âtıl halde duran İslami sermaye, artık geleneksel bankacılık sisteminden İslami kurallara göre hareket esasına dayanan bir sisteme taşınacaktı (Warde, 2010). Bunun için ilk çağrı 1972 yılında Cidde'de düzenlenen Third Islamic Conference of Foreign Ministers yapılmış ve katılımcı ülkelerin ilgili bakanlarına para ve finans sistemlerini İslam iktisadı esaslarına göre düzenlemelerine yönelik kapsamlı bir plan sunulmuştur (Warde, 2010).

Daha ciddi ve somut bir gelişme, 1974 yılında Lahor'da gerçekleştirilen İslam İşbirliği Teşkilatı zirvesinde gerçekleşmiş ve İslami bankacılık sisteminin temel taşı olması beklenen hükümetler arası İslam Kalkınma Bankası'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Banka, ihtiyaç duyulan bölgelere fon sağlamak ve üye ülkelere ücrete dayalı finansal hizmetler ve kâr paylaşımlı mali yardım sağlamanın yanı sıra, eğitim gibi çeşitli sosyal alanların gelişmesi için İslami kurumların oluşturulmasını sağlayacaktı. Bu kurum aynı zamanda, Müslüman olmayan ülkelere elde edilen faiz gelirlerini ve zekât fonlarını yönetecek, karşılıklı ticareti finanse edecek, Müslüman ülkeler arasındaki uluslararası ödemeler için bir takas merkezi olarak hizmet verecekti (Ashkar ve Wilson, 2019). Bankanın kurucu üyesi olarak kırk dört ülke yer alırken, günümüzde mevcut üye sayısı 57'ye yükselmiştir. Günümüzde üye ülkeler arasında en büyük pay Suudi Arabistan (%22,5), Libya (%9,03), Endonezya (%7,94), İran (%7,94), Nijerya (%7,33), Katar

(%6,87), Mısır (%6,77), Kuveyt (%6,62), Birleşik Arap Emirlikleri (%6,48) ve Türkiye (%6,17)'den oluşmaktadır (ISDB, 2025).

İslam Kalkınma Bankası, İslam Konferansı Teşkilatı'na üye devletler başta olmak üzere, diğer ülkelerdeki Müslüman toplulukların ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişim süreçlerini İslami ilkelere uygun biçimde desteklemek amacıyla kurulmuş bir finansal oluşumdur (Özal, 2001). Banka, bu doğrultuda üye ülkelerin sosyal ve ekonomik projelerine mali destek sağlamak, benzer hedeflere yönelik çalışan yardım kuruluşlarıyla iş birliği yürütmek ve proje geliştirme kapasitesinin artırılması için teknik yardım sunmak gibi konularda destekler sağlamaktadır. Bununla birlikte, üye ülkeler arasında ticaretin gelişmesini teşvik etmeye yönelik finansman olanakları sunmak, misyonuna uygun özel fonları kurup işletmek, İslam ekonomisi alanında yürütülen akademik araştırmaları desteklemek ve bu alanda uzmanların yetiştirilmesine katkı sunan eğitim programları düzenlemektedir (Özal, 2001).

İslam Kalkınma Bankası Grubunun yanı sıra, bankanın bir üyesi olarak kurulan IRTI, ekonomi, finans ve bankacılık gibi alanlarda İslami kuralların uygulanmasına, bu kapsamda ürünlerin geliştirilmesine, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerinin yürütülmesine yönelik çalışmalarda bulunan bir araştırma merkezidir. Müslüman ülkelerdeki ekonomik faaliyetler ile birlikte finansal ve bankacılık faaliyetlerinin de İslami kurallar çerçevesinde uygun hale getirilmesi için araştırma ve çalışmalarda bulunarak, IsDB üyesi ülkelerde ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmalarda bulunur ve bu anlamda personellerin yetiştirilmesine katkıda bulunur (IRTI, 2024).

Uluslararası bir girişim olarak 1974 yılında kurulan İslam Kalkınma Bankası, faaliyete geçtikten sonra birçok İslami bankanın kuruluşuna da öncülük etmiştir. İslam Kalkınma Bankasının kuruluşunun ardından faaliyete geçen ilk İslami bankalar ve kuruldukları yıllar şu şekildedir (Nagaoka, 2012):

1. Dubai İslami Bankası (1975)
2. Kuwait Finance House (1977)
3. Faisal Islamic Bank of Sudan (1977)
4. Faisal Islamic Bank of Egypt (1977)
5. Jordan Islamic Bank for Finance and Investment (1978)

6. Bahrain Islamic Bank (1979)

İslami bankacılık modelinin küresel ticari bankalar olarak yayılması sürecinde, bankaların İslami kurallarla ne ölçüde uyumlu işlediği, İslami bankacılık modelinin ürün ve uygulamalarıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak bu durum İslami bankacılık uygulamalarının gelişmesine etki etmemiştir. İslami bankacılık modelinin yeni sayılması, özellikle Körfez bölgesinde petrol gelirlerinin fazlalığıyla hızlı bir sistem inşası, özgün bir bankacılık sisteminin geliştirilmesini geri planda bırakmıştır. Bunun yerine, küresel finasta giderek artan talebe karşı hacimsel büyümeye odaklanan bir bankacılık yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. İslami ilkelere uygun yatırım fırsatı ve saklama hizmeti arayan fon sahipleri ile sayısı giderek artan az sayıdaki İslami finans kuruluşu, değerlendirilmesi gereken büyük bir fon fazlasıyla karşı karşıya kalmıştır.

İslami bankacılığın kurumsal ve etik dönüşümü esas alan ilk hedeflerinin zamanla niceliksel olarak büyümeyi öne çıkaran uygulamaları 1980’li yıllara gelindiğinde İslami yatırım fırsatlarından ticaret, emtia ve gayrimenkul gibi fiziki yatırımlarda beklenen kâr-zarar paylaşımı düzenlemelerinin yapı olarak karmaşık olduğu ortaya çıkmıştır. İslami bankalar için reel sektör finansmanının içerdiği risk seviyesi görece daha az riskli ve sabit getirili alternatiflere göre çok yüksek olduğu için sektörün paydaşları açısından ortaklığa dayalı finansal ürünlerin geliştirilmesi çok cazip görülmemiştir. Böylelikle daha az riskli alternatifler tercih edilmiştir. Başlangıçta kâr-zarar paylaşımı modelinin uygulanmasının zorluğundan ötürü ikincil en iyi çözüm olarak görülen murabaha (katılım bankasının ürünü kâr ile müşteriye satması (kâr beyanlı satış)), kısa sürede en çok tercih edilen bir uygulama haline gelmiştir (Warde, 2010).

Körfez ülkelerindeki bu gelişmelerin yanı sıra, 1979 yılında, Pakistan, bankacılık sektörünü tamamen İslami usullere yönelik bir sisteme çeviren ilk ülke olmuştur. 1980’lerin başında bankacılık sistemlerinin daha fazla “tam İslamileştirilmesi” yönünde girişimler artmış ve bu kapsamda kâr-zarar ortaklığı esasına dayanan sistemlerin kullanılmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1983 yılında Sudan ve İran bu girişimler doğrultusunda tüm bankacılık sistemini tamamıyla İslamileştirme yoluna gitmiştir (Ashker ve Wilson, 2019).

1980 yılında Riyad'da düzenlenen İslam Konferansı, Merkez Bankaları ve Para Otoriteleri Başkanları Toplantısında Prens Muhammed, İslami bankacılık ile ilgili bir ilerleme raporu sunmuştur. Bunun yanında İslami yatırım şirketi, İslami banka modelleri, İslami bankaların kuruluşu, organizasyonu, düzenlenmesi ve kontrolü için kanun önerileri sunmuş ve ülkeleri kendi ihtiyaçlarına göre bu önerileri uyarlamaya davet etmiştir. Ayrıca, bu dönemde İslam ekonomisi ve finansı alanında faaliyet göstermek üzere araştırma enstitülerinin sayısı artırılmıştır (Warde, 2010).

1980'li yıllar petrol fiyatlarının en yüksek seviyesine ulaşması sonrası yavaş bir düşüş sürecine girmesi ve bu durumun İslami bankacılığı etkilemesi açısından önemlidir. Bu durum, petrolün sağladığı gücün azalmaya başlamasına yol açmış ve 1980'lerin ortasındaki politik ve ekonomik ortamın, önceki on yıldan farklı şekillenmesine neden olmuştur. 1985 yılında Cidde'de gerçekleştirilen International Islamic Fiqh Academy (İslam Fıkıh Akademisi) toplantısında, İslam ülkelerine İslami bankaların kurulmasını teşvik etmeleri çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca, İslami bankaların bulunduğu bölgelerde Müslümanların geleneksel bankaları kullanmalarının tercih edilmemesi yönünde bir karar alınmıştır. Ancak bu kararların her ikisi de ülkeler ve toplumlar tarafından yeterince desteklenmemiştir (Galloux, 1996).

Asya ülkelerine bakıldığında, 1983 yılında Malezya'da İslami finansa yönelik ilk bankacılık yasasının çıkarılmasıyla hükümet tarafından kontrol edilen Tabung Haji %12,5 oranında iştirak ettiği Bank Islam Malaysia Berhad kurulmuştur. Malezya, finans sektöründe İslamileşmek yerine İslami finans sektörünün geleneksel finans sektörüyle paralel olarak yürütülebileceği ikili bankacılık yapısını teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, banka İslami finans otoriteleri tarafından alınan kararlar ve tavsiyelere bağlı olarak değil, doğrudan Malezya hükümetinin kalkınma hedefleriyle uyumlulaştırılma sürecini takip etmiştir (Gedikli ve Erdoğan, 2019).

2.1.3. Üçüncü Dönem: İslami Finansın Küreselleşmesi

İslami bankaların 1970'li yıllarda yaygınlaşması sonrası küreselleşmenin etkisiyle varlıkları giderek büyüyen sektörün kâr-zarar paylaşımı esaslı finansal enstrümanları yaygınlaştırma tecrübeleri tahmin edilenin aksine diğer borç temelli enstrümanlara göre

başarılı olamamıştır. Bunun yanında, petrol fiyatlarındaki ani düşüşle birlikte gelen ekonomik gerileme İslami bankacılık sektörünün hızını yavaşlatmıştır.

Reel varlıklara dayalı işlemlere odaklanan İslami bankalar, 1980'li yıllarda değişen makro ekonomik ortamda altın, gayrimenkul ve emtialara yoğun yatırımlar yapmıştır. Ancak, o dönemlerde bu yatırımların ne derece İslam hukuku ölçütlerine uygun şekilde gerçekleştirildiği sorgulanmaktaydı. İslami bankaların reel varlıklara yaptığı yatırımların üretkenliğe veya reel ekonomiye katkılarına dair somut gözlemler bulunmamaktaydı, zira bu tür yatırımların spekülatif işlemlere zemin hazırladığı düşüncesi hakimdi. 1980'lerin sonunda, özellikle Washington Mutabakatı çerçevesinde aşırı serbestleşen piyasalar sayesinde, yeni bir ekonomik düzenin ortaya çıkmasıyla küresel politik ekonomi, İslami finansın ortaklık temelli finansal arayışların yerini borca dayalı bir finansman modeline bıraktığı bir geçişi gözlemlemekteydi. Kâr-zarar paylaşımına dayalı yeni ve temelden farklı bir finansal düzen yaratma girişimi başarısız olunca murabaha gibi borç odaklı finansman yöntemleri üzerinden İslami bankalar, İslami sözleşmeler yoluyla ve şer'i danışma kurullarının koyduğu sınırlar dahilinde de olsa geleneksel bankalarla aynı kârlı hedeflere ulaşıyordu. Bu yeni aşama İslami finansın pragmatizm, çeşitlilik ve çok kutupluluk üzerinden konvansiyonel finans ile yakınlaşması olarak tanımlanabilir (Warde, 2010).

1990'lı yılların başlarında, birçok İslami finans kurumu, International Association of Islamic Bank (Uluslararası İslami Bankalar Birliği (IAIB)'ne üye olmadan faaliyet göstermekteydi. Malezya, bu dönemde gelişen orta sınıfı ve çift haneli büyüme oranlarıyla dikkat çeken bir ekonomi olarak öne çıkmıştır. Hükümet, İslami finansı ekonomik büyüme ve modernleşme için bir araç olarak stratejik bir şekilde kullanmıştır. Malezya örneğinde din, değişimin önündeki bir engel olmak yerine, büyüme ve modernleşmenin öncüsü, finansal yenilikleri teşvik eden bir araç olarak kabul edilmiştir. Malezya, İslami finans sistemini geliştirerek Kuala Lumpur'u bölgesel bir finans merkezi haline getirmeyi hedeflemiştir. 1990'larda kendine özgü hale gelen Malezya modeli, ikili bankacılık sistemi ve İslami sigorta gibi yenilikleri içerirken, hem Müslüman hem de gayrimüslim bireylere hitap etme özelliği taşımıştır. Körfez ülkelerindeki durum ise kısmen daha farklıdır. İslami Finans bu bölgede, Malezya'daki tabanda başlayan İslami finans ihtiyacından doğmak yerine Körfez ülkesindeki gelişmelerin neticesinde yönetim tarafından ihtiyaç haline getirilen bir sistem olarak kendini göstermektedir. Körfezde

İslami finans için geliştirilen içtihatlar, bu yüzden, 1970'lerin ortalarından sonlarına kadar görülen petrol bolluğu ve beraberinde getirmiş olduğu ekonomik hareketliliğin ortaya çıkardığı refahın önünü açmayı hedeflemektedir. Diğer yandan, Malezya'daki girişimler ise İslami finans ekosistemine halkın çoğunluğunun teşvik edilmesi gibi politik faktörlerle birlikte kalkınma gereksinimi gibi temel bir ihtiyaç neticesinde yönlendirilmiştir.

Petrol üreten ülkelerin bir anda ortaya çıkan zenginliği ve İslam ülkelerinin iktisadi açıdan yüksek refahla tanışmasıyla, ekonomik konuların yeniden ele alınarak ülke ekonomilerinin değerlendirilmesi, İslam'a uygun yeni bir ekonomik modelin kurgulanması ve uygulanması gibi konular acil bir şekilde gündeme alınmıştır. Yaşanan gelişmelerin gerçekleşme hızına bağlı olarak bir an önce araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik enstitülerin kurulması, fıkıh akademilerinin oluşturulması, İslami inançları güçlendirmek, içtihadı genişletmek için girişimlerin artırılması, kendi içinde tutarlı, modern ekonomiyle uyumlu bir sistem inşası gerekli hale gelmiştir.

Bu gelişmeler ışığında İslami finansın kurumsal altyapısının, küresel standartlara göre düzenlenmesi ve küresel bankacılık-finance sistemleriyle uyumlu hale getirilmesi zorunlu bir hal almıştır. Özellikle Malezya, Suudi Arabistan, İngiltere ve Körfez ülkeleri gibi ülkeler İslami finans alanında hem akademik hem de teknik açıdan öncü rol üstlenmiştir.

Uluslararası düzenleme kurumları kurulmuş ve AAOIFI (1990), IFSB (2002), IsDB (1975) gibi yapılar İslami finans sisteminin küresel ölçekle uyumlu hale getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Küresel finans piyasalarının da İslami finansı entegre etmeye başlamasıyla, İslami finans küresel finans piyasaları tarafından kabul gören bir sistem olmuştur.

2000'li yıllar, küresel finans sisteminin dönüştüğü, finansal ürün ve enstrümanların çeşitlendiği ve sermayenin hareketlendiği bir dönem olarak ön plana çıkarken İslami finansın küresel finansla buluştuğu, kendi sınırlarının ötesinde piyasalar tarafından kabul görmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen finansal gelişmeler, başlangıçta İslam dünyasına özgü bir alternatif veya tamamlayıcı sistem olarak görülürken, 2000'ler sonrasında küresel yatırımcılar tarafından ilgi çeken, Batılı finans kurumları ve ekonomik aktörlerin de dikkatini çeken bir sistem haline gelmiştir. Tüm bu

olumlu gelişmelerin ortasında, İslami finansın küreselleşmesini sekteye uğratacak bir gelişme yaşanmıştır. 2001 yılında ABD’de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları, İslam dünyası ve Batı arasındaki iktisadi ve siyasi ilişkileri kötü etkilemiştir. Saldırıları sonrasında Batı’nın İslami terör olarak tanımladığı faaliyetlere karşı aldığı önlemler ve terör faaliyetlerini engellemeye yönelik girişim çabalarının Müslümanların uluslararası ticaretini doğrudan etkilemesi nedeniyle Müslüman coğrafyalarda Batı’ya duyulan güven sarsılmış ve neticesinde ekonomik bağımsızlık arayışları hız kazanmıştır. Körfez ülkelerindeki sermaye sahipleri, ABD ve Avrupa’daki yatırımlarını geri çekerek daha güvenli ve kültürel olarak kendilerine daha yakın coğrafyalarda yatırım yapma arayışına girmiştir. Bu gelişme, İslami finansın bölgesel bir model olmaktan çıkıp küresel ölçekte yatırım yapılabilir bir alan olarak konumlanmasına katkı sağlamıştır.

2008 yılında ABD’de başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı derinden etkileyen konut krizi, konvansiyonel finans sisteminin kırılgan ve güvensiz yapısını ortaya çıkarmıştır. Ancak öte yandan bu durum krizin temelinde yatan kaldıraçlı işlemler ve spekülasyon kredisi hareketliliklerine karşılık İslami finans sisteminin risk paylaşımına dayalı ortaklık yapısı, spekülasyon işlemleri yasaklaması gibi unsurları sayesinde İslami finansın küresel ölçekte dikkat çekmesini sağlamıştır. İslami finansın risk paylaşımına dayalı, spekülasyondan uzak ve varlık temelli yapısı sayesinde alternatif ve etik ilkelere uygun bir model olarak ön plana çıkarak yatırımcıların ilgisini çekmiştir.

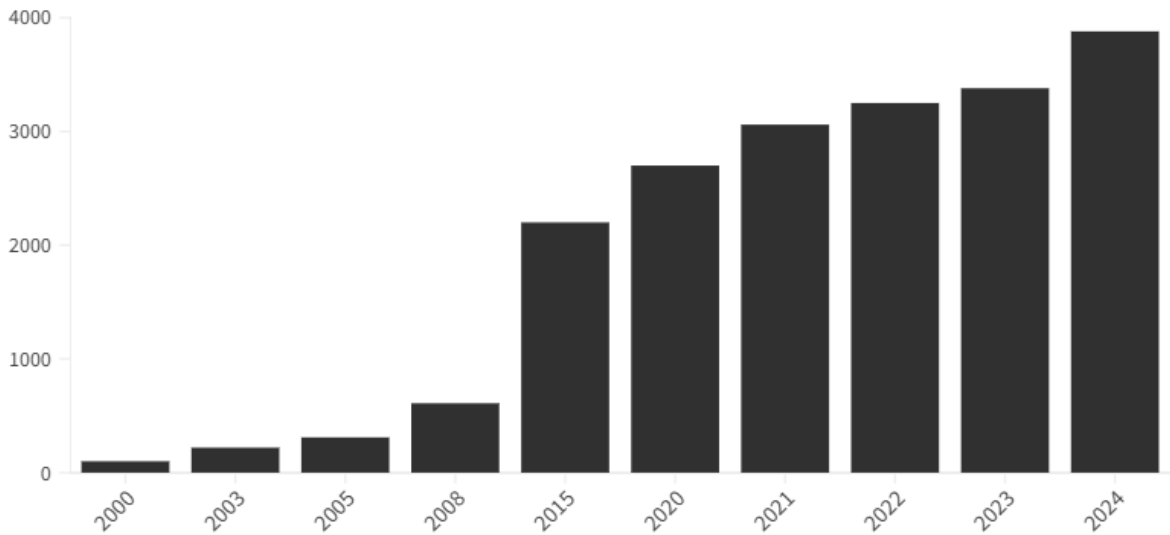
Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da otoriter ve baskıcı rejimlere karşı bir özgürlük hareketi olarak 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı ayaklanmaları, halkın özgürlük, adalet ve demokrasi gibi arzularını elde etme amacıyla gerçekleştirdiği sivil hareketler olarak ortaya çıkmıştır (Bingöl, 2013). Ancak protestolar beklenen etkiyi sağlamanın aksine ülkelerde siyasi istikrarsızlık, iç savaş gibi durumları beraberinde getirmiştir. Beklenen demokratikleşmeyi sağlamamış olsa da gelir dağılımındaki adaletsizliklerin gözler önüne serilmesi, adil bölüşüm, gelir adaletsizliği gibi konuları doğrudan gündeme getirmiştir (Bingöl, 2013).

2019 yılında ortaya çıkan ve 2020 yılında dünyanın hemen her yerini saran Covid-19 pandemisi, modern dönemin en büyük sağlık sorunlarından biri olmanın yanı sıra büyük bir ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir. Salgın, küresel tedarik zincirlerini aksatmış, ekonomileri durgunluğa sürüklemiş, hizmet sektörü başta olmak üzere birçok

alandanda işsizliği artırmış, finansal piyasaları kötü etkilemiştir. Finans sektörü pandemi etkilerini azaltmak amacıyla finansal hizmetlere erişimin kısıtlanmaması ve azalmaması için dijitalleşme süreçlerini hızlandırmıştır.

Günümüzde sukuk başta olmak üzere, İslami finans ürünlerinin küresel piyasalara açılması, İslami finansın uluslararası finans piyasalarıyla yaklaşmasını sağlamıştır. Bu yaklaşma uluslararası piyasalara uygunluk için İslami finans enstrümanlarının, konvansiyonel ürünlere benzer şekilde yapılandırılması, İslami finans ürünlerinin uluslararası piyasalarda alınıp satılabilir hale gelmesi, başlangıçta yalnızca Müslüman coğrafyalarda Müslümanlara hitap eden ürünlerin, zamanla kurumsal ve gayrimüslim yatırımcılar tarafından da benimsenmesi, İslami finansın küresel piyasalarla arasında bir kesişim alanı oluşmasını sağlamıştır.

Diğer yandan, konvansiyonel piyasalarla yaklaşma süreci İslami finans çalışmalarının ilk başladığı zamanlardaki teorik yapısından uzaklaştığını gösteren öz-şekil tartışmasını giderek arttırmıştır. İslami finans ürünlerinin şekil ve usul olarak İslami nitelik taşımasına rağmen sonuçları itibariyle konvansiyonel ürünlere benziyor olması sorgulanırken sektör tarafında finansal piyasalarda alternatif ürünler üretmek varlığını ve konumunu giderek güçlendiren İslami finans sisteminin yıllar içerisinde büyümesi daha öncelikli bir konu haline gelmiştir.

Grafik 3. İslami Finans Varlık Büyümesi (Milyar Dolar)

Kaynak: IFS Industry Stability Report, 2025; KSA, 2025.

Grafik 3'te görüleceği üzere, 2000 yılında yaklaşık 100 milyar ABD doları olan İslami finans varlıkları, 2015 yılına gelindiğinde 2 trilyon ABD dolarını aşarak yaklaşık 20 katlık bir artış göstermiştir. İslami finansın küreselleşme dönemi ve dönem içerisindeki gelişmeler göz önüne alındığında İslami finansın bölgesel değil küresel kapsamda işlem görmeye başladığını ve finansal piyasalardaki rekabetçi konuma yaklaştığı söylenebilir.

İslami finansın küreselleşmesiyle birlikte varlık büyümesinde yaşanan bu artış, başta sukuk gibi sermaye piyasalarında düşük riskli ve sabit getirili ürünlerin ve İslami bankacılık tarafında da borca dayalı murabaha ve icare gibi ürünlerin finans sektöründe alternatif İslami ürünler olarak uygulanmaya başlamasıyla piyasalardaki rekabetçi konuma yaklaşması kolaylaşmıştır. İslami finans kurumlarının, ürün ve hizmetlerini konvansiyonel finans araçların İslami kurallara uygun alternatifleri şeklinde yapılandırması, bu ürün ve hizmetlerin hem Müslüman yatırımcılar hem de Batılı sermaye sahipleri tarafından kabul görüp işlem gerçekleşmesini kolaylaştıran bir zemin oluşturmuştur. Örneğin, Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu ABD'de büyük yatırımcıların yer aldığı ticari finansal hizmetler alanında milyarlarca dolarlık hacme sahip işlemler gerçekleşmiştir (Metcalf ve Salah, 2014). Bunun yanında modern İslami finans çalışmalarının başlamasıyla yakın olan 1980'li yıllarda, ABD'de Amana Funds (Saturna Capital) ve American Finance House-Lariba gibi kurumların bireysel yatırımcılar ve küçük işletmelere yönelik faizsiz finansman ve yatırım ürünleri sunmuştur (Goud, 2009). Diğer yandan, İngiltere'de de İslami finans çalışmalarının başlangıcı yine 1980'li yıllara dayanmaktadır. 1982 yılında Al Baraka International, İslami konut finansmanı alanında İngiltere'nin ilk kuruluşu olarak kurulmuştur. Aynı tarihlerde murabahaya dayalı finansal işlemler, İngiliz finans piyasalarında yer almaya başlamıştır. Batı ülkeleri arasında sukuk ihracı konusunda da ilk atılım yapan ülke İngiltere'dir. 2014 yılında yapılan sukuk ihracı ile İngiltere, Müslüman ülkeler dışında devlet sukuku (sovereign sukuk) çıkaran ilk ülke olmuştur (Evans, 2015). Diğer yandan Londra Borsası, şirketlerin yaptığı sukuk ihraçlarında tercih edilen küresel bir piyasadır.

Gelinen noktada, İslami finansın küreselleşme sürecinde küresel finans piyasalarına uyum sağlamak adına başlangıçta İslami ideallerle, Müslümanlar ülkelerde ve bu ülkeler arasında kendi değerlerine uygun adalet temelli bir sistem kurma amacıyla ortaya çıkan sistem, küreselleşme döneminde giderek konvansiyonel finans sistemine entegre bir hale getirilerek, sosyal bankacılık, yoksullukla mücadele ve servetin adil dağılımı gibi toplumsal ve etik hedefler daha geri planda kalmıştır. Aksine, finansal ürünler kârlılık ve rekabet esasına dayalı hale gelmeye başlamıştır.

Sonuç olarak 2000’li yılların başlarından itibaren küresel finans ile tanışan İslami finans zamanla kendi değerleri olan adalet, dayanışma ve ahlak temelinden uzaklaşma yaşadığı bir dönemin içerisine girmiştir. Her ne kadar İslami finans sektörü hacimsel olarak giderek istikrarlı bir büyüme gösterse de söz konusu hızlı gelişme, İslami uygunluk ve özgünlük tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

2.2. Literatür Taraması

İslam ekonomisi düşüncesi ve çalışmaları, zaman içinde değişen bağlamlara bağlı olarak farklı dönemlerde şekillenmiştir. Bu durum, çalışmaların belirli jenerasyonlar etrafında incelenmesini de mümkün kılmaktadır. Bu jenerasyonlar, çalışmalarında ele aldıkları konular, düşünsel ve kurumsal çerçeveler açısından ayrılmaktadır. İslam ekonomisi alanındaki dönüşümü görebilmek adına, bu kısımda öncelikle literatürde öne çıkan İslam ekonomisi çalışan isimlerden bahsedilecek, ardından İslam ekonomisi çalışmalarının ICIEF üzerinden nasıl bir dönüşüm geçirdiği incelenecektir.

Modern İslam ekonomisi erken dönem çalışmaları, 20. yüzyıl itibariyle sınıflandırılmıştır. Abdul Azim Islahi (2009), İslam iktisadı çalışan isimleri, dönemin şartlarını ve özelliklerini göz önünde bulundurarak her nesil için 25 yıllık bir süre kullanmayı önermiştir. Bu kapsamda, İslam iktisatçıları toplamda dört nesil olarak tanımlamıştır.

Erken Dönem İslam İktisatçıları (20. Yüzyıl-1925):

Yazılan eserler geleneksel tarzdaydı ve İslam ekonomisi literatürünü ortaya çıkarma konusunda bilinçli bir çaba yoktu. Ancak, yeni nesil bilinçli İslam ekonomisi yazarları için zemin hazırlamışlardır (Islahi, 2009).

Temsilciler: Abd al-Qadir al-Mijawi ve Umar Burayhimat, Muhammad Abduh ve Rashid Rida, Shibli Nu`mani, Muhammad Iqbal, Sayyid Sulaiman Nadwi ve Abus-Salam Nadwi sayılabilir.

Birinci Nesil İslam İktisatçıları (1926-1950):

Bu dönemde "İslam Ekonomisi" ve "İslami Ekonomik Sistem" gibi terimler ilk kez kullanılmıştır. Bu nesil, kurucular veya öncü "bilim insanları" unvanını olarak nitelendirilmektedir (Islahi, 2009).

Bu dönem temsilcileri birkaç istisna dışında genel itibariyle din alimleri kategorisindedir. Çalışmalarını Kur'an, sünnet ve fıkha dayandırmaktadırlar.

Temsilciler: HifzurRahman Seoharawi, Manazir Ahsan Guilani, Abul Ala Mawdudi, Muhammad Hamidullah, Anwar Iqbal Quraishi, Shaikh Mahmud Ahmad, Yusufuddin, Zaki Salih, Muhammad Ali Nash'at, Ahmad Muhammad Ridwan, Abu Zaharah, Ali Fahmi Taman, Muhammad Abdullah al-Arabi, Muhammad al-Ghazali vb. sayılabilir (Islahi, 2009).

İkinci Nesil (1951-1975):

Bu dönemde artan sayıda profesyonel eğitilmiş iktisatçı İslam ekonomisi hareketine katılmıştır. Bu dönemin doruk noktası, King Abdulaziz Üniversitesi tarafından düzenlenen Birinci Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'dır (1976'nın başı). Bu dönem temsilcileri çoğunlukla hem geleneksel ekonomi hem de fıkhi konularda bilgiliydi (Islahi, 2009).

Temsilciler: Muhammad Uzair, Baqir al-Sadr, Isa Abduh, Abdul Hamid Abu Sulaiman, Hasanuzzaman, Muhammad Nejatullah Siddiqi, Khurshid Ahmad, F.R. Faridi, M.A.Mannan, Ahmad al-Shirbasi, Muhammad al-Mubarak, Muhammad al-Dusuqi, Yusuf al-Qaradawi, Gharib al-Jammal, Shawqi al-Fanjari, Muhammad Akram Khan, Muhammad Anas Zarqa, Sami Hasan Hamud, Sabahaddin Zaim, Monzer Kahf,

Muhammad Ahmad Saqr, Rifat al-Awdi, Abd al-Salam al-Misri, Abd al-Salam al-Abbadi, Abd al-Samee` al-Misri, Abd a-Rahman Yousri, Masudul Alam Choudhury vb. sayılabilir (Islahi, 2009).

Üçüncü Nesil (1976-2000):

Bu dönemde konferansın ardından İslam ekonomisi çalışmaları hızlanmıştır. Teorik zemini oluşturma amacıyla başlayan çalışmalar, hızlı bir şekilde pratik çalışmaları da kapsamıştır.

Temsilciler: Zubair Hasan, Salamah Abidin, Ausaf Ahmad, Tag el-Din Seif el-Din, Hasan Abd-Allah al-Amin, Shawqi Dunya, M. Fahim Khan, Munawer Iqbal, Muhammad Abdul Halim Umar, Muhammad Aslam Haneef vb. sayılabilir (Islahi, 2009).

Dördüncü Nesil (21. yüzyılın başından itibaren):

Bu nesil, ilk eserleri 21. yüzyılda ortaya çıkanları kapsamaktadır. Vakıflar, finans, sigorta gibi konunun çeşitli yönlerinde çalışmalar artmıştır. Finansal araçlar geliştirilmiş, modern dönem uygulamalarına İslam ekonomisi perspektifinden yaklaşım ağırlık kazanmıştır. Çalışmalar geniş coğrafyalarda sürmektedir.

Bu çalışma, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Serisi (ICIEF) üzerinden, nitel analiz yöntemleriyle, İslam ekonomisi düşüncesinin ve çalışmalarının zaman içerisindeki dönüşümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konferanslarda sunulan bildiri özetleri, bildiri başlıkları, anahtar kelimeler incelenerek, İslam ekonomisi çalışmalarındaki teorik çerçeveden zamanla pratik uygulamalara yönelik çalışmaların ağırlık kazandığı sürece geçiş analiz edilmektedir.

Literatürde ICIEF serisini merkeze alarak, dönüşümü sistematik biçimde inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, benzer içerikteki çalışmalar daha kısıtlı alanları veya konferanslara odaklanmıştır. Literatürde yer alan en yakın çalışma ilk altı konferansı incelemektedir. Doğrudan konferans serileri üzerinden yürütülen çalışmaların literatürde yer almaması nedeniyle kapsamlı bir literatür taraması mümkün olmamıştır. Ancak, yine konferanslarda sunulan bildirilerden, benzer kapsamda çalışmalar yürütülmüş ve çalışmalara bu bölümde değinilmiştir.

Bu çalışma, literatürde bulunan çalışmalardan farklı olarak 1976 yılından 2024 yılına kadar gerçekleşen konferanslardaki kırılma noktalarını esas almaktadır. Bu bağlamda çalışma, İslam ekonomisi çalışmalarındaki yönelimlerin takibinin sağlanabileceği özgün bir çalışma olarak değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Abdul Azim Islahi'nin "Thirty Years of Research on History of Islamic Economic Thought: Assessment and Future Directions" başlıklı çalışması, İslam iktisadı düşüncesinin tarihine yönelik son otuz yıllık (1976–2006) literatürü kapsamlı şekilde inceleyerek bu alandaki eğilimleri, boşlukları ve geleceğe yönelik araştırma alanlarını belirlemeyi amaçlamaktadır (Islahi, 2007). 20. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan İslam iktisadı çalışmalarına dair kısa bir arka plan sunulmuş, ardından özellikle 1976 yılında düzenlenen 1. Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'nın (ICIE) bu alandaki dönüm noktası olduğunu vurgulamıştır. Bu konferanstan sonra İslam iktisadı çalışmalarına akademik ilginin ciddi bir artış gösterdiğine değinilmiştir. Çalışmalardaki artış yalnızca nicel bir artış olmamış, bunun yanında nitelik olarak da artış gösteren çalışmalarla İslam ekonomisi çalışmalarına dair önemli atılımlar olmuştur. Islahi'nin çalışması, İslam ekonomisine dair literatürün son 30 yıllık geçmişini eleştirel biçimde değerlendirmiş, metodoloji analizi gerçekleştirerek geleceğe yönelik bir araştırma önerisi sunmuştur.

Munawar Iqbal'ın "Contributions of the Last Six Conferences" başlıklı çalışması (2008), Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı'na ait ilk altı konferansı inceleyerek, konferansların tarihsel katkılarını araştırmış, konferansları değerlendirmiş ve akademik belleğe kazandırmak amacıyla hazırlamıştır (Iqbal, 2008). Çalışma, yalnızca tarihi gelişimi inceleyerek akademik literatüre katkıda bulunmanın yanı sıra bu konferansların İslam ekonomisi alanının kurumsallaşmasına, araştırma çalışmalarının şekillenmesine ve literatür gelişimine nasıl katkı sağladığını da incelemektedir. Yazar, İslam ekonomisi literatürü için 10 başlıkta yeni bir sınıflandırma sistemi geliştirmiştir. Konferansların ardından yayınlanan kitaplar hem İngilizce hem Arapça dillerinde yayımlanmış ve uluslararası akademik yayın yapan kuruluşların dikkatini çekmiştir. Bu sayede İslam ekonomisi uluslararası akademik tanınırlığa ulaşma imkânı bulmuştur. Çalışmada konferanslar aracılığıyla İslam ekonomisinin yönlendirildiği vurgulanmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, ICIEF serisinde sunulan bildirilerden yola çıkılarak İslam ekonomisi ve finansı alanındaki çalışmaların zaman içerisindeki dönüşümü incelenmiştir. Bu kapsamda, İslam ekonomisi çalışmalarında zamanla ele alınan konuların incelenmesi, değişimin araştırılması ve İslam ekonomisi anlayışının zaman içerisinde yerini İslami finans çalışmalarına bırakarak finans çalışmalarının ağırlık kazanması incelenmiştir.

ICIEF, İslam iktisadı ve İslami finans alanındaki akademik çalışmaların en önemli buluşma noktalarından biridir. Konferanslar, her yıl dünyanın çeşitli bölgelerinden akademisyen ve araştırmacıları bir araya getirmektedir. Bu çalışmada ICIEF'in bildiri kitapçıkları ve ilgili akademik yayınları incelenerek, İslam iktisadı ve İslami finans alanındaki akademik çalışmaların zaman içerisindeki değişimi ortaya konmuştur. Araştırma kapsamında ICIEF serisinde sunulan ve çeşitli ortamlarda yayınlanan bildirilerin özet metinleri kaynak olarak kullanılmıştır. Özet metin içermeyen bazı eski metinlerin çalışmaya dahil edilmesi için sonuç bölümleri veya giriş bölümleri (çalışmayı en iyi şekilde özetleyen ve anlatan bölüm) analizlere kaynak olarak dahil edilmiştir. Özet metinler araştırmanın birincil kaynağı olarak çalışmada yer alırken, anahtar kelimeler, konferans temaları ikincil kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Bildiri özetlerinin analiz edilme sürecine yalnızca İngilizce ve Türkçe olarak sunulan bildiriler ve yine bu dillerde yayınlanan özet metinler dahil edilmiştir. Arapça metinlerin analiz dışında tutulması bu çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Konferans bildirilerinin analiz sürecinde, 1. ve 4. ICIE konferanslarında sunulan bildirilerden her biri için yalnızca 11 özet metne ulaşılabilmiş ve bu bildiriler çalışmaya dahil edilmiştir. 2. ICIE için elde edilen 11 bildiri, Arapça olduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir. Konferansların eski tarihlerde gerçekleşmesi sebebiyle kaynaklara ulaşmakta zorluk yaşanmıştır. 6. Uluslararası ICIEF için Volume 1 ve Volume 2 olarak iki konferans kitabı yayınlanmıştır. Ancak bu çalışmada Volume 2'ye erişilememesi sebebiyle yalnızca Volume 1 kullanılmıştır. 14. ICIEF ile ilgili konferans kitabına erişilememesi sebebiyle, ilgili yıla ait veriler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Tez kapsamında yapılan analiz sürecinde toplam 621 özet metin kaynak olarak incelenmiştir. Bu sayı, tespit edilen konferans bildirileriyle karşılaştırıldığında toplam bildiri sayısının yaklaşık %76'sına denk gelmektedir. Ancak dönüşümün daha net ve anlamlı bir şekilde ortaya konabilmesi amacıyla çalışmada yalnızca 1, 2, 3, 4, 7, 10, 12 ve 15. konferans analizlerine yer verilmiştir. Bu konferanslar, küresel ekonomide önemli kırılmaların yaşandığı dönemlerde düzenlenmiş ve İslam ekonomisi alanındaki çalışmaların yönünü belirleyici bir rol oynamıştır. Konferansların ana temalarının şekillenmesinde etkili oldukları gibi, sunulan bildirilerin konularını da doğrudan etkileyerek dönüşüm sürecini somut biçimde gözlemlemeyi mümkün kılmışlardır. Bu nedenle, söz konusu konferanslar dönüşümün kapsamlı ve temsil gücü yüksek bir şekilde analiz edilmesi açısından yeterli veri sağlamaktadır.

Çalışmanın kapsamının gereğinden fazla genişlemesini önlemek amacıyla 5., 6., 8., 9., 11., 13. ve 14. konferanslar analiz kapsamına alınmamıştır. Söz konusu konferanslar, düzenlendikleri dönemlerde ekonomik, politik, sosyolojik açıdan ve İslam ekonomisi çalışmaları bakımından belirgin bir kırılma noktası oluşturmamış; mevcut gündemin devamını sağlar nitelikte olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu nedenle hem içerik açısından özgünlük taşıyan hem de İslam iktisadı düşüncesinde yön değişimlerini belirgin bir şekilde yansıtan konferanslara yer verilmiştir. Ayrıca bazı ardışık yıllarda gerçekleştirilen konferanslar, İslam ekonomisinin dönüşümü bakımından önceki veya sonraki konferanslardan doğrudan bir farklılık ve kırılım göstermediği için dışarıda bırakılmıştır. Seçilen konferanslar ise küresel ölçekte ekonomik ve politik kırılmaların yaşandığı kritik dönemlere tekabül etmeleri ve İslam ekonomisi çalışmalarına doğrudan etki eden içeriklere sahip olmaları nedeniyle çalışmanın analiz çerçevesine dahil edilmiştir.

Bu araştırmanın sonucunda elde edilecek bulguların, İslam iktisadı ve İslami finans alanındaki akademik çalışmaların gelişimine ve dönüşümüne ilişkin önemli bilgiler sunması amaçlanmaktadır.

Araştırma nitel analiz yöntemleri kullanılarak sürdürülmüştür. Nitel analiz yönteminde, araştırma sorusu yorumlayıcı bir yaklaşımla incelenerek, olgu ve olaylar kendilerine yüklenen anlamlar üzerinden ele alınmaktadır (Malterud, 2001). Bu bağlamda çalışma, ICIEF serisinde sunulan bildirilerin özet metinlerini ana kaynak alarak, nicel yöntemler ve istatistiki veriler kullanılarak değil nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ve

doküman inceleme yöntemleri kullanılarak objektif- yorumlayıcı bir yaklaşım ile değerlendirerek ve konferanslarda sunulan bildirileri birinci kaynak olarak modern İslam ekonomisi disiplinindeki dönüşümün ortaya çıkarılmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Özet metinlerin incelenmesi ve içerik analizlerinin gerçekleştirilmesi sürecinde yapay zekadan doğrudan ve dolaylı olarak destek alınmıştır. Ancak bu destek, yalnızca dokümanların toplu olarak ele alınması, belirli sınıflandırmaların yapılması ve analitik süreçlerin kolaylaştırılmasıyla sınırlı tutulmuştur. Yapay zekanın çalışmanın özünü etkileyecek veya bilimsel sonuçları yönlendirecek bir müdahalede bulunmaması için uluslararası yapay zekâ etik kurallarına titizlikle riayet edilmiştir.

3.2. Araştırma Örnekleme

Araştırma kapsamına ICIEF serisinde sunulan bildirilerin özet metinleri dahil edilmiştir. Ancak üst bölümde araştırmanın kısıtı olarak bahsedildiği üzere konferans kitaplarına, özet metinlerine erişilemeyen konferanslar mevcuttur. Bu kapsamda araştırmanın örnekleme, ilk olarak Cidde’de 1976 yılında düzenlenen birinci konferanstan başlayarak 20-22 Şubat 2024 tarihlerinde gerçekleşen on beşinci konferansta sunulan ve hakkında dokümanlara erişilebilen konferansların bildirilerinin özet metinlerinden, konferans temalarından ve anahtar kelimelerden oluşmaktadır.

Özet metinler araştırmanın birincil ve ana kaynağı, künye, anahtar kelimeler ve konferans temaları ise ikincil kaynaklar olarak kullanılmıştır. Bunun yanında politik gelişmeler, dönemlerin politik ekonomik şartlarının araştırılması için farklı kaynaklara başvurulmuştur.

Nitel ve yorumlayıcı bir yaklaşımla yürütülen çalışmalarda istatistiki çalışmalar yürütülmemesi sebebiyle rastgele örneklem yerine doğrudan araştırma için gerekli olan verinin elde edilebilmesi açısından amaçlı örneklem yöntemleri daha sık kullanılmaktadır (Coşkun vd., 2017). Bu çalışmada da araştırmanın örneklem yöntemi olarak, araştırmanın amacına yönelik yalnızca ICIEF serisinde sunulmuş bildiriler ve konferanslara ait ilgili dokümanlar örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan özet metinler ve konferanslara ait dokümanlar, kısaca veriler toplanırken çeşitli yollara başvurulmuştur. Bu yollar sırasıyla; internet üzerinden özet metin kitapçıklarına, konferans kitaplarına, konferans web sitelerine, konferanslarla ilgili haber metinlerine ulaşmak olmuştur. Veriler ve kaynaklar toplanırken üniversiteler, akademisyenler ve kütüphaneler, konferansların düzenlenmesine katkı sağlayan kurum ve kuruluşlar ile doğrudan veya dolaylı yoldan irtibata geçerek, konferanslar ile ilgili sahip oldukları dokümanları ve veriler talep edilmiştir.

3.3. Veri Analiz Süreci

Araştırma sürdürülürken, veri analiz yöntemi olarak içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. “İçerik analizi yöntemi, içeriği anlama ve yorumlamada okuyucunun bilgisine, sezgisine, tutum ve değerlerine nesnel okuma ilkeleri getirerek, sınırları belirlenmiş bir okumanın çözümlenmesi esasına dayanır” (Semerci, 2022). İçerik analizi yöntemi, bir dokümanın içeriğinde çıkarımlar yapılabilen bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2004).

İçerik analizi kullanılarak bu çalışma için toplanan verilerin açıklanması sağlayan kavramlara ve ilişkilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, veriler arasındaki ilişkileri özet metinlerden yola çıkarak belirli kavramlar ve temalarla birlikte inceleyerek veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Diğer bir deyişle tümevarımcı bir yaklaşımla veriler analiz edilmiştir.

Bu tanımlar doğrultusunda içerik analizi yöntemiyle analiz edilen veriler aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır:

- Verilerin kodlanması
- Konferans temalarının yanı sıra veri temalarının oluşturulması
- Kodlanan verilerin ve temaların ilişkilendirilmesi
- Bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Araştırma sürecinde içerik analizi yönteminin kullanılması, özet metinlerde kolayca fark edilen, ilk okumada anlaşılan içerikten ziyade tüm özet metinlerin bir arada

değerlendirilerek görünmeyen kısmını ortaya çıkarmaktır. Yani ilgili araştırma için içerik analizi yönteminin kullanılması ikincil okumayı ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın hedefi olan modern İslam ekonomisi çalışmalarındaki dönüşümün ortaya çıkarılması için modern İslam ekonomisinin bir disiplin olarak ele alınarak kimlik kazanma sürecini başlatan ICIEF’te sunulan bildirilerin özet metnlerinin içerik analizi yöntemi kullanılarak çalışılmasına karar verilmiştir.

İçerik analizi yöntemi, sayıca fazla olan metinleri analiz etmek için uygun bir zemin oluşturarak, metinlerin içerisinde araştırma sorusuna yönelik kısımların kodlanarak belirlenmesini ve değerlendirilmesini içermektedir (Türkdoğan & Gökçe, 2012). Bu çalışma göz önüne alındığında 15 konferansta toplamda 621 adet özet metin yer almaktadır. Bu sayı içerik analizi yönteminin kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Veriler kodlanmaya başladığında ilgili şablonlar oluşturulmuş ve bu şablonlar üzerinde kodlama işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde konferanslarda sunulan bildiriler detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda analiz aşamaları aşağıdaki gibidir:

- Her yıl konferanslar için belirlenen ana temalar vardır. Ana temaların altında konferanslar alt temalara ayrılabilir. Ana temalardan yola çıkılarak alt temalar oluşturulacak ve detaylı bir tematik çerçeve oluşturulmuştur. Ana temalar konferans temaları olacak, alt temalar ise “İslami Finans, İslam İktisadı, İslami Sigorta, İslami Sosyal Finans, Karz-ı Hasen, İslami Bankacılık...” gibi başlıklardan oluşmaktadır. Bu noktada bildiri özetleri incelenmiştir.
- Bildiri özetlerinin künye bilgileri betimsel olarak analiz edilmiştir. Künye bilgileri yıl, yazarın çalışma- uzmanlık alanı, ülke, üniversite, bölüm, ana bilim dalı, dili gibi bilgilere yer verilmiştir. Ancak bu verilerin hepsi araştırma sorusuna yönelik bir anlam arayışı için fayda sağlamadığı için yalnızca yıl, ülke, bölüm gibi belirlenen temel unsurlar sınırlandırılarak veri olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamada elde edilen veriler tablo ve grafikler oluşturularak çalışmaya dahil edilmiştir.
- Özet metinlerin konularına göre içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Özet metinlerin konuları baz alınarak İslam ekonomisi disiplindeki dönüşüm analiz edilirken ilk

adım olarak konular belirlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan konular “teori, pratik, tarih, felsefe, metodoloji gibi konulardan oluşmaktadır.

- Araştırmanın analiz aşamasında ikinci bir göz olarak yapay zekadan yararlanılmıştır. Yapay zekâ aracı olarak ChatGPT, araştırmanın özüne etki etmeyecek şekilde, yalnızca destek ve ikinci bir bakış olarak, çalışmanın objektif bir şekilde yürütülebilmesi adına yararlanılmıştır. Yapay zekadan, aşağıdaki görevler için faydalanılmıştır:
- Konferans bildirilerinde geçen temaların ve anahtar kavramların sınıflandırılması,
- Tematik kodların kümelenmesi ve frekans dağılımlarının çıkarılması,
- Grafikler için öneri sunması,
- Analiz edilmesi gereken ancak özet metni bulunmayan içeriklerin özetlenmesi,
- Konferansların gerçekleştiği dönemler arasındaki küresel politik olayların listelenmesi

Bu çalışma ağırlıklı olarak nitel veri analizine dayanmaktadır. Araştırma aşamalarının belirlenmesinde çeşitli kaynaklardan ve yardımcı araçlardan yararlanılmıştır.

Nitel veri analizinin mantığının anlaşılması ve uygulanmasının anlaşılması için ilk olarak Virginia Braun ve Victoria Clarke tarafından yazılan Thematic Analysis: A Practical Guide (2021) kitabı ve sonra Yıldırım ve Şimşek tarafından yazılan “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (2021)” temel yöntem belirleme kaynağı olarak kullanılmıştır.

Doküman analizi yöntemi, hangi belgelerin araştırma açısından anlamlı ve çalışmaya dahil edilmesi gerektiği sorusuyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, uygun kaynakların etkili biçimde kullanılması, doküman analizinden değerli veriler elde edilmesini mümkün kılan temel bir yaklaşım sunar (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu kapsamda çalışmada kullanılacak kaynakların belirlenmesinde doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Bu çalışma için veri toplama tekniği olarak doküman analizi yönteminden de faydalanılmıştır. Çalışmanın amacına yönelik konferans kitaplarından ve internet sitelerinden yararlanılarak, bildiri özetleri, anahtar kelimeler, başlıklar detaylı bir şekilde taranmıştır.

Veri analiz sürecinde ise bildirilerin kodlanarak incelenmesi ve çeşitli aşamalardan geçerek araştırma sorusunun cevabının aranacak olması sebebiyle tümevarımcı analiz yöntemi kullanılmıştır.

3.3.1. Yapay Zekânın Çalışmayı Destekleyici Unsur Olarak Kullanılması

Bu çalışmada, ICIEF serilerinde sunulan bildirilerin özet metinlerine dayanarak gerçekleştirilen nitel analiz süreçlerinde yapay zekâ araçları olarak ChatGPT ve Google NotebookLM sınırlı ve denetimli bir biçimde destekleyici ve yardımcı araçlar olarak kullanılmıştır.

Çalışma boyunca, yapay zekâ tarafından elde edilen bulgular, araştırmacı tarafından gözden geçirilmiş, bağlamsal tutarsızlıklar, içeriklerin ve sonuçların doğruluğu, araştırmacı bulguları ile tutarlılığı, bağlamdan kopmaması doğrudan kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları, hipotez geliştirme, yorumlama, çalışmanın özünü etkileyecek çıkarımlarda bulunma gibi çalışmaya doğrudan etki eden süreçlerde yer almamış, yalnızca analiz destekleyici bir araç olarak kullanılmıştır.

Yapay zekâ araçları, nitel veri analizi süreçlerinin belirli aşamalarında kullanılırken, kodlama önerileri, tematik gruplamaların oluşmasında kontrol amacıyla yardımcı olması, frekans dağılımları, ön analizlerde doğruluk ve objektiflik değerlendirmelerinin yapılabilmesi gibi işlemler için sınırlı bir şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda, yapay zekâ araçlarının, hipotez geliştirme, bilimsel yorumlama, sonuç çıkarma, yorumlama, doğrudan görsel oluşturma gibi bilişsel beceri gerektiren ve çalışmanın bilimselliğini doğrudan etkileyen süreçlere etkisi olmamıştır.

Yapay zekâ araçlarının destekleyici olarak kullanıldığı aşamalarda gerçekleştirilen işlemler yazar tarafından kontrol edilmiş, içerikler bağlamsal ve kavramsal olarak araştırmacının bulgularıyla karşılaştırılarak doğrulanmıştır.

YÖK tarafından hazırlanan, “Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber” (YÖK, 2024) esas alınarak şeffaflık, dürüstlük, özen, sorumluluk gibi ilkelere bağlı kalınmıştır.

Bu kapsamda, yapay zekâ araçlarının kullanımı, çalışmanın bilimsel bütünlüğüne zarar getirmeden, araştırmacı katkısının yerini doğrudan almadan ve etik problemleri en az düzeye indirgeyecek şekilde gerçekleştirilmiştir.

4. ANALİZ

Bu bölümde 1976 yılında düzenlenen ilk konferans olan 1. ICIE'den başlayarak, 2024 yılında düzenlenen 15. ICIEF'e kadar gerçekleştirilen seçili konferanslara ait bildiriler analiz edilmiştir. Konferanslar, İslam ekonomisi ve finansı disiplininin kurumsallaşma, gelişme, dönüşüm ve günümüzde geldiği konumu yansıtan kaynaklar olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen analizler İslam ekonomisi disiplininin geçirdiği tarihsel, metodolojik dönüşümü ortaya koyarken, dönemsel eğilimleri, teorik çalışmaların zamanla yerini pratik uygulamalara bırakmasını ve küresel politik ekonomik olaylarla bu dönüşüm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Analiz sürecinde her konferansa ait bildiri özetleri tematik olarak kodlanmıştır, belirlenen ana temalar ve alt temalar çerçevesinde sınıflandırmalar yapılmıştır. Anahtar kelimeler analiz edilmiş, konferanslarda en sık kullanılan ve vurgulanan kelimeler analiz edilmiştir. Konferanslara dair genel değerlendirme olarak öne çıkan tartışmalara yer verilmiş, konferanslarda öne çıkan bulgulara erişilmiş ve ardından konferanslara dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Son olarak konferans özet bildirilerinde yer alan içerikler temel alınarak politika önerilerinde bulunulmuştur.

Analizler ayrıca, küresel çapta etkili olan önemli politik, ekonomik ve sosyolojik olayların, ICIEF bağlamında İslam ekonomisi çalışmalarına etkisini ve dolayısıyla İslam ekonomisi çalışmalarına etkilerini tespit ederken, İslam ekonomisinin metodolojik ve epistemolojik yönelimlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Analiz bölümünde konferanslara ait bildiriler alt başlıklar halinde incelenmiş, konferanslara göre nitel analizler gerçekleştirilerek bulgular paylaşılmıştır. 1976 yılında düzenlenen ilk konferans ve 1983 yılında düzenlenen ikinci konferans, serinin ilk konferansları olma özelliği ve İslam ekonomisi disiplinin temellerini oluşturması sebebiyle konferans sonunda yayınlanan amaç, hedef gibi unsurları içerecek şekilde konferans heyeti tarafından yayınlanan dokümanlar kaynak alınarak detaylı şekilde tanımlanmış ve ardından konferans analizlerine yer verilmiştir.

Bu tez kapsamında konferanslara dair analiz sonuçlarından hemen önce yalnızca 1. ve 2. ICIE'nin ardından yayımlanan içeriklere dair detaylı anlatıma yer verilmiştir. Bunun

temel nedeni, bu iki konferans sonrasında konferans komitesi tarafından hazırlanan kapsamlı değerlendirme raporlarının bulunmasıdır. Söz konusu belgeler, yalnızca konferans sürecine dair genel bir özet sunmakla kalmamakta; aynı zamanda dönemin İslam iktisadı yaklaşımını, konferansın entelektüel katkılarını ve geleceğe yönelik stratejik önerilerini de detaylı biçimde içermektedir.

1. ICIE, modern anlamda İslam iktisadı literatürünü sistematik bir biçimde ele alan ve bu alandaki akademik çabaları kurumsallaştırmayı hedefleyen ilk büyük ölçekli organizasyon olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Bu konferans, yalnızca katılımcı bildirileriyle değil, aynı zamanda oluşturduğu paradigma çerçevesiyle İslam ekonomisinin teorik temellerinin tartışıldığı bir zemin sunmuştur. 2. ICIE ise, ilk konferansta belirlenen hedeflerin ardından geçen dönemin değerlendirmesini içeren ve İslam ekonomisinin kurumsallaşma sürecine dair gelişmeleri yansıtan yönüyle dikkat çekmektedir. Bu iki konferans sonrasında yayımlanan değerlendirme metinleri, sadece toplantı sonuçlarını aktarmakla kalmamış; aynı zamanda İslam ekonomisinin yönelimleri, teorik çerçevesi ve kurumsal gelişimi hakkında önemli içgörüler ve değerlendirmeler sunmuştur.

4.1. Birinci Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı Analizleri

1. ICIE, 21-26 Şubat 1976 tarihleri arasında Cidde’de düzenlenmiştir. Konferans, fıkıh ve iktisat konuları üzerine çalışan alimleri bir araya getirmesiyle İslam iktisadı çalışmaları açısından bir devrin başlamasını sağlamıştır. İki yüzden fazla katılımcının iştirakiyle gerçekleşen program İslam iktisadı ile ilgili konuların geniş perspektiflerle görüşülmesi açısından önem arz etmektedir.

1976 yılında Mekke’de düzenlenen 1. ICIE, modern anlamda İslam ekonomisini bağımsız bir akademik disiplin olarak ele alan ilk uluslararası konferanslardan biri olmuştur. Bu konferans, İslam ekonomisinin metodolojik ve felsefi temellerini belirleme, faizsiz finans sistemlerini tartışma ve Batı merkezli ekonomik paradigmalara İslam ekonomisi arasındaki farkları ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Konferansa, Batılı tarzda iktisat eğitimi veya almış olan araştırmacı ve akademisyenler ile ilgili alanlarda çalışmalarını sürdüren araştırmacı ve akademisyenler katılmıştır (Warde, 2000).

1. ICIE, fıkıh ve iktisat alimlerini bir araya getirmesi bakımından önemlidir (Zaim, 2014). İslam ekonomisi ile ilgili önemli meselelerin gündeme getirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı, ilk defa İslam ekonomisini ilgilendiren konuların geniş çapta ele alınması nedeniyle bir dönüm noktası niteliğindedir.

Adil bir sistem inşa etmek ve İslami yaşam biçimine geri dönüş düşüncesiyle, alimler yerli bir iktisat anlayışı ortaya çıkarma amacıyla iktisadi öğretileri İslam dini çerçevesinde yeniden değerlendirmeye başlamışlardır. Bu konferansla modern dönemde, Müslüman alimler ilk kez yalnızca iktisadi konuları konuşmak üzere bir araya gelmiştir. İktisat alanını İslam dini çerçevesinde inceleyerek, İslam ekonomisini akademik bir disiplin olarak tanıtmak amacıyla somut adımlar atılmıştır.

İslam iktisatçıları, doğrudan klasik fıkıhtan yola çıkarak, modern problemleri klasik usullerle açıklamaya çalışmak yerine içtihadi meselelerde mantık ve bilimsel teoriyi göz önünde bulundurarak, bunun yanı sıra çalışmalarını ampirik çalışmalarla destekleyerek modern İslam ekonomisi çalışmalarını sürdürmek için gayret sarf etmişlerdir (Warde, 2000). Bu anlamda, Müslüman toplumların karşılaştığı sosyo-ekonomik problemler, İslam'ın ekonomik yaklaşımlarını, klasik fıkıh kitaplarının dışına çıkarak, modern iktisat literatürü ve kurumları çerçevesinde ele almışlardır (Eskicioğlu, 1999). Eğer İslam ekonomisi çalışmaları, yalnızca klasik usullere dayanarak yaklaşık 1350 yıl önceki fıkıh ile modern problemleri değerlendirmek üzere girişimde bulunsaydı, çalışmalar modern dünyada tutarsız olarak değerlendirilebilir ve İslam iktisadi çalışmaları başlayamadan bitebilirdi. Modern dönemlerde geliştirilen sistemler, ürün ve uygulamalar doğrudan klasik fıkıh tarafından açık bir şekilde ele alınamadığı için Müslüman alimler tarafından içtihatların geliştirilmesiyle bu sorunun önüne geçilmiştir. Modern problemlere, günümüz alimleri tarafından yapılan içtihatlar (klasik fıkıha bağlı kalarak), günümüzdeki problemlerin çözümüne ve İslam iktisadi çalışmalarının modern dünya içerisinde yer edinebilmesine olanak sağlamıştır.

Kral Faysal'ın, İslam ümmetini bir araya getirerek Müslüman birliğini sağlama çalışmaları neticesinde ilk konferans King Abdülaziz University desteğiyle Cidde'de gerçekleşmiştir.

1976 yılında ilki düzenlenen sayıları iki yüzü bulan fıkıh ve iktisat aliminin katıldığı ICIE'de İslam ekonomisiyle ilgili bildiriler sunulmuştur. İlk konferans "İslam Ekonomisine Katkıları" ve "İslam Ekonomisi Üzerine Araştırmalar" (Contributions to Islamic Economics ve Surveys on Islamic Economics) başlıkları altında iki oturumda gerçekleşmiştir.

1. ICIE boyunca aşağıdaki konularda bildiriler sunulmuştur:

1. İslam Ekonomisi Kavramı ve Metodolojisi
2. İslami Bir Toplumda Üretim ve Tüketim Teorileri
3. İslam Ekonomisinde Devletin Rolü
4. İslam Şeriatı Çerçevesinde Sigorta
5. Faizsiz Bankacılık
6. İslam Ekonomisinde Zekât ve Maliye Politikası
7. İslam Çerçevesinde Ekonomik Kalkınma
8. Müslüman Ülkeler Arasında Ekonomik İş birliği

Bu konular çerçevesinde gerçekleştirilen bildiri sunumlarının ardından, müzakereciler tarafından ilgili konular tartışılmıştır.

Toplamda 24 bildirinin yer aldığı ancak analizde 11 bildirinin değerlendirildiği konferansa ilişkin bildiri başlıkları ve bildiri sahipleri aşağıdaki gibidir:

Birinci Bölüm, İslam Ekonomisine Katkıları (Contributions to Islamic Economics):

- Anas Zarqa. İslam Ekonomisi: İnsan Refahına Bir Yaklaşım (Islamic Economics: An Approach to Human Welfare)

- Monzer Kahf. İslam Toplumunda Tüketici Davranışları Teorisine Bir Katkı (A Contribution to the Theory of Consumer Behaviour in an Islamic Society)
- Muhammad Uzair. Faizsiz Bankacılığın Bazı Kavramsal ve Pratik Yönleri (Some Conceptual and Practical Aspects of Interest-Free Banking)
- Mahmud Abu Saud. Para, Faiz ve Mudarebe (Money, Interest and Qirad)
- Mabid Ali Muhamed Mahmoud Al-Jarhi. Faizsiz Parasal Ekonomilerin Göreceli Etkinliği: İtibari Para Örneği (The Relative Efficiency of Interest-Free Monetary Economies: The Fiat Money Case)
- F. R. Faridi. Zekât ve Maliye Politikası (Zakat and Fiscal Policy)
- Ijaz Shafi Gilani. İslam Ekonomisinin Siyasi Bağlamı: Yüksek ve Alçak Yol Stratejileri (The Political Context of Islamic Economics: High and Low Road Strategies)
- M. Umar Chapra. İslami Refah Devleti ve Ekonomideki Rolü (The Islamic Welfare State and its Role in the Economy)
- Khurshid Ahmad. İslami Çerçeve Ekonomik Kalkınma (Economic Development in an Islamic Framework)

İkinci Bölüm, İslam Ekonomisi Üzerine Araştırmalar (Surveys on Islamic Economics):

- Muhammad Nejatullah Siddiqi. Müslüman İktisat Düşüncesi: Çağdaş Literatür Üzerine Bir İnceleme (Muslim Economics Thinking: A Survey of Contemporary Literature)
- Sabahattin Zaim. İslam Ekonomisi Üzerine Çağdaş Türkçe Literatür (Contemporary Turkish Literature on Islamic Economics)

Konferansın tamamlanmasının ardından yayınlanan Konferans Bildirgesi aşağıda özetlenmiştir:

1. ICIE'nin ardından yayınlanan ve konferans heyeti tarafından oluşturulan konferans sonuç bildirgesinde şu hususlar öne çıkarılmıştır (ICIE, 1976):

Katılımcılar, İslam ekonomisinin çeşitli yönleri üzerine araştırmaların sürdürülmesi, çalışmaların derinliğinin artırılması, organize edilmesi ve adil bir ekonomik sistemin oluşturulması amacına ulaşmak için dünyanın her yerindeki akademisyenler arasında bir iş birliği oluşturulması gerektiğini vurgulamışlardır.

Çağdaş uygarlık, benimsediği ekonomik sistem ister Marksist ister Kapitalist her ne olursa olsun hem bireyleri hem de toplumları çatışmaya, bölünmeye, kaygıya ve amaç kaybına sürüklemiş ve bu sorunlarla baş başa bırakmıştır. Bu sorunlarla başa çıkmakta zorlanan birey ve toplumlar, sistemlerin işleyişinde birer çark görevi görerek sistemin işleyişini sağlamaya mahkûm edilmiştir.

Katılımcılar İslam inancının, bireyin yalnızca Allah ile olan ilişkisini tanımlamadığı, aynı zamanda insanların faydasını gözeten, hayatın tüm yönlerini İslam ve insan ile uyumlu hale getiren, insan refahının diğer tüm konularda olduğu gibi ekonomik meselelere de önem veren kanunları sağladığı konusunda görüş birliğine varmışlardır. İslam'ın norm ve değerlerinin İslam'ın ekonomik sisteminin temelini oluşturduğu konusunda mutabık kalmışlardır. Mevcut ekonomik sistemlerin, iyi tanımlanmış kapsamlı bir İslami sistemin tüm yönlerinin uygulanmasına eşlik etmediği takdirde etkili olmayacağını vurgulamışlardır.

Katılımcılar, İslami ekonomik sistemin iyi tanımlanmış bir ekonomik felsefeye dayanan eşsiz bir sistem olduğunu, sistemin temel ilkelerinin tevhid üzerine kurulduğunu ve Kur'an ve sünnetten türetildiğini vurgulamışlardır. Bu anlamda, Müslümanların İslam ekonomisi sistemini benimseme konusunda öncü rolü üstlenerek enerjilerini, kendilerini yanlış ve karmaşık çözümlere götüren yabancı sistemlerin kalıbına sokmak yerine, İslam ekonomisi sistemini açıklamak için gayret gösterilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

İslam ekonomisinin, insanlığı mevcut manevi ve maddi krizlerden kurtarmanın ve madde medeniyeti yerine insan temelli bir medeniyet kurmanın tek yolu olduğunu belirtmişlerdir.

1. ICIE'nin sonunda sunulan konferans değerlendirme raporuna göre, İslam iktisadının hedeflerine ulaşabilmesi adına çeşitli stratejik öneriler dile getirilmiştir. Bu öneriler İslam ekonomisi eğitimlerinin sağlanması ve geliştirilmesi, uluslararası düzeyde iş birliği olanaklarının genişletilmesi gibi hususları kapsamaktadır.

Konferansta, üniversitelerin İslam ekonomisi öğretimine daha fazla önem vermesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede, İslam ekonomisi alanındaki akademik faaliyetlerin teşviki için kütüphanelerin zenginleştirilmesi, araştırma merkezlerinin kurulması, burs olanaklarının sağlanması, süreli yayınların çıkarılması, değişim

programlarının başlatılması ile bilimsel derneklerin kurulması gibi öneriler sunulmuştur. Ayrıca, tüm İslam dünyasındaki üniversite ve eğitim kurumlarının ekonomi müfredatlarını İslami bir perspektifle yeniden yapılandırmaları gerektiği belirtilmiştir (ICIE, 1976).

King Abdulaziz University bünyesinde, İslam'a ve ümmete hizmet etmek amacıyla, uluslararası düzeyde faaliyet gösterecek bir İslam ekonomisi araştırma merkezinin kurulması tavsiye edilmiştir. İslam ve ekonomi alimlerinden oluşan yüksek düzeyde bir kurul gözetiminde çalışması önerilmiştir. Merkezin temel faaliyet alanları arasında, çeşitli dillerde kaynakların bulunduğu bir ihtisas kütüphanesinin kurulması, teorik ve uygulamalı araştırmaların desteklenmesi, İslam ekonomisi alanında ders kitaplarının hazırlanması, Müslüman ekonomik kuruluşlara yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi, araştırma burslarının sağlanması ve uluslararası düzeyde kurumsal iş birliklerinin teşvik edilmesi yer almaktadır. Bu merkez, konferanstan kısa bir süre sonra kurulmuştur (ICIE, 1976).

Ayrıca, İslam ekonomisinin öğretiminin yaygınlaştırılması amacıyla çeşitli üniversitelerde kürsüler kurulması ve düzenli akademik etkinliklerin (konferanslar, sempozyumlar) gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Konferansın iki yılda bir toplanması ve bu toplantılar arasında tematik uzmanlık seminerlerinin düzenlenmesi tavsiye edilmiştir. İlk konferansta, bir sonraki toplantının "İslam Ekonomisi Çerçevesinde Kalkınma" temasıyla gerçekleştirilmesi ve ilk seminerin dokuz ay içerisinde düzenlenmesi önerilmişse de, ikinci konferans bu önerilen sürede değil, 1983 yılında "İslami Perspektiflerden Kalkınma, Finans ve Bölüşüm" temasıyla gerçekleştirilmiştir (ICIE, 1976; ICIE, 1983).

İslam dünyasında pek çok üniversitede kürsülerin kurulması ve zamanla İslam iktisadının öğretilmesi imkanları genişletilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Müslüman Sosyal Bilimciler Derneği, İslam iktisadının çeşitli yönleriyle alakalı bildirilerin sunulduğu konferanslar düzenlemiştir. İslamabad İslam İdeolojisi Konseyi, Leicester İslam Vakfı, İslamabad Pakistan Kalkınma Ekonomisi Enstitüsü ve İslamabad Politika Araştırmaları Enstitüsü ve birçok kuruluş İslam ekonomisi çalışmalarını desteklemektedir (Kollektif, 2019).

Konferans kapsamında, King Abdulaziz University'de daimi bir sekreteryaya kurulması, bu birimin hem konferans tavsiyelerinin uygulanmasını koordine etmesi hem de gelecek konferans ve seminerlerin hazırlıklarını yürütmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, ticari sigortacılığın mevcut haliyle İslami ilkeleri karşılamadığı ve şer'i dayanışma ve yardımlaşma ruhunu yansıtmadığı ifade edilmiştir. İslami esaslara uygun bir sigorta sisteminin geliştirilmesi için ribâ ve spekülasyondan arındırılmış, iş birliği esaslı bir modelin oluşturulması adına, fıkıh alimleri ve ekonomi uzmanlarından oluşan bir komitenin çalışmalar başlatması önerilmiştir.

Son olarak, sosyal bilimlerin, özellikle de iktisat disiplininin, İslami esaslara uygun olarak yeniden yapılandırılmasına katkı sunmak amacıyla, şer'i alanda sosyal bilimcilere yönelik bir yıllık geçici lisansüstü eğitim programlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Konferans sekreteryasının, tüm bu tavsiyeleri ve ilgili komitelerin raporlarını düzenli olarak yayımlaması gerektiği de bir diğer önemli öneri olmuştur (ICIE, 1976).

Konferans Bildirisinde değinilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda, 1. ICIE, modern İslam ekonomisi çalışmalarının bir disiplin olarak başlamasında kurucu rolü üstlenmiştir. Bu konferansın ardından, dünyanın çeşitli yerlerinde İslam ekonomisi üzerine çalışmaları yapma girişiminde bulunan alimler, akademisyenler ve araştırmacılar, İslam ekonomisi çalışmalarını bir disiplin olarak sürdürmeye başlamışlardır.

Konferans sonrasında alınan kararlar neticesinde, İslam ekonomisi çalışma alanı üniversitelerde okutulması gereken bir alan olduğuna karar verilmiştir. Krizlerden ve ulusları krizlere sürükleyen sistemlerden kurtuluşun anahtarının İslam ekonomisi olduğu vurgusu yapılmış, İslam ekonomisi çalışmalarının derinleşmesi, enstitülerin kurulması, araştırma merkezlerinin kurulması, süreli yayınların başlatılması, iktisat disiplininin toplumu ilgilendiren çeşitli alanlarında İslam ekonomisi araştırmalarının başlatılması gerekliliği vurgulanmış ve İslam ekonomisi çalışma alanı bir disiplin haline getirilmek üzere girişimler başlatılmıştır.

1975 yılında Cidde'de İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank (IsDB)) kurulmuştur. İslam Kalkınma Bankası, İslami kurallar çerçevesinde faizsiz işlemleri

hedeflemiştir. Ardından İslam Kalkınma Bankası'na bağlı olarak Islamic Research and Training Institute (IRTI) kurulmuştur (Zaim, 2014).

1976 yılında gerçekleşen ilk konferansın ardından 1979 yılında, Kral Abdülaziz Üniversitesinde, teorik ve uygulamalı araştırmaların yürütülmesi amacıyla International Center for Research in Islamic Economics (ICRIE) kurulmuştur. Kurulan ilk araştırma merkezinin ardından seksenli ve doksanlı yıllarda birçok araştırma merkezi ve enstitüler kurulmuş, İslam ekonomisi öğretimi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

1977 yılında yönetim olarak ilk girişim Pakistan tarafından gerçekleştirilerek ülkeler ekonomik sistemlerini İslamileştirmek üzere gayrete girmiştir (Warde, 2000). Ardından 1984 yılında, Pakistan'da International Islamic University bünyesinde “İslam İktisadı Araştırma Merkezi ve Uluslararası İslam Ekonomisi Enstitüsü” kurulmuştur (Tabakoğlu, 2004).

Bu bağlamda 1. ICIE, modern anlamda İslam iktisadı çalışmalarının bir disiplin olarak ele alınmasını gerçekleştirmek üzere atılan ilk adım olmuştur. Her iki yılda bir yapılması planlanan konferanslar zaman olarak iki yılda bir gerçekleşmeye de belirli aralıklarla gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir.

4.1.1. Konferans Boyunca Ele Alınan Ana Temalar:

1. ICIE boyunca “İslam Ekonomisinin Metodolojik ve Felsefî Temelleri, İslam Ekonomisinde Para ve Finans, Faizsiz Finans Sisteminin Uygulanabilirliği, İslam Ekonomisi Literatürünün Tarihsel Gelişimi” temaları, ele alınan ana temalardır.

4.1.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

Konferans boyunca ekonomi ve değer ilişkisi bağlamında, İslam ekonomisinin teorik çerçevesi, neoklasik ekonomi eleştirisi; paranın fonksiyonları bağlamında, faiz (riba) yasağı, faizsiz finans alternatifleri, kâr-zarar ortaklığı (qirad); modern finansal kurumların dönüşümü bağlamında, faizsiz bankacılık, zekât ve ekonomik adalet; Türkiye'de İslam ekonomisi çalışmaları bağlamında, akademik kaynakların gelişimi, literatürün metodolojik sınıflandırılması gibi başlıklar öne çıkan alt temalar olmuştur.

4.1.3. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar

İslam ekonomisinin bağımsız bir disiplin olması gerektiği ve Batı merkezli ekonomik teorilerden ayrılarak kendi metodolojik çerçevesini inşa etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ekonomi ve değerlerin ayrılmaz olduğu ve ekonomik analizlerin ahlaki ve etik temeller üzerine inşa edilmesi gerektiği savunulmuştur. İslam ekonomisinin temel ilkeleri olan ilahi mülkiyet, adalet ve refah anlayışı, ekonomik politikaların merkezine konması tavsiye edilmiştir.

Faiz, ekonomik ve sosyal adaletsizliklere yol açan bir unsur olarak değerlendirilmiştir ve faiz yerine kâr-zarar ortaklığı (kırad) gibi faizsiz finans mekanizmalarının teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Paranın kapitalist sistemde spekülasyon amaçlarıyla kullanımı eleştirilmiş, İslam ekonomisinde paranın yalnızca bir değişim aracı olması gerektiği savunulmuştur. Zekât gibi İslami vergilendirme sistemlerinin finansal istikrarı ve sosyal adaleti sağlamada önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir.

Mevcut finansal sistemlerin faizsiz bir yapıya dönüştürülmesinin önündeki zorluklar ele alınmış ve bu dönüşüm için gereken politika önerileri tartışılmıştır. İslam hukukçuları (fukaha) ve ekonomistlerin iş birliği yaparak faizsiz bir ekonomik modelin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Risk paylaşımına ve ortaklık yapısına dayalı finansal modellerin geliştirilmesi ve faizsiz finansal araçların yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir.

Türkiye’de İslam ekonomisi alanında yapılan çalışmaların gelişimi ele alınmış ve akademik literatürdeki eksiklikler vurgulanmıştır. İslam ekonomisi literatüründe sınıflandırma ve metodolojik eksikliklerin giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Uluslararası akademik iş birliklerinin artırılması ve İslam ekonomisi üzerine daha fazla bilimsel yayın yapılmasının gerekliliği ortaya konmuştur.

4.1.4. Konferansın Temel Çıkarımları

İslam ekonomisinin, Batı merkezli ekonomik sistemlerden bağımsız, kendine özgü bir bilim dalı olarak geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İslam ekonomisi literatürünün gelişmesi için akademik iş birliklerinin artırılması ve daha fazla bilimsel yayın yapılmasının gerekliliği ortaya konmuş, İslam ekonomisinin bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Faizin ekonomik adaletsizlikleri artıran bir

sistem olduğu ve faizsiz alternatiflerin geliştirilmesi gerektiği belirtilirken faizsiz ekonomik modellerin teorik temelleri açıklanmıştır. İslami finansın uygulanabilirliği için mevcut finansal kurumların dönüşmesi gerektiği ve zekât gibi araçların finansal sistemde yer alması gerektiği tartışılmıştır. Paranın spekülatif bir araç olarak değil, yalnızca değişim aracı olarak kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.

4.1.5. Konferansın Bilimsel Katkısı

1. ICIE'yle, İslam ekonomisi ilk defa akademik bir konferansta kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. İslam ekonomisi üzerine yapılan literatür taramalarıyla akademik eksikliklerin tespit edilmesi ve literatürün gelişimi için akademik iş birliklerinin gelişerek daha fazla bilimsel yayın yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

İslam ekonomisinin teorik ve pratik boyutları tartışılmış, İslam dinine uygun faizsiz modeller ve bu modellerin nasıl uygulanabileceğine dair öneriler geliştirilmiştir. İslam ekonomisi çalışmalarının Batı merkezli ekonomik sistemlerden bağımsızlığının yanı sıra modern ekonomik sistemler içerisinde varlığını sürdürebilmesi için modern ekonomik sistemlere entegre edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Zekâtın finansal sistemde piyasadaki ekonomik aktörler açısından denge sağlama rolüne değinilmiştir. İslami finansal sistemlerin geliştirilmesi için politika yapıcılarla iş birliğinin gerekliliği vurgulanmıştır.

4.1.6. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

2. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok Müslüman ülke sömürge yönetimlerinden bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan devletler, değerleriyle örtüşen sistemleri inşa etme çabasına girmişler ve Batı merkezli modellere alternatif geliştirme çalışmalarına başlamışlardır. Müslüman bireylerin dini ve kültürel değerleriyle kapitalist ve sosyalist sistemlerin uyumlu olmaması, İslam ekonomisi çalışmalarını hızlandırmıştır.

Petrol zenginliğinin keşfedilmesiyle Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri sahip oldukları sermaye gücü ile İslami değerler doğrultusunda bir ekonomik sistem geliştirme çabasına girmişlerdir.

Müslüman ülkeler, ekonomik iş birliğini artırmak için İslam Konferansı Örgütü'nü (OIC) kurarak, ortak ekonomik politikalar üzerine tartışmalara başlamıştır.

1973 yılında petrol sahibi Arap ülkeleri, Batı ülkelerine karşı petrol ambargosu uygulamaya başlamıştır. Bu ambargoyla petrol fiyatları dört kat arttı ve petrol zengini Müslüman ülkeler sermayelerini hızla artırarak büyük bir ekonomik güç kazanmıştır. Bu durum, Müslüman ülkelerde ekonomik bağımsızlık söylemlerinin güçlenmesini sağlarken faizsiz finans sistemine olan ilgiyi artırmıştır.

Petrol gelirlerinin artmasıyla, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde faizsiz finans kuruluşlarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Ancak yalnızca finansal bir kuruluşun olmasının yanı sıra, faizsiz finans sektörünü, ülkeleri ve ülkelere ait kurum ve kuruluşları yönlendirecek bir oluşuma da ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası (IsDB) kurulmuş, İslam ekonomisinin kurumsallaşma süreci hızlandırılmıştır.

1. ICIE, bu gelişmelerin ardından gerçekleştirilmiş ve İslam ekonomisi modelinin teorik ve pratik olarak tartışılmasını sağlayan ilk platform olmuştur.

4.1.7. Sonuç

Bu konferans, İslam ekonomisini akademik bir disiplin hâline getirmek için önemli bir adım olmuştur. Ekonomik sistemin temel ilkelerinin belirlenmesi, faizsiz finansın uygulanabilirliği ve İslami finans sistemlerinin nasıl tasarlanabileceği konularında önemli akademik tartışmalar yapılmıştır.

Konferansta ele alınan konular ve yapılan analizler, İslam ekonomisinin kuramsal çerçevesinin inşa edilmesinde önemli bir başlangıç noktası oluşturmuş ve sonraki konferanslara yönelik İslami finansın geleceğine dair temel ilkeleri belirlemiş ve bu alanda akademik çalışmaların yönünü şekillendirmiştir.

4.2. İkinci Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı

2. ICIE'de sunulan İngilizce bildirilere erişilememiştir. Bu nedenle konferansa dair analizler gerçekleştirilememiştir. Ancak konferans sonunda, konferans heyeti tarafından

yayınlanan toplantı notları, bu konferansı genel hatlarıyla sunarken, konferansın önemini de vurgulamıştır.

Müslüman alimler, “İslami Perspektiften Kalkınma, Finans ve Bölüşüm” başlığı üzerine sunum ve müzakerelerin gerçekleşeceği konferans için 19-23 Mart 1983 tarihleri arasında Pakistan’da bir araya gelmiştir. Konferansa Pakistan’dan yüzden fazla katılımcı, dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen altmış katılımcı katılmıştır. Konferansta toplamda 25 bildiri sunulmuştur. Sunulan bildirilerin yanı sıra, “İslami Bir Devlette Kalkınma Stratejisi” ve “İslam Ekonomisi Öğretimi” başlıklarıyla iki açık oturum gerçekleştirilmiştir. Ek olarak “Kalkınmaya İslami Yaklaşım” ve “İslam Ekonomisinde Son Gelişmeler” başlıklarıyla iki seminer düzenlenmiştir.

Konferansın teması ile ilgili konularda beş çalışma grubu oluşturularak öne çıkan konulara yoğunlaşmıştır. Bu konular;

1. İslam Ekonomisi Öğretimi
2. Teori ve Pratikte İslami Bankacılık
3. Kâr Paylaşımı Problemleri ve Çözümleri
4. Zekât ve Öşür ile İlgili Konular
5. İslami Çerçeve Kalkınma Stratejisi

Konferansın sonunda katılımcılar, İslam inancının yalnızca Allah ile olan ilişkisini tanımlamakla kalmadığı, aynı zamanda hayatın hemen her alanında kapsamlı bir rehberlik sunduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. İslam dini insanı, Allah’ın yeryüzündeki halifeleri olarak insanların maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarının karşılanmasını savunur ve adil bir sosyal düzenin kurulmasını önerir. Bu kapsamda Müslümanların adalet ve ihsan çerçevesinde hareket etmesi beklenir.

Konferans sonrasında yayınlanan konferans raporuna göre;

İslam toplumlarına, insanlığın temel yaşam gereksinimlerini karşılamayı garanti altına alma, Müslümanların kendi kendine yetmesini sağlama ve entegre bir kalkınmayı teşvik etme görevi yüklenmiştir. Bu bağlamda adaletsizlik ve sömürünün ortadan kaldırılması bir zorunluluktur. Zekât uygulaması ve faizli işlemlerin yasaklanması, İslam ekonomisinin en temel belirleyici yönlerinden ikisi olarak öne çıkmaktadır. Konferans

süresince yapılan değerlendirmeler, İslami ilkelere dayalı bir ekonomik yapının yalnızca istikrarlı büyümeyi değil, aynı zamanda gelir ve servetin adil dağılımını ve ekonomik düzenin kökten yeniden yapılandırılmasını gerektirdiğini ortaya koymuştur (KAU, 1984).

Katılımcılar, Müslüman toplumlardaki mevcut sosyo-ekonomik yapının İslami değerlerle uyuşmadığı noktasında fikir birliğine varmıştır. Sömürgeci güçlerin yürüttüğü ekonomik sömürü politikalarının sonucunda birçok İslam ülkesinde halkın önemli bir kısmı yoksullukla karşı karşıya kalmış, gelir ve servet dağılımında ciddi adaletsizlikler oluşmuştur. Bu sömürge düzeni, hem ekonomik geriliğe neden olmuş hem de Müslüman toplumları dışa bağımlı hale getirmiştir. Katılımcılar, Müslüman ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra mevcut sosyo-ekonomik düzenlerini İslami esaslara göre yeniden inşa etmeleri gerektiğini vurgulamıştır (KAU, 1984).

Konferansta, bireylerin ve toplumun ekonomik yaşamla ilgili ihtiyaçlarının karşılanmasının öncelik taşıdığı, insanların kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için istihdam odaklı politikaların uygulanmasının önem arz ettiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, zekât mekanizmasının, temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun ve desteklenmesi gereken bireylere (zekât alabilecek durumda olan) yardım sağlayarak bu yapının önemli bir parçası olduğu dile getirilmiştir (KAU, 1984).

Katılımcılar, üretim, değişim ve dağılım ilişkilerinin tamamının İslami kurallara uygun şekilde düzenlenmesi durumunda, zekât sisteminin tek başına sosyal güvenliği sağlayabilecek bir mekanizma haline gelebileceği konusunda görüş birliğine varmıştır. Ancak bazı ülkelerde geçmişteki sömürge uygulamalarının bıraktığı olumsuz etkiler nedeniyle, zekât fonlarının toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyebileceği, bu sebeple ek kaynaklara ihtiyaç duyulabileceği ileri sürülmüştür. Ek olarak, ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için kurumsal ve yapısal reformlara yönelik stratejilerin hayata geçirilmesi gerekliliği dile getirilmiştir (KAU, 1984).

Konferansta ayrıca, İslam'ın faiz yasağına bağlı olarak, Müslüman ülkelerdeki para ve finansal sistemlerin faizsiz temellere dayalı biçimde yeniden yapılandırılması gerektiği yönünde görüş birliğine varılmıştır. İkinci kez düzenlenen bu konferansta, İslam ekonomisi alanındaki gelişmelerin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde

durulmuş, bu amaca ulaşmak için teorisyenler, politika üreticileri ve uygulayıcılar arasında iş birliğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslüman ekonomistlerin bilgi ve çalışmalarından etkin biçimde faydalanmak amacıyla International Association of Muslim Economists (IAIE) adında bir birliğin kurulması önerilmiş ve bunun için bir komite oluşturulmuştur (KAU, 1984).

Konferansta temsil edilen ülkeler arasında Bangladeş, Hindistan, Endonezya, Malezya, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Sudan, Türkiye, Nijerya, İngiltere, Tunus ve Fransa yer almıştır.

Bu konferansta Arapça ve İngilizce bildiri sunumları gerçekleştirilmiştir.

Konferansa katılan isimler ve bildiri başlıkları oturumlara göre aşağıdaki gibidir:

İngilizce Bildiriler

- 1- Ahmed Mustafa ve Hossein G. Askari, İslam'da Arazi Sahipliği ve Tarımın Ekonomik Sonuçları (Economic Implications of Islamic Land Ownership and Land Cultivation)
- 2- Anisur Rahman, İslami Bağlamda Kentsel Gelişim Planlarının Oluşturulması için Yöntem (Methodology for the Formation of Urban Development Plans in Islamic Context)
- 3- M. Raihan Sharif, İslam'da Kalkınma Kavramı (The Concept of Development in Islam)
- 4- Ali Ahmed Rushdi, Riba'nın Kaldırılmasının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi (Effect of the Elimination of Riba on the Distribution of Income)
- 5- Ausaf Ahmed, İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımına Dair Makro Teori (A Macro Theory of Distribution of Income in an Islamic Economy)
- 6- Zubair Hasan, Kapitalizm ve İslam'da Dağıtımsal Adalet (Distributional Equity in Capitalism and Islam)
- 7- Ataul Hoque, Yoksulluk, Eşitsizlik ve İslami Kurumların Rolü (Poverty, Inequality and the Role of Islamic Institutions)

8- Muhammad Nejatullah Siddiqi, İslam Devletinde Asgari Yaşam Düzeyinin Güvencesi (Guarantee of a Minimum Level of Living in an Islamic State)

9- Mohammad Abdul Mannan, İslam'da Yoksulluk Ekonomisi (The Economics of Poverty in Islam)

10- Fahim Khan, İslamî Bakış Açısıyla Tüketim Fonksiyonu ve Büyüme ile Gelir Dağılımı Bağlamında Makroekonomik Sonuçları (Consumption Function in an Islamic Perspective and its Macro-Economic Consequences in the Context of Growth and Income Distribution)

11- Ahmed Tabakoglu, İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları (Labour and Capital Concepts in Islamic Economics)

12- Fazlur Rahman Faridi, İslami Çerçeve de Kamu Bütçelemesi, Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme (Public Budgeting, Capital Accumulation and Economic Growth in an Islamic Framework)

13- İlhan Oskay, Uluslararası Para Düzeni ve OPEC'in Fazla Gelirlerinin Müslüman Dünyanın Gelişmekte Olan Ülkelerine Etkisi (International Monetary Order and OPEC's Surplus Revenues: Its Implications in the Muslim World's Developing Countries)

14- M. Aqeel Ansari, İslam Ekonomisinde Sermaye Oluşumu için Kurumsal Bir Çerçeve (An Institutional Framework for Capital Formulation in an Islamic Economy)

Arapça Bildiriler

1- All Abd al Rasul, İslami Perspektiften Ekonomi Dersleri için Taslaklar (Outlines for Courses on Economics in Islamic Perspective)

2- Abdullah Abd al Aziz Abid, İslam'da İhtiyaçların Sınıflandırılması ve Ekonomik Büyümeyi Teşvikteki Etkisi (Categorization of Needs in Islam and its Impact on Promoting Economic Growth)

3- Alimed Al Safati, Servet, Çocuklar ve Altın Dengenin Kaçınılmazlığı (Wealth and Children and the Inevitability of the Golden Balance)

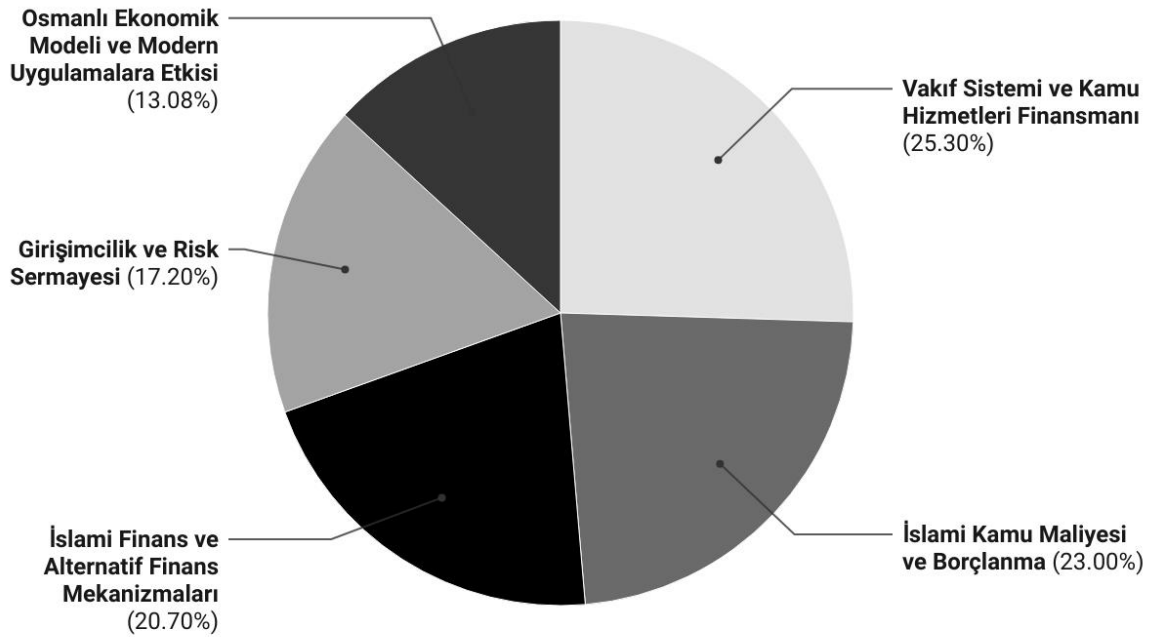
- 4- Rohi Ozjan, İslam Hukukunda Akrabalara Mali Destek Sistemi (The System of Financial Support for Relatives in Islamic Law)
- 5- Abd al Rahman Yusri Ahmad, Müslüman Ülkeler Arasındaki Ekonomik İlişkiler ve Ekonomik Kalkınmadaki Roller (Economic Relations Among Muslim Countries and their Role in Economic Development)
- 6- Muhammad bin al Hadi Abul Ajfan, Camilerle İlgili Vakıflar ve Kalkınma ile Dağılım Üzerindeki Etkileri (Endowments Relating to Mosques and their Impact on Development and Distribution)
- 7- Abdul Malik al Sayed, İslam'daki Vakıflar ve Sosyal-Ekonomik Kalkınmadaki Roller (Islamic Endowment and their Role in Social and Economic Development in Islam)
- 8- Abedin Ahmad Salama, İslam Devletinde Temel İhtiyaçlar ve Karşılama Yöntemleri (Basic Needs and the Method of their Provision in Islamic State)
- 9- Muhammad Anas Zarqa, İslamî Normatif Dağıtım Teorisine Doğru (Towards an Islamic Normative Theory of Distribution)
- 10- Rafiq al-Masri, İslami Çerçeve Bankacılık İşlemleri (Banking Operations in Islamic Framework)
- 11- Hasan Abdullah al-Amin, Murabaha Sözleşmesi Bağlamında Faizsiz Yatırım (Interest-free Investment in the Context of the Murabaha Contract)

4.3. Üçüncü Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı Analizleri

4.3.1. Konferans Boyunca Ele Alınan Ana Temalar

Üçüncü İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı boyunca, "İslami Kamu Maliyesi ve Borçlanma, İslami Finans ve Alternatif Borçlanma Modelleri, Vakıf Sistemi ve Kamu Hizmetleri, Girişimcilik ve Risk Sermayesi, Osmanlı Ekonomik Modeli ve Modern Ekonomiye Uyarlanması" temaları, ele alınan ana temalardır.

Ana temaların oransal dağılımı Grafik 4'teki gibidir:

Grafik 4. Üçüncü ICIE Ana Temaların Yüzdelik Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ana temalar altında sunulan bazı bildiriler ve yazarları aşağıdaki gibidir:

İslami Kamu Maliyesi ve Borçlanma ana teması altında:

- İslam Ülkelerindeki Mali Sorunların Nedenleri ve Bazı Reform Önerileri (Causes of Fiscal Problems in Muslim Countries and Some Suggestions for Reform) - Munawar Iqbal

- Faizsiz Bir Ekonomide Hisse Senediyle Finanse Edilen Bütçe Açığı Kararlı Mıdır? (Is Equity Financed Budget Deficit Stable in An Interest-Free Economy?) - M. Aynul Hasan ve Ahmed Naeem Siddiqui

- Erken İslam Tarihinde Kamu Borçlanması: Bazı Kayıtların İncelenmesi (Public Borrowing in Early Islamic History: A Review of Some Records) - M. Nejatullah Siddiqi

İslami Finans ve Alternatif Borçlanma Modelleri ana teması altında:

- İslami Perspektiften Ekonomik Kalkınmanın Finansmanı (Financing Economic Development from Islamic Perspective) - Hatem El-Karanshawy
- Faizsiz Bir Ekonomi Perspektifinden Gelir Belirleme, Büyüme ve Ekonomik Kalkınma Üzerine Basit Bir Model (A Simple Model of Income Determination, Growth and Economic Development on the Perspective of An Interest-Free Economy) - M. Fahim Khan
- Ekonomik Kalkınmanın Finansmanında Hisse Senedi Katılımının Rolü (Role of Equity Participation in Financing Economic Development) - Rodney Wilson
- Şeriat Uyumu İçeren Hisse Senetleri: Önerilen Formül ve Gerekçesi (Shari'ah Compatible Shares: A Suggested Formula and Rationale) - Muhammad Anas Zarqa
- İslam Ülkelerinde Uzun Vadeli Finansman: Pakistan Örnek Olayı (Long Term Finance in Islamic Countries: Case Study of Pakistan) - Mohammad Akram Khan

Vakıf Sistemi ve Kamu Hizmetleri ana teması altında:

- Kamusal Malların Temini: İslam Tarihinde Gönüllü Sektörün (Vakıf) Rolü (Provision of Public Goods: Role of Voluntary Sector (Waqf) in Islamic History) - Abdul Azim Islahi
- Osmanlı Para Vakıflarının (Awqaf Al-Nuqud) Modern İslam Ekonomisi İçin Önemi (The Relevance of the Ottoman Cash Waqfs (Awqaf Al-Nuqud) for Modern Islamic Economics) - Murat Çizakça

Girişimcilik ve Risk Sermayesi ana teması altında:

- Ekonomik Kalkınmanın Finansmanında Hisse Senedi Katılımının Rolü (Role of Equity Participation in Financing Economic Development) - Rodney Wilson

Osmanlı Ekonomik Modeli ve Modern Ekonomiye Uyarlanması ana teması altında:

- Kalkınmada Finansın Rolü: Osmanlı Deneyimi (The Role of Finance in Development: The Ottoman Experience) - Ahmet Tabakoglu

- Osmanlı Para Vakıflarının (Awqaf Al-Nuqud) Modern İslam Ekonomisi İçin Önemi (The Relevance of the Ottoman Cash Waqfs (Awqaf Al-Nuqud) for Modern Islamic Economics) - Murat Çizakça

4.3.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

İslami Kamu Maliyesi ve Borçlanma ana teması altında Osmanlı ve erken İslam’da kamu borçlanması, şeriata uygun kamu finansmanı, kamu borçlanmasında sürdürülebilirlik, Osmanlı kamu maliyesi yönetimi alt temaları; İslami Finans ve Alternatif Borçlanma Modelleri ana teması altında mudarabe, müşarake modelleri ve diğer faizsiz finans araçları, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanı, modern İslami finans modelleri; Vakıf Sistemi ve Kamu Hizmetleri ana teması altında eğitim ve sağlık hizmetlerinde vakıfların rolü, Osmanlı vakıf sisteminin sürdürülebilirliği, vakıfların modern kamu maliyesine entegrasyonu; Girişimcilik ve Risk Sermayesi ana teması altında nakit vakıfların girişimcilik finansmanında kullanımı, risk sermayesi ve faizsiz girişimcilik modelleri, İslam ekonomisinde risk paylaşımı alt temaları; Tarihte İslam Ekonomisi Modelleri ana teması altında Osmanlı ekonomik politikalarının modern ekonomilere uyarlanması ön plana çıkmaktadır.

4.3.4. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar

Konferans boyunca faizsiz finans modellerinin modern dünyada uygulanabilirliği en çok vurgulanan konular arasında yer almıştır. Özellikle İslam ekonomisinin Batı’daki geleneksel finansal sistemlere bir alternatif olarak nasıl yapılandırılabilceği tartışılmıştır.

Vakıfların kamu hizmetleri finansmanında devletin mali yükünü hafifletme potansiyeli öne çıkmıştır. Bu sistemin sürdürülebilirliği ve modern ekonomiye entegrasyonu konusunda yoğun tartışmalar yapılmıştır.

Osmanlı dönemi ekonomik yapısı, faizsiz borçlanma ve kamu maliyesi konularında güçlü bir model olarak gösterilmiştir. Tarihsel deneyimler, günümüz ekonomik politikalarının şekillendirilmesi için önemli bir referans noktası olarak ele alınmıştır.

Konferansta, girişimciliğin İslam ekonomisinde daha fazla desteklenmesi gerektiği tartışılmıştır. Faizsiz finans araçlarının risk paylaşımı mekanizması ile desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

4.3.5. Konferansın Temel Çıkarımları

Kamu maliyesi ve kamu borçlanması faizsiz finans modelleriyle uyumlu hale getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Osmanlı ve erken İslam dönemleri, İslami finans uygulamaları açısından verimli örnekler barındırmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı ve erken İslam dönemlerindeki finans sistemlerinden örneklerden yola çıkarak, modern İslam ekonomilerinde yeni modeller geliştirilmelidir.

Vakıflar, İslam kültüründe, İslami sosyal çalışmalar adına birçok alanda verimlilik sağlamaktadır. Vakıf sistemi, modern kamu hizmetleri finansmanında stratejik bir araç olarak yeniden yapılandırılarak mevcut sistemle paralel hale getirilmesi vurgusu yapılmıştır.

İslami girişimcilik finansmanında risk sermayesi ve vakıf gibi oluşumların sermayelerinin etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

4.3.6. Konferansın Bilimsel Katkısı

Konferans, faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde kamu maliyesi, girişimcilik finansmanı, vakıf sistemi ve tarihten ekonomik model önerileri gibi farklı başlıkları bir araya getirerek İslam ekonomisi için tartışma zemini oluşturmuştur.

Konferansın en önemli bilimsel katkılarından biri, faizsiz finans modellerinin kamu maliyesiyle nasıl uyumlu hale getirilebileceğine dair yapılan teorik ve uygulamalı tartışmalardır. Erken İslam ve Osmanlı dönemlerine ait uygulamalardan yola çıkılarak, günümüz kamu borçlanma modellerinin şer'i kurallara uygun şekilde nasıl yeniden yapılandırılacağı ele alınmıştır. Bu bağlamda, faizsiz kamu borçlanması sürdürülebilirliğine yönelik yeni yaklaşımlar ortaya konmuştur.

Vakıf sisteminin kamu hizmetlerinin finansmanında yeniden değerlendirilmesidir. Eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin finansmanında vakıfların tarihsel rolü detaylı şekilde analiz edilmiş; bu yapının modern kamu maliyesi sistemine nasıl entegre edilebileceği üzerine yenilikçi modeller önerilmiştir. Osmanlı dönemi nakit vakıfları örneğinden hareketle, vakıf sisteminin günümüz sosyal finans yapıları içinde etkin bir mekanizma olarak yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır.

İslam ekonomisinde girişimciliğin desteklenmesine yönelik risk sermayesi ve faizsiz finans araçlarının nasıl kullanılabileceği konusu ele alınmıştır. Risk paylaşımına dayalı modellerin, hem finansal istikrarı desteklemesi hem de girişimcilik faaliyetlerine etik bir zemin sunması açısından önemi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, nakit vakıflar ile risk sermayesi yapılarını bütünleştiren yeni finansal modeller önerilmiştir.

Tüm bu açılardan bakıldığında, 3. ICIE Konferansı, İslam ekonomisi alanında sadece kavramsal değil, aynı zamanda kurumsal ve yapısal dönüşümleri tartışmaya açarak, alanın gelişimine yönelik çok boyutlu ve özgün bir bilimsel katkı sağlamıştır.

4.3.7. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

2. ICIE ile 3. ICIE arasındaki dönemi kapsayan 1982-1992 yılları, küresel ekonomi ve İslam coğrafyalarında çeşitli dönüşümlerin yaşandığı dönemlerdir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel ekonomik düzen değişmiş ve neoliberal politikalar güçlenmiştir. İslam dünyasında ise İslam ekonomisi ve İslami finans ön plana çıkmış, özellikle 1970'li yıllarda Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin petrol gelirlerinin artmasıyla birlikte faizsiz finans sistemleri üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır.

1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-İrak Savaşı ve 1990-1991 yıllarında gerçekleşen Körfez Savaşı, Müslüman ülkelerde ekonomik ve sosyal politikaların yeniden şekillendirilmesini tetiklemiştir.

Pakistan, Malezya, Suudi Arabistan gibi ülkeler İslam ekonomisi modellerini daha geniş çapta uygulama çabalarına girişmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik akademik ilgi artmış, İslami finans sistemlerine tarihi bir temel kazandırma çabaları hızlanmıştır. Osmanlı dönemindeki çeşitli uygulama ve sistemler, modern İslam ekonomisi çalışmalarına örnek teşkil etmesi ve zemin hazırlaması amacıyla ilgi odağı olmuştur. Geçmişteki uygulamaların arka planı, temel yapısı, uygulama usulleri araştırılmaya başlanmış, modern dönem sistemlerine entegre edilerek yeniden yapılandırılmalar gündeme gelmiştir.

4.3.8. Sonuç

3. ICIE Konferansı, İslam ekonomisinin temel bileşenlerini tartışmak, tarihsel ekonomik modelleri modern finans sistemleriyle karşılaştırmak ve faizsiz finans mekanizmalarının sürdürülebilirliğini incelemek amacıyla düzenlenmiştir.

Vakıf sisteminin kamu hizmetlerinde bir finansman kaynağı olarak kullanılması, en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, İslami kamu maliyesi ile faizsiz finans modellerinin nasıl entegre edilebileceği de önemli bir tartışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı ekonomik sisteminden modern ekonomilere çıkarılabilecek dersler ise, konferansın akademik katkıları arasında değerlendirilmektedir. Bu konferansta ortaya konan sonuçlar, gelecekte faizsiz kamu maliyesi sistemlerinin daha geniş kapsamlı uygulanmasına zemin hazırlayabilir. Vakıf sisteminin modern kamu hizmetlerine entegre edilmesi, yeni finansman modelleri açısından ilham verici olabilir. Ayrıca, İslami girişimcilik finansmanı alanında yeni risk paylaşım modellerinin geliştirilmesi gerekliliği de dikkat çekmektedir.

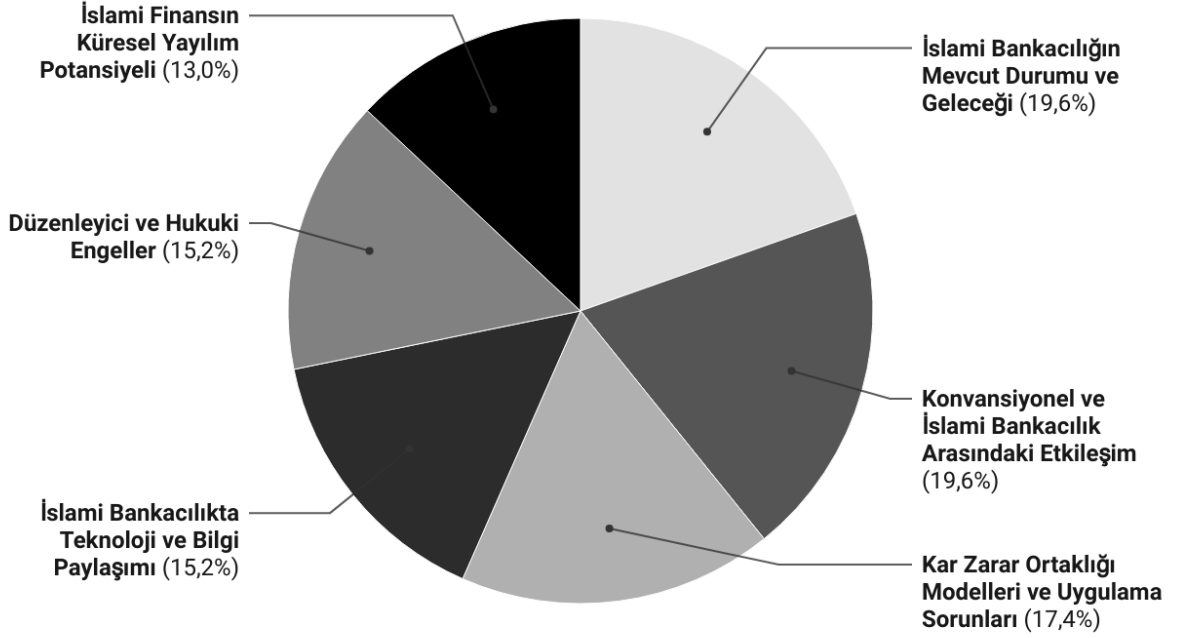
Bu analizler, konferansın İslam ekonomisinin gelişimi için kritik tartışmaları gündeme getirdiğini ve gelecekteki akademik araştırmalara yön verebileceğini göstermektedir.

4.4 Dördüncü Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı Analizleri

4.4.1. Konferans Boyunca Ele Alınan Ana Temalar

4. ICIE boyunca, “İslami Bankacılığın Mevcut Durumu ve Geleceği, Konvansiyonel ve İslami Bankacılık Arasındaki Etkileşim, Kâr-Zarar Ortaklığı Modelleri ve Uygulama Sorunları, Düzenleyici ve Hukuki Engeller, İslami Finansın Küresel Yayılım Potansiyeli,

İslami Bankacılıkta Teknoloji ve Bilgi Paylaşımı” temaları, konferansta ele alınan ana temalardır.

Grafik 5. Dördüncü ICIE Ana Temaların Yüzdelik Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.4.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

İslami Bankacılığın Mevcut Durumu ve Geleceği ana teması altında İslami bankaların küçük ölçekli olması, merkez bankalarının ilgisizliği, ortak kurumsal altyapının eksikliği; Konvansiyonel ve İslami Bankacılık Arasındaki Etkileşim ve İslami Finansın Küresel Yayılım Potansiyeli ana temaları altında konvansiyonel bankalar ile ortaklıklar, küresel finansal sistem ile uyum sağlama sorunu; Kâr-Zarar Ortaklığı Modelleri ve Uygulama Sorunları ana teması altında kâr-zarar ortaklığı modellerinin sınırlı kullanımı, fiyatlama dışı rekabet (ürün farklılaştırma); Düzenleyici ve Hukuki Engeller ana teması altında İslam hukuku (fıkıh) problemleri, merkez bankalarının ilgisizliği, ortak kurumsal altyapının eksikliği alt temalar olarak yer almıştır.

4.4.3. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar

İslami Bankacılığın Mevcut Sorunları ve Büyüme Potansiyeli

İslami bankaların konvansiyonel bankalara kıyasla küçük ölçekli olduğu ve büyük çaplı finansal işlemlerde etkisiz kaldığı tartışılmıştır. Bu bağlamda İslami bankaların büyümesinin sağlanmasına yönelik tartışmalar gerçekleştirilmiş ve İslami bankaların finansal sürdürülebilirliğini artırmak için kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Konvansiyonel Bankalar ve İslami Bankalar Arasındaki Etkileşim

Konvansiyonel bankaların İslami finans ürünlerini piyasaya sunarak bu alanda büyüme fırsatları yakaladığı tartışılmıştır. İslami bankaların ise teknolojik bilgi paylaşımı, finans mühendisliği ve risk yönetimi alanlarında konvansiyonel bankalardan öğrenebileceği noktalar olduğu vurgulanmıştır.

Merkez bankalarının ve finansal düzenleyicilerin İslami finans sistemine daha fazla destek vermesi gerektiği tartışılmıştır. İslami finansal ürünlerin ise hukuki belirsizlikler nedeniyle yeterince genişleyemediği ve bu konuda uluslararası standartların oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

4.4.4. Konferansın Temel Çıkarımları

İslami finans sisteminin sürdürülebilir büyümesi için ölçek ekonomisine ulaşması gerektiği vurgulanmıştır.

İslami finansın düzenleyici çerçevesinin eksik olduğu ve bu nedenle küresel entegrasyonunun sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Konvansiyonel ve İslami finans sistemleri arasındaki ilişkinin hem rekabet hem de iş birliği çerçevesinde ele alınması gerektiği belirtilmiştir.

4.4.5. Konferansın Bilimsel Katkısı

İslami finansın küresel entegrasyonu üzerine literatürdeki tartışmalara katkıda bulunmuştur.

Kâr-zarar ortaklığı sisteminin pratikte neden uygulanamadığına dair önemli veriler ortaya koymuştur.

İslami bankaların rekabet stratejileri ve teknoloji entegrasyonu konularında öneriler geliştirilmiştir.

4.4.6. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

Konferansta sunulan bildiriler, İslami bankacılığın mevcut durumu, düzenleyici çerçeve, küresel finans sistemine entegrasyonu ve konvansiyonel bankalar ile ilişkisi gibi temel konuları ele almıştır.

Konferansta sunulan bildiriler, yalnızca 2000 yılında yaşanan ekonomik gelişmeler ışığında şekillenmemiş aynı zamanda dönemin küresel politik, ekonomik ve sosyolojik olaylarıyla da doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı şekillenmiştir.

Konferans, 1997 Asya Finans Krizi sonrası İslami finansın krizlere karşı daha dayanıklı olup olmadığının tartışıldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. M. Umar Chapra tarafından yazılan "Alternative Visions of International Monetary Reform" başlıklı bildiride, spekülasyon finans yerine reel ekonomiye dayalı işlemlerin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır ki bu da krizin ardından gelen sürdürülebilir finans arayışlarıyla ilişkilendirilebilir. Sami Ibrahim Al-Suwailem, "Decision-making Under Uncertainty: an Islamic Perspective" başlıklı çalışmada kaynakların reel üretime yönlendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Rodney Wilson, "The Interface Between Islamic and Conventional Banking" başlıklı çalışmada çoğu İslami banka finansmanının, bankanın bir müşteri adına mal satın alıp aynı müşteriye önceden belirlenmiş bir kâr marjıyla yeniden satmasıyla gerçekleşen, murabaha ticaret finansmanı yoluyla yapıldığını belirtir. Bu durum bankanın doğrudan reel mal ve hizmet ticaretine katılımını gösterir. Adiwarman A. Karim, "Incentive-compatible Constraints for Islamic Banking: Some Lessons from Bank Muamalat" başlıklı çalışmada, mudarebe ve muşaraka gibi kâr paylaşımına dayalı finansman modlarının uygulanabilirliğini ve bu modların doğru teşvik uyumlu kısıtlarla tasarlandığında nasıl başarılı olabileceğini inceler. Reel varlığa dayalı finansmanın önemini vurgular. Konferans kitabının editörleri Munawar Iqbal ve David T. Llewellyn, İslami bankaların varlıklarının reel sektördeki yatırım fırsatlarına yanıt olarak yaratıldığını ve bu durumun finans sektöründeki getiri oranlarının ana belirleyicisi haline geldiğini ifade ederler

2000 yılı itibarıyla, küresel ekonomide sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve finans piyasalarındaki serbest piyasada malların kişilerin kendi özgür ekonomik anlayışlarına göre şekillenmesi eğilimi dikkat çekmektedir. Konferansta, İslami finansın küresel entegrasyonu üzerine yapılan tartışmalar, bu liberalizasyon sürecine karşı alternatif bir model geliştirme çabası olarak görülebilir.

Petrol fiyatları 1998'de tarihi düşük seviyelere inmiş, ancak 2000'de tekrar yükselişe geçmiştir. İslami finansın enerji sektörü ve doğal kaynaklara dayalı ekonomiyle ilişkisi, bildirilerde dolaylı olarak işlenmiştir.

4.4.7. Sonuç

4. ICIE, İslami bankacılığın mevcut durumunu değerlendirirken, karşılaştığı yapısal ve düzenleyici sorunlar ile küresel finansal sistemle etkileşimini çok boyutlu bir şekilde ele alarak alana önemli katkılar sunmuştur. Konferans boyunca; İslami bankaların küçük ölçekli yapıları, düzenleyici belirsizlikler, kurumsal altyapının eksiklikleri, kâr-zarar ortaklığına dayanan modellerin uygulanabilirliğindeki sınırlılık gibi meseleler ele alınmıştır. Tartışmalar, İslami finansın sürdürülebilir büyüme için ölçek ekonomisine ulaşması, uluslararası standartlarla desteklenmesi ve reel ekonomiye dayalı yapısının güçlendirilmesi gerektiği yönünde ortak bir çerçevede birleşmiştir. Konferans, İslami finansın teorik temelleri ile pratik sorunları arasında köprü kurarak, alandaki bilimsel literatüre hem eleştirel hem de yapıcı katkılar sağlamıştır.

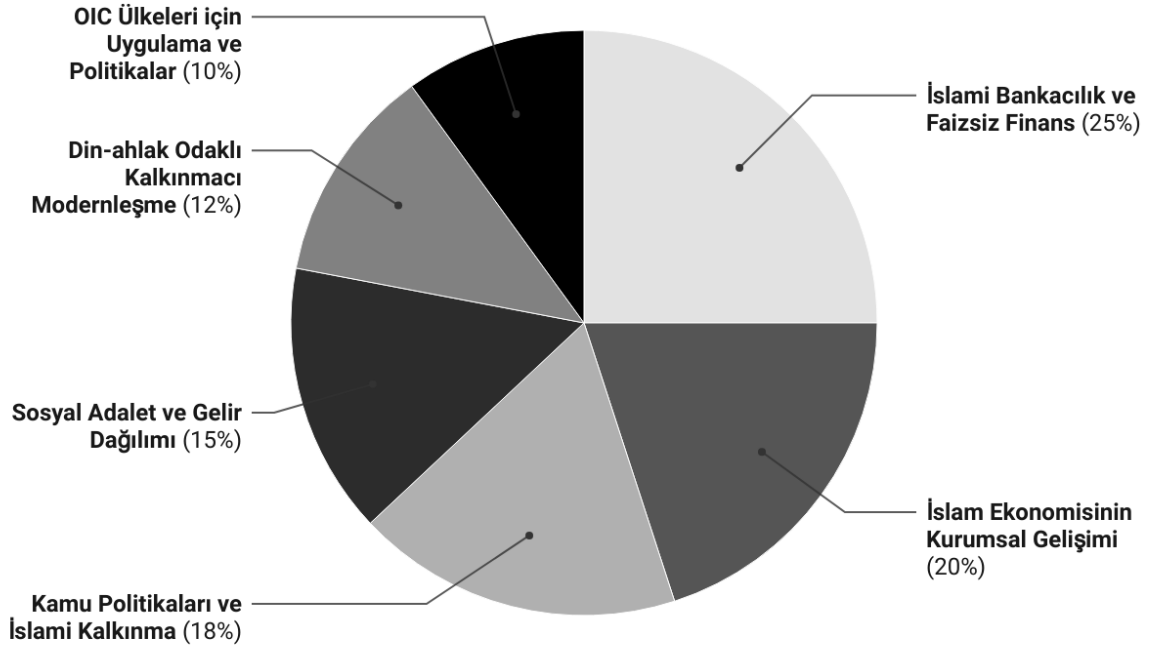
4.5. Yedinci Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri

2000'li yıllarda finans sektörünün hızlı büyümesi ve Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin gelişen sermayeleriyle ivme kazanan İslami finans sektörünün küreselleşme çabalarıyla, İslam ekonomisi çalışmalarında İslami finans ön plana çıkmaya başlamış ve 2003 yılında gerçekleşen konferansla birlikte, konferansın adı ve kapsamına finans çalışmaları da dahil edilerek konferansın adı "Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı" olarak güncellenmiştir.

7. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı, İslam iktisadı, İslami bankacılık ve finans gibi alanlarda çeşitli araştırma ve uygulamaları ele almıştır. Konferansta sunulan bildirilerin, araştırmanın kaynağı olarak kullanılan özet metinlerinden ve konferans kitabından elde edilen bulgular, İslam iktisadının modern dünyada nasıl şekillendiğini, İslami finans kurumlarının gelişimini, İslami bankacılığın- katılım bankacılığının modern dünyada nasıl şekillendiğini, finansal kurumların gelişimini, İslam ekonomisi çalışmaları ve uygulamaları kapsamında ekonomik kalkınma yaklaşımlarını kapsamaktadır.

4.5.1. Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar

Konferansta, “Din-ahlak Odaklı Kalkınmacı Modernleşme, Sosyal Adalet ve Gelir Dağılımı, İslami Bankacılık ve Faizsiz Finans, Kamu Politikaları ve İslami Kalkınma, İslam Ekonomisinin Kurumsal Gelişimi, OIC Ülkeleri için Uygulama ve Politikalar” temaları konferansta ele alınan ana temalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Grafik 6. Yedinci ICIEF Ana Temaların Yüzdelik Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.5.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

Konferansta, “İslami Kamu Politikaları” alt teması altında, İslam iktisadı ilkelerinin kamu politikalarına entegrasyonu örnek olaylar üzerinden tartışılmıştır. Bu tema, İslam iktisadının soyut bir düşünce sisteminden ziyade, uygulamaya dönük yönünü öne çıkarmaktadır.

“İslami Finansal Kurumların Gelişimi” alt temasıyla, Bank Islam Malaysia Berhad ve Uluslararası İslam Üniversitesi Malezya gibi kurumların tanıtıldığı bu başlık altında, İslami finansın kurumsallaşma süreci ele alınmıştır. Kurumların yalnızca finansal hizmet sunan yapılar değil, aynı zamanda İslami finans düşüncesini şekillendiren ve yayan aktörler olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, kurumsal yapıların sistemin sürdürülebilirliği ve etkinliği açısından oynadığı rol ön plana çıkarılmıştır.

“Sosyal Adalet ve Gelir Dağılımı” alt teması, Lembaga Urusan dan Tabung Haji (Zekât Toplama Merkezi, Lembaga Tabung Haji) (LUTH) gibi kurumlar üzerinden, zekâtın kurumsallaşma süreçleri ve toplumsal kalkınmadaki etkileri tartışılmıştır. Bu tema kapsamında, zekât uygulamalarının bireysel ibadet olmaktan çıkıp, kurumsal araçlarla sosyal adaleti ve ekonomik dengeyi sağlamaya dönük sistematik bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. İslam iktisadının sosyal yönü ve refah devleti ideali bu çerçevede ele alınmıştır.

4.5.3. Konferansın Temel Çıkarımları

İslam iktisadı ve modern finans arasındaki teorik boşluğu doldurmaya yönelik katkılar sunulmuştur. İslam iktisadına dayalı modern kalkınma teorileriyle bütünleştirilmesi üzerine tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

OIC ülkeleri için geliştirilen politikaların, İslam iktisadı ve İslami finansın daha geniş bir çerçevede uygulanabilirliğini gösteren çeşitli teorik bulgular sunulmuştur. OIC ülkelerinin, İslam iktisadına dayalı politikalarla ekonomik kalkınmalarını hızlandırmaları için öneriler sunulmuştur.

İslami bankacılık modelinin daha geniş coğrafyalarda yayılabilmesi konusunda somut stratejiler geliştirilmek üzere çalışmalar yer almıştır.

Yenilikçi yöntemler, kurumsal analizler ve İslam iktisadının gelişmesi ve daha verimli uygulanabilmesi için metodolojik gelişimlere değinilmiştir.

4.5.4. Konferansın Bilimsel Katkısı

İslam iktisadının bankacılık ve finans sektörlerinde uygulamalarının geliştirilebileceğine dair öneriler sunulmuştur.

OIC ülkelerinin İslam iktisadı temelli politika geliştirme stratejilerine dair sistematik bir yaklaşım geliştirilmiştir.

Sosyal, kültürel politikaların, ekonomik kalkınmaya entegrasyonu hakkında teorik ve pratik öneriler sunulmuştur.

4.5.5. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

2008 Küresel Finans krizi, kapitalist finans sisteminin istikrarını sarsan bir dönüm noktası olmuştur. Kriz, sermaye birikimi, bankacılık, finansal regülasyonlar gibi temel kapitalist ekonomik yapıların zayıflığını ispatlamıştır. 2008 krizinin ardından, faizsiz temeli ve mala dayalı, riski paylaştıran yapısıyla İslam ekonomisine ilgi artmıştır. İslam iktisadının faizsiz bankacılık ve kâr-zarar paylaşım ilkesi gibi ilkeleri, küresel finansal kriz sırasında yaşanan yolsuzluklar ve yanlış finansal yönetim anlayışları ile karşılaştırıldığında alternatif bir finansal düzen önerisi olarak öne çıkmıştır.

2005- 2008 yılları arasında petrol fiyatlarının artması, Orta Doğu ve Körfez ülkelerinin ekonomik gücünü pekiştirmiştir. Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler, büyük petrol gelirleri ile ekonomik kalkınmalarını hızlandırmış ve küresel ekonomik arenada daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu dönemde İslam iktisadına ve özellikle İslami finans alanına olan ilgi artmıştır. Petrol gelirlerinin yönlendirilmesiyle birlikte, bu ülkeler İslam finansı ve bankacılık sistemlerini uluslararası düzeyde daha fazla kullanmaya başlamıştır, bu sayede İslami finans sektörü, büyümeye başlamıştır (bkz. Grafik 1.).

2005-2008 yılları arasında Irak'taki savaş, Afganistan'daki devam eden çatışmalar, Filistin-İsrail sorunu gibi olaylar, Orta Doğu'nun ve daha geniş bir çerçevede İslam

dünyasının sosyo-politik yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu durum, İslam iktisadı alanındaki tartışmalarda, hem İslami değerlerin ekonomik kalkınma ile entegrasyonunu hem de sosyal adalet ve ekonomik eşitsizlikler üzerine yeni analizler yapılmasını teşvik etmiştir.

2005-2008 dönemi, çevre sorunlarının küresel bir tehdit haline geldiği bir dönemdir. İklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakların korunması gibi konular dünya gündeminde üst sıralarda yer almıştır. İslam iktisadı ve finans sistemleri, doğrudan çevresel sürdürülebilirlikle ilişkili olmayan ancak adalet ve paylaşım gibi temel İslami değerleri savunarak, ekonomik sistemin sosyal ve çevresel etki analizlerini içeren yeni yaklaşımlar önerilmiştir.

4.5.6. Sonuç

7. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı'nda sunulan çalışmaları etkileyen İslam iktisadı ve finans alanındaki çalışmaların küresel olaylar ve krizlerle nasıl etkileşimde bulunduğunu ve İslam ekonomisinin bu süreçte nasıl geliştiğini anlamak açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Küresel finansal kriz, İslam bankacılığı ve faizsiz finans sistemlerinin alternatif bir model olarak öne çıkmasına olanak sağlamıştır. Aynı zamanda, petrol fiyatlarındaki artış, Orta Doğu'daki sosyo-politik gerilimler ve küresel çevre sorunları gibi olaylar, İslam iktisadının sosyal adalet, sosyal kalkınma ve sürdürülebilirlik gibi temalarla entegrasyonuna zemin hazırlamıştır.

4.6. Onuncu Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri

2008 Küresel Finans Krizi ve ardından gelen Büyük Durgunluk, finansal piyasalarla birlikte reel ekonomiyi de derinden etkilemiştir. GSYH, işsizlik ve ticaret üzerinde ciddi etkiler oluşturmıştır. Kriz, ekonomik ve finansal sistemin mevcut yapısını ve politika çerçevesini akademik ve politik düzeyde yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, İslam ekonomisi ve finansının, küresel sistemin yapısal sorunlarına sunduğu çözüm önerileri, reformlara katkısı ve kendi içinde nasıl bir dönüşüm geçirmesi gerektiği sorularını ön plana çıkarmıştır.

10. ICIEF, 23-24 Mart 2015 tarihlerinde Katar'da, “Ekonomik, Parasal ve Finansal Reformların Kurumsal Yönleri” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Hamad bin Khalifa University bünyesindeki Center for Islamic Economics and Finance (CIEF) ev sahipliğinde; IsDB Grubu’na bağlı IRTI ve IAIE iş birliğiyle düzenlenen konferans, İslam ekonomisinin çeşitli perspektiflerden özellikle kriz sonrası dönemde küresel ölçekte rolünü yeniden değerlendirmeye ve geliştirmeye yönelik bir platform olmuştur.

10. ICIEF’e katılan katılımcılara dair istatistiksel veriler aşağıdaki şekildedir (10. ICIEF, 2015):

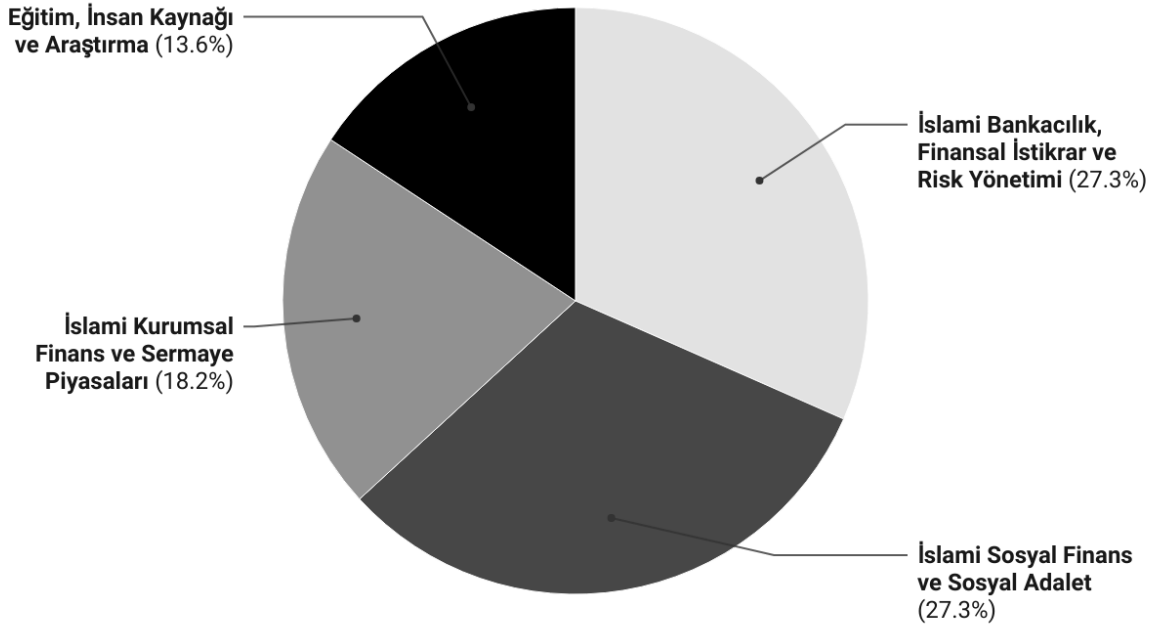
Toplamda 734 bildiri sunulmuş olup, bu bildiriler 50 farklı ülkeden gönderilmiştir. Bildirilerin 480’i İngilizce olarak sunulmuştur.

Katılımcı yazarların %26’sı kadın (115 kişi), %74’ü erkek (335 kişi) olarak kaydedilmiştir. Yazarların %49’u doktora derecesine sahipken (221 kişi), %33’ü doktora öğrencisidir (149 kişi).

Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %40’ı 31-39 yaş aralığında (180 kişi), %22’si 26-30 yaş arasında (98 kişi) ve %21’i 40-49 yaş aralığındadır (96 kişi).

4.6.1. Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar

2015 yılında düzenlenen 10. ICIEF’te, “İslami Bankacılık, Finansal İstikrar ve Risk Yönetimi, İslami Kurumsal Finans ve Sermaye Piyasaları, Eğitim, İnsan Kaynağı ve Araştırma, İslam Ekonomisi Teorisi, Tarihi ve Muhasebe Uygulamaları” gibi temalar öne çıkan ana temalar olmuştur.

Grafik 7. Onuncu ICIEF Ana Temaların Oturumlara Göre Oransal Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Konferansların ana temaları kapsamında, alt temalarla organize edilen oturumlar arasında bir ilişki kurulduğunda, ana temaların oransal dağılımları Grafik 7'deki gibidir.

Ana temalar altında organize edilen ve alt temaları oluşturan oturum başlıkları "İslami Sosyal Finans ve Sosyal Adalet teması altında 6 oturum, İslami Bankacılık, Finansal İstikrar ve Risk Yönetimi ana teması altında 6 oturum, İslami Kurumsal Finans ve Sermaye Piyasaları ana teması altında 4 oturum, Eğitim, İnsan Kaynağı ve Araştırma Teori ana teması altında 3 oturum, İslam Ekonomisi Teorisi, Tarihi ve Muhasebe Uygulamaları ana teması altında 3 oturum düzenlenmiştir.

4.6.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

İslami bankacılık uygulamaları, ekonomik analizler, risk yönetimi, finansal istikrar gibi teknik ve kurumsal konular toplandığı İslami Bankacılık, Finansal İstikrar ve Risk Yönetimi ana teması altında düzenlenen oturumlarda, bankacılık ürün geliştirme ve şeriat denetim kurulları, İslami finansal hizmetler endüstrisinin risk yönetimi ve istikrarı, İslami

bankacılığın ekonomik analizi, İslami finansal hizmetler endüstrisinin risk yönetimi ve istikrarı alt temaları ön plana çıkmıştır.

Zekât, vakıf, mikrofinans, finansal kapsayıcılık, sosyal bankacılık ve sosyo-ekonomik adaletle ilişkili konuları kapsayan İslami sosyal Finansman ve Sosyal Adalet ana teması altında düzenlenen oturumlarda; İslami sosyal finans ve girişimcilik, müslüman dünyasında finansal içerme, sosyo-ekonomik adalet: iş, sermaye ve sigorta, zekât, vakıf ve mikrofinans, sosyal bankacılık, İslami finans ve sosyal sorumluluk alt temaları ön plana çıkmaktadır.

İslami şirket finansmanı, sermaye piyasaları, düzenleyici ortam ve kurumsal yaklaşımların ele alındığı İslami Kurumsal Finans ve Sermaye Piyasaları ana teması altında düzenlenen oturumlarda İslami kurumsal finansman ve sermaye piyasaları, düzenleyici ve yasal ortam, kurumsal perspektifler alt temaları ele alınmıştır.

İslam ekonomisi eğitimi, beşerî sermaye gelişimi ve araştırma alanlarındaki reform ve stratejilere odaklanan eğitim, insan kaynağı ve araştırma ana teması altında düzenlenen oturumlarda, İslam ekonomisinde eğitim, beşerî sermaye ve araştırma, İslam ekonomisi ve finans eğitimi, sürekli iyileştirme için reformlar alt temaları tartışılmıştır.

İslam ekonomisi teorisi, tarihsel deneyimler ve muhasebe uygulamalarının tartışıldığı, İslam ekonomisinin tarihi, teorisi ve muhasebe uygulamaları ana teması altında düzenlenen oturumlarda ise tarihten dersler, İslami muhasebe ve işletmecilik konuları, İslam iktisat teorisi alt temalarıyla sunumlar gerçekleştirilmiştir.

4.6.3. Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar

Şer'i kurallara uyumluluğunun sağlanması açısından Şeri denetim mekanizmalarının bağımsız olup olmadığı, AAOIFI ve IFRS gibi uluslararası muhasebe standartlarının İslami finans açısından yeterlilik değerlendirmesi, İslami finans kuruluşlarındaki yönetim eksiklikleri gibi hususlar ilgili bildirilerde değerlendirilmiştir.

İslami bankaların, faizsiz finans prensiplerine uyma derecesi ve konvansiyonel bankacılık sistemi ile benzeyen ve ayrışan yönleri bildirilerde değinilmiştir.

İslami mikrofinansın etkinliği bağlamında mikrofinans kuruluşlarının sürdürülebilirlik değerdendirilmesi, zekât, sadaka ve vakıf fonlarının mikrofinans uygulamaları ile entegre edilebilirliği konferansta sunulan bildirilerde detaylıca ele alınmıştır.

Kıtlık kavramının İslam ekonomisindeki yeri, İslam ekonomisinin modern ekonomiye entegrasyonu gibi konular, konferansın öne çıkan tartışmaları olmuştur.

İslami bankaların performansı üzerine yapılan araştırmalar, faizsiz sistemin ekonomik krizlere karşı daha dayanıklı olabileceğini öne sürse de uzun vadeli sürdürülebilirliği konusunda araştırmalar sürmektedir.

4.6.4. Konferansın Temel Çıkarımları

İslami bankaların performansına ilişkin yapılan araştırmalar, faizsiz sistemin ekonomik krizler karşısında daha dayanıklı olabileceğini ortaya koymakta; ancak bu sistemin uzun vadeli sürdürülebilirliği konusunda çeşitli soru işaretleri barındırmaktadır. Özellikle kurumsal yönetimdeki eksiklikler ve şer'i uyumluluğunda standardizasyon ihtiyacı, sistemin daha sağlam temellere oturtulması gerektiğini göstermektedir. Öte yandan, İslam ekonomisinin bir disiplin olarak nasıl tanımlanacağı hususu hâlen netleşmemiş olup, teorik çerçevede çözüm bekleyen önemli bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, İslami mikrofinans uygulamaları da güçlü yönleri ve zayıflıklarıyla birlikte analiz edilmiş, sistemin etkinliği kapsamlı şekilde değerdendirilmiştir.

Konferansın bilimsel katkıları arasında, İslami finansın şeffaflık ve yönetim alanlarında geliştirilmesi gerekliliği bilimsel verilerle ortaya konmuş; bu alanda yapılacak yapısal iyileştirmelerin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, İslam ekonomisinin kıtlık kavramına yaklaşımı ve normatif mi yoksa pozitif bir disiplin mi olması gerektiği yönündeki tartışmalar, disiplinin teorik temellerine ışık tutmakta ve geleceği açısından önemli bir yön tayini sağlamaktadır. İslami finansın sosyal refah üzerindeki etkileri konusunda ise daha derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş; özellikle mikrofinans ve zekât gibi mekanizmaların entegrasyonunun güçlendirilmesinin hem teorik hem de uygulamalı açıdan önemli katkılar sunacağı ifade edilmiştir.

4.6.5. Konferansın Bilimsel Katkısı

10. ICIEF, İslam ekonomisi ve finansı alanında hem teorik hem de pratik düzeyde önemli bilimsel katkılar sunmuştur. Konferansta sunulan bildiriler, İslami finans sisteminin şeffaflık, kurumsal yönetim ve şer'i uyumluluğu açısından geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuş; bu alanlarda standardizasyon ve bağımsız denetim ihtiyacı vurgulanmıştır. Ayrıca, İslam ekonomisinin kıtlık kavramına yaklaşımı ve disiplinin normatif mi yoksa pozitif bir zemine mi oturması gerektiği yönündeki tartışmalar, metodolojik açıdan disiplinin sınırlarını netleştirmeye yönelik teorik bir çerçeve sunmuştur.

Konferans, İslami mikrofinansın güçlü ve zayıf yönleriyle birlikte değerlendirilmesine olanak tanımış; sosyal refah, risk paylaşımı ve adalet temelli mekanizmaların (örneğin zekât ve vakıf sistemleri) entegrasyonunun güçlendirilmesi gerektiği yönünde öneriler geliştirilmiştir. Bu bağlamda, İslami bankaların sadece kâr odaklı değil, sosyal adalet hedeflerine de yönelmeleri gerektiği ortaya konmuştur.

Genel olarak, 10. ICIEF, İslam ekonomisi ve finansı alanında eleştirel ve yapıcı bakış açılarını teşvik ederek disiplinin akademik derinliğini artırmış, İslami finansın küresel sistemdeki konumuna ve gelecekteki yönelimlerine dair önemli tartışmaların zemini olmuştur.

4.6.6. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

2008 Küresel Finans Krizi'nin etkileri, konferansın düzenlendiği 2015 yılında da hala tartışılma güncelliğini korumuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, kriz sonrasında finansal istikrar sağlama konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Konferansta sunulan bildirilerde İslami bankaların kriz dönemlerindeki performanslarını analiz etmekte ve küresel kriz sonrası ortaya çıkan "İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre daha dayanıklı olup olmadığı" tartışmaları ve finansal kriz sonrası gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklık politikalarının makroekonomik dalgalanmalara etkisinin tartışmaları yer almıştır.

2010 yılında başlayan ve 2011-2013 yılları arasında yoğunlaşan Arap Baharı, İslam ülkelerinde büyük bir sosyal ve ekonomik değişim hareketi başlatmıştır. Bu olaylar kapsamında İslam ekonomisi ve İslami finansın sosyal boyutunun daha fazla

vurgulanmasına neden olmuştur. Çalışmalarda, İslam ekonomisinin sosyal adalet yönüne odaklanılmış, yoksullukla mücadelede zekât, vakıf ve mikrofinans uygulamalarının etkinliği tartışılmış, mikrofinans uygulamalarının sürdürülebilirliği tartışılarak, Arap Baharı ayaklanmaları çerçevesinde İslami finansın finansal kapsayıcılığıyla finansal kapsayıcılığın önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, 2013-2015 dönemi, Arap Baharı sonrası ekonomik reformlar ve sosyal adalet temelli finansal çözümler üzerine artan tartışmalara sahne olmuştur. İslam ekonomisinin sadece finansal bir model değil, aynı zamanda sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma modeli olarak öne çıkması, bildirilerin vurguladığı bir diğer önemli konudur.

2014 yılının ortalarından itibaren petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, özellikle Gulf Cooperation Council (Körfez Arap Ülkeleri İş birliği Konseyi (GCC) ülkeleri başta olmak üzere petrol ihracatçısı ülkeleri ciddi şekilde etkilemiştir. Bu olay, İslami finansın sürdürülebilirliği ve ekonomik şoklara karşı dayanıklılığı konusundaki akademik tartışmaları daha da önemli hale getirmiştir. Konferansta sunulan bildiriler, İslami bankaların likidite yaratma kapasiteleri üzerinden petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların finans sektörüne olan etkilerini değerlendirmiş ve bu bağlamda İslami finans kurumlarının şoklara karşı esnekliğini analiz etmiştir. Ayrıca, GCC bölgesinde İslami finansın sosyal refah üzerindeki etkileri tartışılmış; İslami bankaların yürüttüğü sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansla ilişkisi incelenmiştir. Petrol gelirlerine yüksek derecede bağımlı olan bu ülkelerde, petrol fiyatlarındaki düşüşün devlet destekli İslami finans modellerinin yeniden değerlendirilmesine yol açtığı vurgulanmakta; bildirilerde, bu bağımlılığı azaltmaya yönelik yenilikçi ve sürdürülebilir finansal araçların geliştirilmesi gerekliliği ön plana çıkarılmıştır.

Konferansın gerçekleştiği dönemler, İslami finansın düzenleyici çerçevesinin yeniden şekillendiği dönemlerdir. Özellikle AAOIFI ve IFSB tarafından yürütülen reformlar, İslami bankacılığın daha şeffaf hale gelmesi için yeni standartlar getirmiştir. Konferansta ise AAOIFI standartlarına uyumun önemini ve bankaların şer'i uyumluluğu konusundaki şeffaflık düzeylerini analiz eden ve İslami finans sistemindeki denetim mekanizmalarının gelişimini ve denetimdeki boşlukları ele alan bildiriler sunulmuştur.

4.6.7. Sonuç

10. ICIEF, 2013-2015 yılları arasında yaşanan küresel ve bölgesel gelişmelerin doğrudan etkisiyle şekillenmiş, İslam ekonomisi ve finansının karşı karşıya kaldığı güncel meseleleri derinlemesine ele alan bildirilerle zenginleşmiştir. Konferansın genel çerçevesi, küresel finans krizinin artçı etkileri, petrol fiyatlarındaki sert dalgalanmalar ve Arap Baharı sonrası artan sosyal adalet talepleri gibi kritik gelişmelere akademik bir perspektiften yaklaşan analizlere dayanmıştır.

Bildirilerde, İslami bankacılığın ekonomik şoklara karşı dayanıklılığı, likidite yönetimi ve kriz anlarında geliştirilen finansal stratejiler ön plana çıkarken; GCC ülkeleri özelinde devlet destekli İslami finans modellerinin sürdürülebilirliği de tartışılmıştır. Arap Baharı'nın ardından bölge genelinde yoğunlaşan sosyal adalet arayışları, bildirilerde fakirlikle mücadele, gelir eşitsizliğini azaltma ve mikrofinans uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi temalarla somutlanmıştır.

Ayrıca, düzenleyici reformlar ve AAOIFI gibi standart belirleyici kurumların artan rolü çerçevesinde, şer'i uyumluluğu, kurumsal yönetim ve denetim süreçleri üzerindeki akademik ilgi belirgin bir şekilde artmıştır. Konferans, İslami finansın sadece ekonomik boyutuyla değil, aynı zamanda makasid çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmaya katkısı ve sosyal sorumluluğu üzerinden de değerlendirilmesini sağlayarak, İslam ekonomisinin normatif temellerini yeniden tartışmaya açmıştır.

Bu yönleriyle 10. ICIEF, disiplinin hem teorik hem de pratik boyutunu besleyen eleştirel bir platform sunmuş, İslami finansın küresel sistemdeki konumlanışı ve gelecekte izlemesi gereken yönelime dair önemli perspektifler geliştirmiştir.

4.7. On İkinci Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri

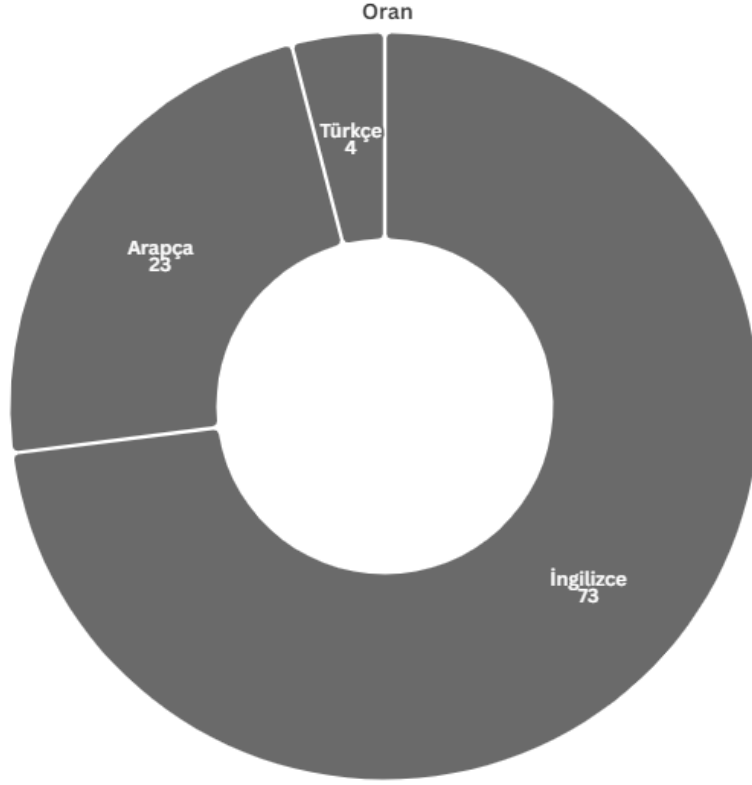
Teknolojik değişimler, yeni nesil para birimlerinin, akıllı sözleşmelerin ve daha nice finansal yeniliği beraberinde getirmiştir. Bu değişimler yalnızca çeşitli işlemlerin değişimini değil, aynı zamanda ekonomik sistemlerin yürütülmesinde de yenilikçi yaklaşımların kapısını aralamıştır. Bu gelişmeler ışığında sürdürülebilirlik, sürdürülebilir ekonomik kalınma, verimlilik, etik, iyi ve adil yönetim gibi konular giderek daha fazla önem kazanmaktadır (IZU, 2020).

Bu kapsamda 12. ICIEF, İslam ekonomisi ve finansı açısından gündeme alınan ve önem kazanan alanların belirlenmesi, Sürdürülebilir ve Ekonomik kalkınma üzerine çalışmaların yürütülmesi, Sürdürülebilir Kalkınma sorunlarını İslam ekonomisi ve finansı perspektifinden gündeme almak ve geliştirmek üzere bu alanda çalışmalarını sürdüren akademi ve sektörde faaliyet gösteren profesyonelleri ve araştırmacılar için bir platform oluşturmuştur.

Konferans, 14-20 Haziran 2020 tarihleri arasında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ev sahipliğinde ve IRTI, IsDB, IAIE, Khamad Bin Khalifah University, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) ile ortaklığında, MÜSİAD, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, SESRIC destekçi olarak yer almasıyla online olarak düzenlenmiştir.

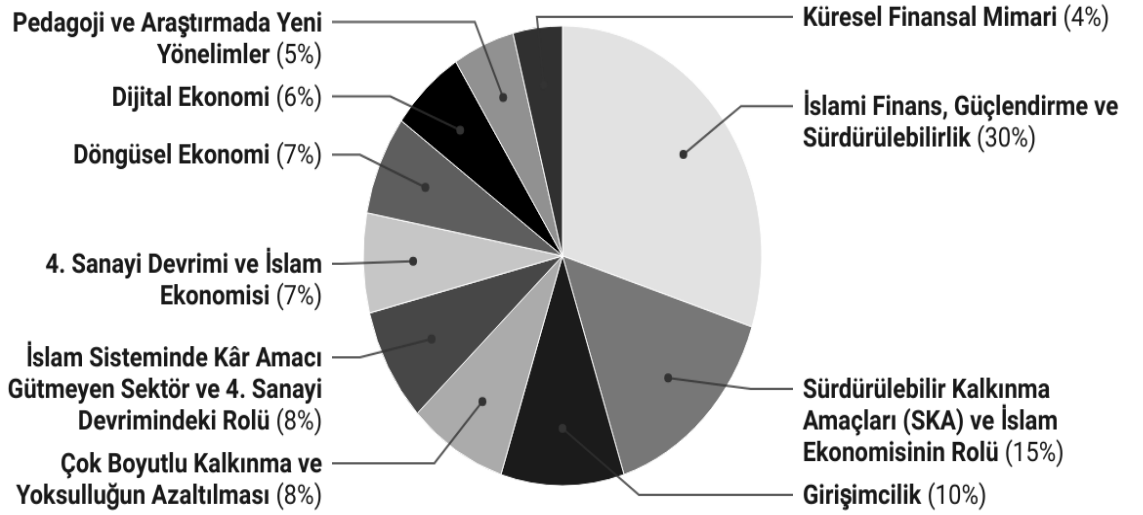
12. ICIEF için 40 farklı ülkeden 472 başvuru yapılmıştır. (IZU, 2020).

Konferans boyunca 1 Türkçe, 5 Arapça ve 18 İngilizce oturum olmak üzere toplamda 24 oturum gerçekleşmiş ve toplamda 139 bildiri sunulmuştur (IZU, 2020). Bildirilerin dillere göre dağılımı: 95 İngilizce, 29 Arapça, 5 Türkçe'dir.

Grafik 8. Kabul Edilen Bildiri Özetlerinin Dillere Göre Dağılımı

Kaynak: 12. ICIEF Konferans Kitabı

Grafik 9. Başvuruların Temalara Göre Dağılımı

Kaynak: 12. ICIEF Konferans Kitabı

Yazarların en sık kullandıkları anahtar kelimeler 12. ICIEF'in ana teması olan Reel Ekonomi İçin Sürdürülebilir Kalkınma ile örtüşmektedir (İZÜ, 2020).

12. ICIEF'in temaları arasında; İslami Finans, Güçlendirme ve Sürdürülebilirlik (%30), Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İslam Ekonomisinin Rolü (%15) ve Girişimcilik (%10) ön plana çıkmaktadır.

4.7.1. Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar

Çevresel ve toplumsal kalkınma hedeflerinin İslami finans disipliniyle ilişkisi üzerine çalışmalar için Sürdürülebilirlik ve Kalkınma; İslam ekonomisinin finansal kurumlar ve uygulama alanları üzerinden yapılandırılmasını inceleyen çalışmalar için İslami Finansın Kurumsal Yapıları ve Uygulamaları; finansal erişim, gelir dağılımı ve sosyal refahın İslami ilkeler doğrultusunda İslami Finansın Kapsayıcılığı ve Sosyal Adalet; Disiplinin ahlaki ve epistemolojik temelleri için İslami Finansın Teorik Temelleri ve Değer Yaklaşımları; İslami finansın küresel ekonomiyle ilişkisini ve dışsal şoklara (döviz, enerji, krizler) karşı tepkisini içeren çalışmalar için "Makroekonomik ve Küresel Dinamikler" konferansın ana temaları olarak belirlenmiştir.

4.7.2. Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

Bankacılık modelleri, şer'i kurallara uygunluk, finansal araçlar, yasal düzenlemeler, vakıf yönetimi, zekât fonlarının kullanımı, sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisi, İslam ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmaya katkısı, çevresel ve sosyal etkiler, blokzincir, yapay zeka, dijital zekât, şer'i kurallara uygun finansal teknolojiler, hukuki çerçeve, düzenleyici politikalar, Osmanlı vakıf sistemi, İslam ekonomisinin modern dönüşümü konferansın alt temalarını oluşturmaktadır.

4.7.3. Konferansın Temel Çıkarımları

Konferans, genel teması ve sunulan bildiriler itibarıyla İslam ekonomisinin güncel küresel sorunlara çözüm sunma potansiyelini vurgulamıştır. İslami finans ve bankacılık sistemleri sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle örtüştüğü ve uygulanabilirliği, vakıf ve zekât kurumlarının modern finansal sistemde sosyal adalet ve adil gelir dağılımı açısından ele alınmıştır

Dijital dönüşüm ve fintek (finansal teknoloji) çalışmalarına yönelik olarak, blokzincir ve yapay zekâ uygulamalarının zekât ve vakıf yönetimlerinde kullanılabilirliği, dijital finans sistemlerinin Şer'i uyumluluğu ve teknolojik gelişmelere dair düzenleyici çerçeveler ele alınmıştır.

İslami bankacılık modelinin Şer'i uyumu ve modern bankacılık sistemleriyle entegrasyonu konferansta tartışılmıştır.

İslami finansın sürdürülebilir kalkınmaya katkısı hem teorik hem de uygulamalı açıdan analiz edilmiştir. Sukuk, zekât, vakıf, mikrofinans gibi İslami finans araçlarının sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yoksulluğu azaltma üzerindeki potansiyel etkileri tartışılmıştır. İslam ekonomisinin çevre dostu finansal sistemler oluşturabileceği ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebileceği vurgulanmıştır.

4.7.4. Konferansın Bilimsel Katkısı

12. ICIEF'te, İslam ekonomisinin yalnızca faizsiz bir alternatif sistem olmasının önüne geçilerek, küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine (SDG) entegrasyonu; dijitalleşme, blokzincir ve fintek çözümleri, İslami finansın şeffaflığı ve etkinliğini artırma gibi konularda önemli bir fırsat barındırmaktadır; küresel krizler karşısında zekât, vakıf, sadaka gibi İslami sosyal finans yapıları yoksullukla mücadele ve adil gelir dağılımı konularında etkin bir çözüm sunabilme potansiyeline sahiptir; İslami bankacılık ve düzenleyici organizasyonlar, İslami finans kuruluşlarının, küresel finans sektörüne entegrasyon süreçlerinde Şer'i uyumluluğu korumaları konusu üzerinde durulmuştur.

4.7.5. Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

2020 yılında düzenlenen 12. ICIEF'te İslami finans, sürdürülebilir kalkınma, dijitalleşme, sosyal finans mekanizmaları gibi konular yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu konferansın ana çerçevesinin şekillenmesinde küresel ekonomik, politik ve sosyolojik gelişmelerin büyük bir etkisi olmuştur.

2016 yılında küresel petrol fiyatlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Petrol ihracatına dayalı ekonomiler bu süreçlerden olumsuz etkilenmiştir.

Brexit Süreci ve ABD'deki başkanlık seçimleri ile küresel ticaret politikalarında belirsizlikler ortaya çıkmış ve bu belirsizlikler piyasaları olumsuz etkilemiştir.

Çin ve ABD arasındaki ticari çekişme 2018 yılı itibariyle küresel tedarik zincirini olumsuz etkilemiştir.

Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SGD), uluslararası ekonomi çalışmalarında daha fazla yer edinmiştir. İslam ekonomisi bağlamında, İslam ekonomisinin önerdiği politikalar ve BM Sürdürülebilir politikaların benzerliği nedeniyle, İslami finansın bu politikaları uygulama ve politikaların sisteme entegrasyonu akademik çalışmalarda ve sektör uygulamalarında yer edinmeye başlamıştır.

2019 yılında Covid-19 pandemisinin de etkisiyle blokzincir teknolojisi ve dijital finans çözümleri hızla yükselişe geçmiştir. Salgın sebebiyle getirilen kısıtlamalar dolayısıyla dijital alternatif çözümler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu durum, konferansın ana temasını doğrudan etkilerken, blokzincir tabanlı İslami finans uygulamalarını, akıllı sözleşmeleri ve dijital finansal çözümleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Endonezya, Türkiye ve Malezya'dan gelen bildirilerde, dijitalleşmenin İslami finans kurumlarının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleriyle nasıl uyumlu hale getirilebileceği incelenmiştir.

2020'nin başlarında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını büyük bir ekonomik durgunluğa neden olmuştur. İslami finans, Covid-19 krizinde dayanışmacı modellerle ekonomik istikrar sağlanması konusunda İslami sosyal finans mekanizmalarını daha sık vurgulamaya başlamıştır.

4.7.6. Sonuç

12. ICIEF, düzenlendiği yıllardaki ekonomik, politik ve sosyolojik gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. 2019 yılında ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir sorun haline gelen Covid-19 salgınının etkileriyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilen konferans, Sürdürülebilir kalkınma, dijital finans, İslami sosyal finans ve düzenleyici çerçeveler gibi konularla, düzenlendiği dönemde küresel ölçekte yaşanan ekonomik dalgalanmalar ve krizlere karşı İslam ekonomisinin nasıl bir rol oynayabileceğini göstermesi açısından önemli bir perspektif sunmuştur.

İslam ekonomisi ve İslami finans çözümleri, yalnızca faizsiz çözümler üreten bir sistem algısının ötesine geçerek küresel sürdürülebilir politikalara (SDGs) daha fazla entegre olmasını ve bu politikalarla uyum sağladığını vurgulamıştır.

Dijitalleşme, blokzincir ve fintek çözümlerinin, hesap verebilirliği ve etkinliği göz önünde bulundurularak İslami finans açısından yaklaşımı sunulmuştur.

Küresel krizler karşısında İslami sosyal finans çözümlerinin yoksullukla mücadelede etkin bir rol üstlenirken, toplumsal sıkıntıları giderme konusunda da katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır.

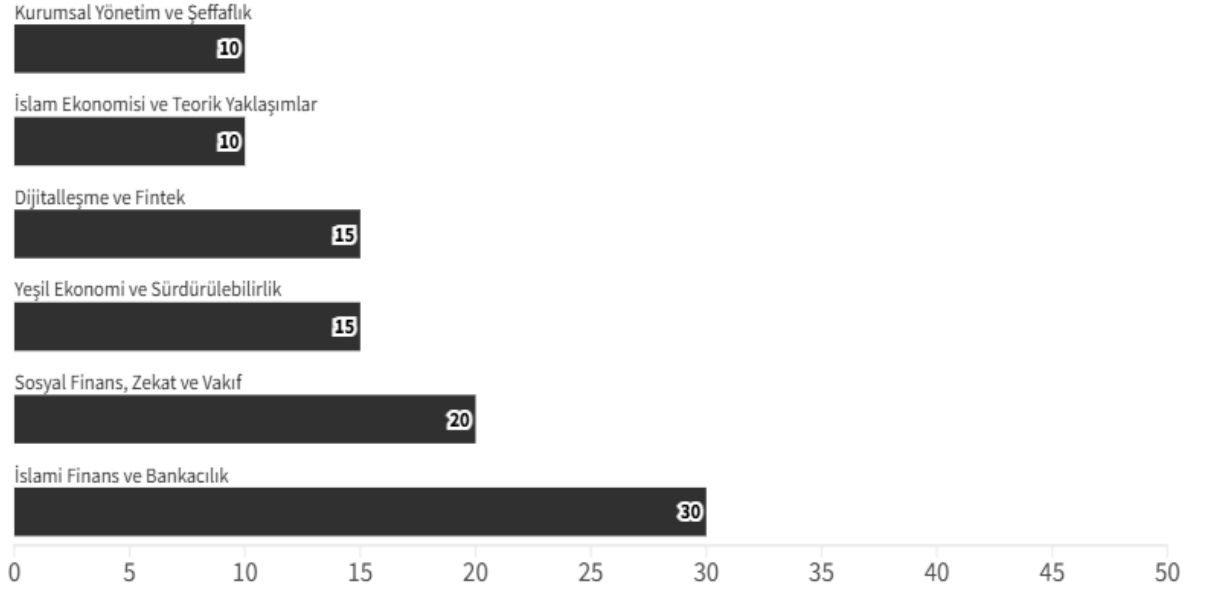
Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, 12. ICIEF’te geleneksel yaklaşımlarla birlikte güncel gelişmelerin İslam ekonomisi ve İslami finans çalışmalarıyla etkileşimi ele alınmıştır.

4.8. On Beşinci Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı Analizleri

4.8.1 Konferansta Öne Çıkan Ana Temalar

İslami finans ve bankacılık ana teması altında kâr ve zarar ortaklığına dayalı finansman modellerinin, etik bankacılık uygulamalarının ve faizsiz finans sistemlerinin sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri tartışılmış; İslami bankaların finansal istikrarı ve kriz dönemlerindeki dayanıklılığı vurgulanmıştır. Sosyal Finans, Zekât ve Vakıf ana teması altında zekât fonlarının etkin yönetimi ve yoksullukla mücadeledeki rolü üzerinde durulmuş; vakıf temelli yenilikçi finans modelleri ile İslami mikrofinansın sosyal refaha etkileri ele alınmıştır. Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilirlik ana teması altında yeşil ekonomi, döngüsel ekonomi gibi kavramlar çerçevesinde İslami finansın çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine nasıl katkı sağlayabileceği ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle doğrudan uyumlu olarak nasıl ilerlenebileceği irdelenmiştir. İslam Ekonomisine Teorik Yaklaşımlar ana teması altında İslam ekonomisinin teorik temelleri, çağdaş ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde yeniden yorumlanarak alternatif ekonomik modellerin oluşturulması konuları ele alınmıştır. Dijitalleşme ve Fintek ana teması altında geleneksel ve modern kurumların yanında

dijitalleşmenin de hızlanmasıyla sayısı artan İslami finans kuruluşlarında şer'i uyumluluğun sağlanması, risk yönetiminin geliştirilmesi, zekât ve vakıfların yönetiminde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin artırılması gerektiği ve kurumsallaşma örnekleri ele alınmıştır.

Grafik 10. Konferansın Ana Temalarının Dağılımı (%)

Kaynak: 15. ICIEF Konferans Kitabı

4.8.2 Konferansta Öne Çıkan Alt Temalar

Sürdürülebilirlik, İklim ve Yeşil Ekonomi ana teması altında iklim değişikliği, yeşil ekonomi ve yenilenebilir enerji, sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı, sürdürülebilir insani bir ekonomi için İslami bankacılık, sermaye piyasaları, teknoloji ve inovasyon; İşletme, Yönetim ve Sosyal Sorumluluk ana teması altında yönetim, girişimcilik, iş etiği, pazarlama ve kurumsal sosyal sorumluluk; İslami Finans Uygulamaları ve Araçları ana teması altında İslami sosyal finans, sürdürülebilir insani bir ekonomi için İslami bankacılık, sermaye piyasaları, teknoloji ve inovasyon; İslam İktisadının Teorik, Tarihsel ve Normatif Temelleri ana teması altında İslam ekonomisi ve finansının teorik, tarihsel,

şer'i ve kurumsal yönleri, İslam iktisat düşüncesi, İslam iktisadının çerçevesi ve gelişimin ölçülmesi alt temaları tartışılmıştır.

Konferansa kabul edilen bildirilerin çoğunluğunu İslami sosyal finans ve İslam iktisadının çerçevesi ve gelişimin ölçülmesi temaları oluşturmaktadır.

4.8.3 Konferansın Öne Çıkan Tartışma Konuları ve Çıkarımlar

İslami finans, faizsiz ve etik bankacılık modeliyle sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Özellikle reel sektöre yaptığı doğrudan yatırım ve işlemlerle, piyasaların hareketlenmesinde önemli rol oynayabilir.

Zekât ve vakıf gibi sistemler, yalnızca sosyal yardım mekanizmaları olarak görülmekten çıkarılarak üretken yatırımları destekleyen bir araç olarak kullanılabilir. Bu sayede, zekât ve vakıf gibi oluşumlar aracılığıyla doğrudan ekonomik kalkınmaya etki eden, toplumda ekonomik büyümeye katkı, istihdam, üretim gibi çok çeşitli unsurların pozitif anlamda etkilenmesi sağlanabilir.

İslam dini ve dolayısıyla İslam Ekonomisi yaklaşımı Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini emir olarak barındırmaktadır. Bu noktada, İslam ekonomisi modern ekonomik yaklaşımlarla örtüşen bir sistemdir. Yeşil ekonomi modelleri ve ESG prensipleri İslami bankacılığa entegre edilmelidir.

İslami finansın dijitalleşmesi ve kripto paralar ile ilgili çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Farklı ülkelerden çalışmalar sunulmuş, farklı coğrafyalardaki veriler kullanılarak karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilmiştir.

4.8.4 Konferansın Bilimsel Katkısı

Konferans, İslam ekonomisinin mevcut küresel ekonomik sistemlere alternatif olarak nasıl daha etkili hale gelebileceği konusunda kapsamlı bir çerçeve oluşmasına katkı sağlamıştır.

Zekât, vakıf ve sosyal finans mekanizmalarının geliştirilmesi, kurumsallaşması ve günümüze uyarlanarak (dijitalleşme vb.) farklı formlarla işleyebileceği gibi yenilikçi modeller sunulmuştur.

İslami finansın sürdürülebilir ve yeşil ekonomiyle bütünleşebileceğine yönelik teorik ve pratik öneriler sunulmuştur.

Kripto paralar ve dijital finansın İslam ekonomisi kapsamında değerlendirilebilmesi konusunda yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır.

4.8.5 Konferansın Gerçekleşmesini Etkileyen Politik, Ekonomik, Sosyolojik Tarihsel Arka Plan

2019 yılında başlayan ve etkileri devam etmekte olan Covid-19 pandemisi, konferansta sunulan bildirileri etkilemiştir. Salgının küresel ekonomilerde büyük bir kırılmaya sebep olmasıyla birçok ülke ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde, merkezîyetçi finans sistemlerinin eksiklikleri ortaya çıkmış ve alternatif finansal sistemlerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaya başlanmıştır. 2020-2021 yıllarından birçok ülkede borç krizi yaşanması sebebiyle IMF ve Dünya Bankası'nın borç yapılandırma programlarını hayata geçirmesi, faizsiz finans modellerinin önemini artırmıştır. Batı ekonomilerinin kurtarma paketleri açıklamasına rağmen bu fonların adil dağılmaması, İslami finansın sosyal adalet temelli yapısına ilgiyi artırmıştır. Konferansta sunulan bildirilerde ise İslami finansın kriz dönemlerinde direnç gösterebileceği ve İslami sosyal finans araçlarının kriz dönemi ve sonrası ekonomik toparlanmaya pozitif etkileri konularına odaklanılmıştır.

2022- 2023 yıllarında küresel enflasyonun yükselmesi sebebiyle birçok merkez bankası faiz oranlarını artırmış ve sıkı para politikası uygulamıştır. Bu durum, faiz temelli ekonomik modellerin sürdürülebilirliği konusundaki eleştirileri arttırırken İslami finansın faizsiz yapısıyla alternatif olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Paralel olarak gelişmekte olan ülkelerin yüksek faiz nedeniyle artan borç yükü, faizsiz finans sistemlerine ve İslami bankacılık modellerine olan ilginin artmasına neden olmuştur.

Son yıllarda iklim değışikliğı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konular küresel ölçekte etkili olmaya başlamıştır. Yeşil finans, yeşil yatırım, İslami finansın temel prensipleriyle örtüşmesi nedeniyle çalışmalar bu başlıktan etkilenmiştir.

2020 sonrası hız kazanan dijital dönüşüm, son konferanslarda olduğu gibi, 15. ICIEF'i de doğrudan etkilemiştir. İslami finans sektörü bu dijital dönüşüme hızlı bir şekilde uyum sağlayarak dijital bankacılık, fintek kuruluşları, blokzincir, kripto varlıklar konusunda yeni modeller ve öneriler geliştirilmeye başlanmıştır.

4.8.6. Sonuç

Konferans, İslam ekonomisinin günümüz küresel ekonomik sorunlarına çözüm üretebilecek dinamik bir sistem olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle faizsiz ve etik temellere dayanan İslami finans modelinin, sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevresel sorumluluk gibi alanlarda alternatif ve etkili çözümler sunduğu vurgulanmıştır.

Zekât, vakıf ve sosyal finans gibi geleneksel İslami kurumların, yalnızca yardım mekanizmaları değil, aynı zamanda üretken yatırımları destekleyen, yoksullukla mücadeleyi kolaylaştıran ve ekonomik kalkınmayı teşvik eden araçlar olarak tasarlanabileceğı tartışılmıştır. Ayrıca yeşil ekonomi, çevresel sürdürülebilirlik ve döngüsel ekonomi gibi güncel konularla İslami finansın ortak noktaları değerlendirilerek, İslam ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumu tartışılmıştır.

Dijitalleşme, fintek, blokzincir ve kripto varlıklar gibi yeni teknolojilerin İslami finansla entegrasyonu üzerine yapılan tartışmalar, bu alanın geleceğine dair yeni bakış açıları sunmuştur.

Covid-19 pandemisi ve sonrasındaki küresel ekonomik gelişmeler ışığında, İslami finansın kriz dönemlerinde daha dayanıklı bir yapı sunduğu, faizsiz finans sistemlerinin ekonomik toparlanmaya katkı sağlayabileceğı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.

15. ICIEF, İslam ekonomisinin teorik temellerini derinleştirmiş, uygulama modellerini geliştirmiş, dijitalleşme ve sürdürülebilirlik gibi çağın gerekliliklerine uyumlu yeni yaklaşımlar sunarak literatüre ve uygulamaya somut bilimsel katkılar sağlamıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. İslam Ekonomisi Çalışmalarıyla Eş Zamanlı Küresel Gelişmeler

Bu bölümde ele alınan yıllar konferansların düzenlendiği yıllardır. Belirtilen tarihler konferansların düzenlendiği tarihler baz alınarak aralıklandırılmıştır.

Bu bölümde ele alınan yıllar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- 1976 ve 1992 yılları arasında düzenlenen konferansları referans almaktadır.
- 1992 yılından sonra gerçekleşen konferans 2000 yılında düzenlenmiştir. 1992-2000 yılları arasında konferans düzenlenmemiştir. Bu nedenle ikinci başlık 2000-2005 ile sınırlandırılmıştır.
- 2005 yılından sonraki konferans 2008 yılında düzenlenmiştir. Dönemsel gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, üçüncü başlık ise 2008-2016 yılları arasında sınırlandırılmıştır.
- 2016 yılının ardından düzenlenen konferans 2020 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu dönem ise farklı bir dönemin başlangıcı olması sebebiyle, dördüncü başlık 2020 ve sonrası ile sınırlandırılmıştır.

5.1.1. 1976–1992 (İslam Ekonomisi Temellerinin Atılması)

1973 ve 1979 petrol krizlerinin ardından İslam ülkeleri artan petrol gelirleriyle ekonomik güç elde ederken, kapitalist ve sosyalist ekonomik modeller yerine kendi değerlerine uygun, Batı merkezli finans sistemlerinden bağımsız, İslam ekonomisi üzerine çalışmalara yönelmişlerdir. Bu bağlamda çalışmaların ilerlemesiyle İslam ekonomisinin Batı merkezli kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir ekonomik sistem olması gayesi ön plana çıkmaktaydı.

1970’li yılların ortalarında Suudi Arabistan’ın, gelirleri sayesinde sermaye sahibi olarak küresel çapta itibarını ve gücünü artırmıştır. Bu dönemde Panislamizm güçlü bir hareket haline gelmiştir. Doğrudan Arap dünyasında olmayan ancak Müslüman nüfusu barındıran ülkelerin de İslami dayanışmayı önemsemesiyle kurulan iş birliklerinin daha güçlü hale gelmesi açısından zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda ümmetçilik yaklaşımıyla, Arap dünyasını ve Müslüman nüfusu barındıran ülkeler arasında birlik oluşturma amacı taşıyan

Kral Faysal, İslam Konferansı'nı gerçekleştirmesi gibi daha öncesinde zemin hazırladığı çeşitli çalışmaların ardından 1976 yılında 1. Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'nı, Mekke'de, İslam dininin ortaya çıktığı bölgede düzenlemiştir. Bu sayede İslam ekonomisi çalışmalarının temelleri atılmış ve bir disiplin olarak ortaya çıkması sağlanmıştır.

Pakistan İslam Cumhuriyeti kurulduğu zamandan itibaren, devletin ekonomik yapısını ve hukuk sistemini İslam'ın emirlerine dayanarak oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hedef dönemin başkanı Muhammed Ali Cinnah'ın önderliğinde, ülkedeki ekonomik kalkınmayı İslam dinine uygun bir şekilde oluşturma isteğinden doğmuştur.

Ancak 1956 yılında resmi olarak kurulan devlet, bu hedeflerini tam anlamıyla uygulamaya geçirememiştir. Genellikle Batı ekonomik ve finans sistemlerine entegre olan sistem uygulanmış, İslam ekonomisi çalışmaları ise yerel düzeyde sınırlı kalmıştır. 1970'lerden sonra İslam ekonomisi ve finansı çalışmaları Pakistan'da artmaya başlamıştır. 1970'lerin başında ekonomik uygulamalarını modern ekonomi ile uyumlu hale getirmeye çalışan Pakistan, 1979 yılında faizsiz bankacılık sistemi ilkelerini uygulamaya başladı. Bankacılık sektörü, faizsiz kredi verme, İslami finansal araçların uygulamaya konması gibi düzenlemelerle şekillendirilmeye çalışılmıştır. 1983 yılında İkinci Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansının (2nd ICIE) Pakistan'da düzenlenmesi, ülkenin İslam ekonomisi çalışmalarını kritik düzeyde önemsedğini vurgulamaktadır.

1963 yılında Tabung Haji ile ilk İslami finansman- mikrokredi örneğinin ortaya çıktığı Malezya ise 1983 yılı itibariyle ilk İslami bankasını kurmuştur. 1993 yılında ticari bankalara ve finans şirketlerine konvansiyonel işlemlerin fonları ile katılım esaslı fonların birbirine karışmaması şartıyla İslami bankacılık ürün ve hizmetlerini sağlama yetkisi verilmesiyle, ülkenin İslami finans sektöründeki payının giderek artması sağlanmıştır. Bu bağlamda Malezya'nın kurumsal anlamda öne çıktığı bir dönem olduğu görülmektedir. 2023 yılında 682 milyar dolarlık İslami Finans varlıklarıyla dünyada İslami finans sektöründe en iyi üçüncü ülke olmuştur (IFDI, 2024). IFDI tarafından hazırlanan Global Islamic Finance Report 2024'e göre ise dünyada İslami finans alanında en gelişmiş ülke olmuştur. En çok işlem gören alanlar ise sukuk ve İslami fonlar olmuştur.

5.1.2. 2000–2005 (Teorik Çerçevenin Ardından Pratik Arayışları)

İslam ekonomisi çalışmaları başlangıçta ekonomik faaliyetlerin İslami bir şekilde kurulması ve finanse edilmesi üzerine olmuştur. Bu kapsamda finansman sağlamanın yöntemleri tartışılmış ve Müslüman ülkelerdeki finansmanın bu ihtiyacı karşılayıp karşılayamayacağı üzerine teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Zamanla finansmanın yalnızca bir araç olmaktan çıkarak bir amaç haline dönüşmesi, İslam ekonomisi yaklaşımındaki dönüşüme işaret etmektedir. Finansal yapının, ekonomik faaliyetlere destek sağlamasının ötesinde kendi başına bir hedef olması bu alandaki dönüşüm aşamalarından biridir.

İslami bankaların kurulması ve yaygınlaşmasının ardından İslami finans sermayesinin genişlemesiyle finansal çeşitliliği sağlamak amacıyla çeşitli finansal uygulamalar geliştirilmiştir. Kredi sistemlerinin yerleşik düzeninin sağlanmasının ardından farklı finansal araçlar geliştirilerek çeşitliliğin artırılmasına yönelik çalışılmıştır. Bununla paralel olarak finans sektörünün yalnızca ekonomik büyüme için bir araç olmasının ötesinde, ekonomik denetim, istikrar ve sürdürülebilirlik için bir temel oluşturmaya yönelik çalışmaların başlaması dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, İslam ekonomisi çalışmalarının finansmanla ilgili temellerinin, başlangıçta ekonomik faaliyetleri finanse etmeye yönelik girişimlerinin ardından zamanla finansal sistemin bir amaca dönüştüğü görülmektedir.

5.1.3. 2008–2016 (Küreselleşme Çabaları)

2008 Küresel Finans Krizi, İslami finansın alternatif bir model olarak dikkat çekmesini sağlamıştır. İslami finansın faizsiz yapısının ve reel sektöre dayanması krizlere karşı daha dayanıklı olabileceğini ve böylece krizlerin yıkıcı etkilerinin daha hafif olacağını ortaya koydu. İslami mikrofinans ve sosyal finans modelleri, ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabilecek alternatifler olarak ele alınmıştır. Yine krizlerin önlenmesi adına denetleme mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Küresel finans sistemine duyulan güvenin sarsılmasıyla, İslami finansın yeni vizyonu ve misyonu oluşturulmaya başlanmıştır. İslami finans, kriz sonrası dönemde risk yönetimi, finansal istikrar, sosyal sorumluluk gibi alanlara da yönelmiş ve dar alan çalışmalarından uzaklaşarak İslam ekonomisi ve İslami finansın kapsamı genişletilmiştir.

2008 krizinin yol açtığı finansal istikrarsızlık ve eşitsizliklere karşı İslami finansın sosyal yönü vurgulanmaya başlamıştır. Bu dönemlerde İslami finans, toplumsal refahı artırmayı hedefleyen bir sistem olarak yeniden şekillenmektedir.

2008 küresel finans krizi, özellikle risk yönetimi ve finansal istikrar gibi konuları gündeme getirmiştir. Diğer yandan finans sektörünün koordinasyonsuzluk ve yönetim problemlerini ortaya çıkarmıştır. Finansal sistemin kırılganlıkları tespit etmeye yönelik girişimlerde, İslami finans çalışmaları kapsamında, kriz sonrası dönemin gerekliliklerine uygun yeni kurumsal yapıları geliştirme yöntemleri tartışılmıştır. Sosyal finans ve sosyal sorumluluk gibi kavramlar, ikinci en iyi çözüm döneminde uygulama alanı bulmuştur.

İkinci en iyi çözümün gündeme gelmesi ve İslami finans çalışmalarının bu kapsamda yeniden şekillenmesiyle, İslam ekonomisi ve İslami finans çalışmalarında küreselleşme sürecinde, standartlaştırma, bağımsız denetim ve şer'i uyumluluk gibi kavramların üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar, İslami finansın küreselleşmesi ve küresel finansa entegrasyon süreçlerinde özünden kopmaması ve asıl kimlikten uzaklaşmamak adına önem arz etmektedir. Diğer yandan, yalnızca özden kopma riskine karşı bir önlem olmanın ötesinde, küreselleşme sürecinde ortaya çıkacak olan güven problemlerinin üstesinden gelecek unsurlar olma niteliğini taşımaktadır.

2015 yılında gündeme gelen Paris İklim Anlaşması ve 2030 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs), sürdürülebilir finans ve yeşil ekonomi kavramları İslam ekonomisi ve finansı çalışmalarında da ele alınmaya başlanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin, İslam dininin buyruklarıyla doğrudan örtüşmesiyle, İslam ekonomisi ve finansı çalışmalarında yer edinmiştir.

İslami bankalar yeşil yatırımları desteklemeye başlamış, buna yönelik alternatif ürün ve uygulamalar geliştirilmiştir. İslami finansın etik yapısı, yeşil ekonomiyle uyumlu hale gelmiştir.

2017 yılında Malezya, Değer Temelli Finansal Aracılık (Value Based Financial Intermediation (VBI)) adlı bir model geliştirmiştir. İslami finans konusunda oldukça ilerleme kaydeden ülke, zamanla geliştirilen uygulamaların değer temelli olmaktan uzaklaştığını fark etmiştir. Büyüyen İslami finans sektörünün içinde asıl odak nokta olan İslami ürün esasından uzaklaşıldığını fark etmelerinin ardından ana hedefe yeniden

odaklanmak için VBI'yi geliştirmişlerdir. Bu uygulamanın temel amacı, finansal aracılığın yalnızca büyüme odaklı olmaktan çıkıp, aynı zamanda İslami değerlere dayalı ve toplumun refahını gözetten bir yapı oluşturmaktır. Malezya'nın bu girişimi, küresel BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle eş zamanlı gelişim göstermiştir.

Malezya'nın bu girişimi, küresel BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle eş zamanlı gelişim göstermiştir. Malezya'nın geliştirdiği VBI modeli, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden farklı olarak küresel bir kapsam sunmamış, aksine yerel ihtiyaçları ve değerleri göz önünde bulundurarak özgün bir arayışın sonucudur.

5.1.4. 2020 ve Sonrası

2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, dünya genelinde ciddi ekonomik daralmalara neden olmuş, tedarik zincirlerinde aksamalara ve toplumsal kırılganlıkların derinleşmesine yol açmıştır. Bu süreç, aynı zamanda dijital dönüşümü hızlandırarak İslami finans kurumlarının dijital çözümler geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir.

2022 yılına gelindiğinde, pandemi sonrası toparlanma döneminde küresel ekonomiler ciddi enflasyonist baskılarla karşı karşıya kalmış, birçok ülkenin merkez bankası faiz oranlarını yükseltme kararı almıştır. Faize dayalı geleneksel finans sistemlerinin bu yaklaşımı karşısında, İslami finans faizsiz yapısıyla alternatif bir model sunmuş; ancak bu dönemde likidite yönetimi ve getiri üretimi gibi alanlarda çeşitli yapısal zorluklarla yüzleşmiştir.

Aynı dönemde, Rusya ile Ukrayna arasında başlayan savaş gibi jeopolitik krizler enerji piyasalarını ve küresel ticaret ağlarını derinden etkilemiştir. Bu gelişmeler, özellikle enerji yatırımlarında şeffaf, etik ve risk paylaşımına dayalı finansman modellerine olan ilgiyi artırmış; bu çerçevede sukuk gibi faizsiz finans araçlarının altyapı yatırımlarında daha yaygın şekilde kullanılmasına neden olmuştur.

2020 sonrası süreçte sürdürülebilirlik ve çevresel sorumluluk kavramları finans sektörünün öncelikli gündemlerinden biri haline gelmiştir. ESG (Çevresel, Sosyal ve Yönetişim) kriterlerinin öne çıkması, İslami finansın "Makasidü's Şeria" (Şeriatın amaçları) ilkeleriyle doğal bir uyum yakalamasına olanak sağlamış; bu da yeşil sukuk gibi çevre dostu finansman araçlarının gelişimini teşvik etmiştir. İslami finans kurumları,

bu kapsamda toplumsal faydayı önceleyen projelerin finansmanında daha etkin roller üstlenmiştir.

Bununla birlikte, dijital finans ve fintek alanındaki yenilikler İslami finans sektöründe de çeşitli inovatif ürün ve hizmetlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Blokzincir teknolojisi, şeffaf ve güvenilir akitlerin oluşturulmasını mümkün kılarken; dijital zekât platformları ve mobil tabanlı katılım bankacılığı uygulamaları operasyonel etkinliği artırmış ve daha geniş kitlelere ulaşılmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, İslami finansın dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve yeni finansal enstrümanlara ilişkin alanlarda düzenleyici çerçeveler geliştirmeye yönelik adımlar attığı; AAOIFI ve IFSB gibi kurumların bu süreçte aktif rol oynadığı görülmüştür.

Tüm bu gelişmeler, İslam ekonomisi ve finansı literatüründe hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik yeni tartışmaların ve yönelimlerin önünü açmıştır.

5.2. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı (ICIEF)’in Dönemsel Dönüşümü

Bu dönüşümleri net bir şekilde gözlemlemek amacıyla, konferanslarda ele alınan konuları ve konferansların gerçekleştirildiği yılları 4 maddede ele alabiliriz.

1. İslam Ekonomisi Çalışmalarının Akademik Literatüre Dahil Edilmesi
2. Uygulama ve Küreselleşme Süreci
3. Finansal Krizlere Karşı Direnç ve Risk Yönetimi
4. Dijitalleşme, Sürdürülebilir Finans ve Yeni Modellerin İslami Finansla Entegrasyonu

5.2.1. İslam Ekonomisi Çalışmalarının Akademik Literatüre Dahil Edilmesi

İslam ekonomisi çalışmalarının başladığı ilk zamanlarda faizsiz ekonomi sistemi, kâr ve zarar ortaklığına dayalı borçlanma ve yatırım imkanları, zekât ile ilgili hususlar ve İslam ekonomisi çalışmalarının akademikleşmesi gibi konular ön plana çıkmaktadır.

1973 ve 1979 petrol krizlerinin ardından İslam ülkeleri artan petrol gelirleriyle ekonomik güç elde ederken, kapitalist ve sosyalist ekonomik modeller yerine kendi değerlerine uygun, Batı merkezli finans sistemlerinden bağımsız, İslam ekonomisi üzerine çalışmalara yönelmişlerdir. Bu bağlamda çalışmaların ilerlemesiyle İslam ekonomisinin Batı merkezli kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir ekonomik sistem olması gayesi ön plana çıkmaktaydı.

1980'lere gelindiğinde neoliberal ekonomi politikaları Batı'da ön plana çıkmaya başlamışken, Müslüman ülkeler İslam ekonomisi üzerine çalışmalarına devam etmiştir. Ancak bu dönemlerde İslam ekonomisi ve İslami finans çalışmaları teorik düzeyde kalmıştır.

İslam Ekonomisinin Metodolojik ve Felsefi Temelleri, İslam Ekonomisinde Para ve Finans, Faiz ve Alternatifleri 1976 yılında öne çıkan ana temalar olmuştur.

İslami Kamu Maliyesi ve Borçlanma, İslami Finans ve Alternatif Finans Mekanizmaları, Vakıf Sistemi ve Kamu Hizmetleri Finansmanı, Girişimcilik ve Risk Sermayesi, Osmanlı Ekonomik Modeli ve Modern Uygulamalara Etkisi temaları ise 1992 yılında düzenlenen konferansta öne çıkan temalar olmuştur. Bu kapsamda İslam ekonomisi çalışmalarının 1976'dan 1992'ye kadar teorik temelden, finans ve kamu maliyesine kadar bir genişleme gösterdiği, girişimcilik ve risk sermayesinin tartışılmaya başladığı sonucuna varmak mümkündür.

Konferansların ilk yıllarında ana gündemler İslam ekonomisinin bağımsız bir akademik disiplin olarak ele alınması, faizsiz finans modellerinin teorik temellerinin oluşturulması, kamu maliyesi, vakıf sistemleri, Osmanlı ekonomi modelleri örnekleriyle alternatif arayışlarıyla şekillenmiştir. Bu kapsamda konferansların 1976–1992 yılları arasında İslam ekonomisinin metodolojik çerçevesini oluşturma çalışmalarının sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Ancak bu dönemlerde İslami finans, İslami kurumların temel alınarak, modellerin Batı merkezli ekonomik sistemlere entegrasyonu veya alternatif olarak ele almaktadır.

Konferansların düzenlendiği bölgeler incelendiğinde, özellikle ilk konferanslarda, ülkelerin dağılımı çarpıcı bir şekilde dikkat çekmektedir.

Birinci konferansta, İslam ekonomisinin teorik ve pratik boyutlarıyla felsefi altyapısını incelemiş ve İslam ekonomisinin metodolojik ve felsefi temellerinin finansal sistemlere nasıl uygulanabileceğine dair tartışmalar gerçekleştirilmiştir. İslam ekonomisinin temelleri, ekonomik faaliyetlerde adalet, mülkiyet, refah gibi kavramlarla ilişkilendirilerek bu kavramların toplumsal yapılara etkisi üzerinde durulmuştur. Konferansta ayrıca faizsiz finans konusu ele alınmıştır. İslam ekonomisinin temel prensiplerinden biri olan faizsizlik ilkesi doğrultusunda uygulamaların nasıl şekilleneceği, kâr-zarar ortaklığına dayanan ürünlerin hayata geçirilebileceği, İslam ekonomisinin uygulanabilirliğiyle tartışılmış ve İslam ekonomisine dair teorik ve pratik kavramsal temeller oluşturularak misyon ve vizyon çerçevesi çizilmiştir.

Asya Finansal Krizi'nin yaşanmasıyla faiz temelli finansal sistemlerin zayıflığı düşüncesi yayılmış, reel sektör ile paralel bir şekilde işleyen İslam ekonomisi ve finansı faizli sistemler karşısında daha istikrarlı bir alternatif olarak görülmeye başlanmıştır.

Bu dönemde Malezya ve Endonezya başta olmak üzere Müslüman ülkeler ve Müslüman nüfusa sahip ülkelerde İslami finans sistemine yatırımlar hızlanmıştır.

İkinci konferansın gerçekleştiği ülkeye ve konferansın konusuna baktığımızda, sistem inşası üzerine çalışan Pakistan, "İslami Perspektiften Kalkınma, Finans ve Bölüşüm" başlığını ele almıştır. Bu sayede, ikinci konferansta İslam ekonomisinin, ekonomik yaklaşımları ele alınmıştır.

Malezya'da "İslami Perspektiften Kalkınmanın Finansmanı" temasıyla düzenlenen 3. ICIE'de ele alınan ana temalar incelendiğinde, Malezya'nın da İslami finans sektöründe büyüme hedefleri ile konferans teması arasında bir ilişki görülmektedir.

Üçüncü konferans, İslam ekonomisine dair daha pratik finansal konulara odaklanmış, özellikle kamu maliyesi ve borçlanma gibi konular üzerinde durulmuştur. İslam ekonomisinin finansal uygulamalarını kamu sektörü ve borçlanma üzerinden tartışılmıştır.

Konferansta kamu maliyesi ve borçlanma konusu gündeme gelmiştir. Hükümetlerin, faizsiz finansal araçlarla borçlanma süreçlerini nasıl gerçekleştirebileceği üzerinde

durulmuştur. Bu bağlamda, devletlerin faizsiz finans sistemlerine nasıl geçiş yapabileceği ve hangi araçların kullanılabileceği üzerinde durulmuştur.

Konferansta ele alınan bir diğer ana tema vakıflar olmuştur. Vakıfların borçlanma süreçlerinde kullanılması ve kamu maliyesine sağlayabileceği katkılar tartışılmıştır. Vakıflar, sosyal refahı destekleyen ve toplum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik oluşturulan yapılar olarak görülmüş, modern finans dünyasında vakıfların yeniden yapılandırılabilir olup olmadığı tartışılmıştır. Ayrıca faizsiz finans modellerine odaklanan konferansta, uygulamaya yönelik çeşitli öneriler geliştirilirken hem bankacılık sisteminde hem de kamu maliyesinde faizsiz finansın uygulanma yolları ve ekonomik faydaları tartışılmıştır.

5.2.2. Uygulama ve Küreselleşme Süreci

2000’li yıllara gelindiğinde Körfez bölgesinde petrol fiyatlarının artması ve dolayısıyla sermayenin de artışıyla İslami finans kurumları güç kazanmaya başlamıştır. Çalışmaların hızlanması, İslam ekonomisi ve finansı alanında çeşitli kuruluşların ortaya çıkmasını sağlamış ve AAOIFI ve IFSB gibi kuruluşların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak bu dönemde, 2000’li yıllara kadar daha çok teorik olarak ilerleyen İslam ekonomisi uygulama alanı bulmuş ve imkanların elde edilmesiyle gelişmeye başlamıştır. Ancak her ne kadar İslami finans kuruluşları uygulama olarak faaliyete başlamış, İslami bankalar kurulmuş olsa da küresel finans sistemine entegre olma konusunda problemler yaşanmıştır. İslami bankacılık ile ilgili yönetmeliklerin henüz tam olarak hazırlanmaması, küresel konvansiyonel sistem tarafından kabul edilmeyiş, kâr-zarar ortaklığının uygulanabilirliği konusundaki tartışmalar İslami finansın önünde bir engel olarak yer almıştır. 2000-2005 arası dönemde dünyada Müslümanlara karşı bakışın da kötü olması nedeniyle küreselleşme ve globalde kabul görme çabaları ön plana çıkmış, konferanslarda İslam ekonomisi ve finansının teorik ve pratik yönleri tartışılmış, sektördeki güncel zorluklar ele alınarak çözüm önerileri geliştirilmeye yönelik çalışmalar yer almıştır.

2000’li yıllardan sonra İslam ekonomisinin modern finansal sistemlere nasıl entegre edilebileceği konferanslarda en çok tartışılan konulardan olmuştur. Bu bağlamda İslami bankacılığın küresel finans piyasalarına entegrasyonu, kâr-zarar ortaklığı gibi teorik

Çalışmaların uygulamada karşılaştığı engeller ve çözüm yolları gibi konulara ağırlık verilmiştir.

İşlami finans kurumlarının büyümesi için gerekli reformlar ele alınmıştır. Konferanslar, İşlami finansın konvansiyonel finans sistemiyle paralele ilerleyebilmesi için kurumsal yapısının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

2000 yılında 4. ICIE, ‘‘İşlami Finans: 21'inci Yüzyılda Karşılaşılan Zorluklar ve Fırsatlar’’ ana başlığı altında İngiltere’de düzenlenmiştir. Konferansta ne çıkan ana temalar incelendiğinde, İşlami finans sektörünün küresel finansla karşılaştırmalı olarak incelenmiş, İşlami finans ürünleri ve uygulama sorunları ele alınmış, mevcut durumuyla birlikte küresel yayılma potansiyeli tartışılmıştır. Bu kapsamda hem ele alınan konulara hem de konferansın düzenlendiği ülkeye bakıldığında, 2000’lerin başı itibariyle İşlam ekonomisi ve İşlami finans çalışmalarının küresel yaygınlık kazandığı görülmektedir.

2000’lerden hemen sonra Körfez lkeleri sermayesinin doğrudan İşlami finans sektörüne dahil oluşu ve etkisiyle konferansların 2003 yılında Bahreyn’de, 2011 yılında Katar’da düzenlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, Körfez lkeleri sermayesinin İşlami finans açısından kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanabilir.

Genel olarak bu yıllarda düzenlenen konferanslar İşlami finansın teorik çerçevesini genişletmiş, uygulamalardaki eksiklikleri ortaya koymuş ve sektörün geleceğine yönelik politika nerileri geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. 4. ICIEF, İşlami finans sisteminin büyüme ve kurumsal altyapı eksikliklerini, 5. ICIEF, fıkhi ve ekonomik boyutlarını, 6. ICIEF ise etik, sosyal sorumluluk ve piyasa entegrasyonu konularını merkeze alarak farklı yönleriyle alandaki akademik tartışmalara katkı sağlamıştır. Bu yıllarda düzenlenen konferansların ortak noktası, İşlami finans sisteminin sürdürülebilir büyümesi için regülasyonların güçlendirilmesi, etik ve sosyal sorumluluk anlayışlarının artırılması ve küresel finansal sistemle entegre hale getirilmesinin gerekliliği olmuştur.

5.2.3. Finansal Krizlere Karşı Direnç ve Risk Yönetimi

Bu dönemde en çok tartışma konusu olan unsur 2008 Küresel Finans Krizi olmuştur. ABD’de ortaya çıkan konut krizinin tetiklediği 2008 krizi, Batı merkezli finans sisteminin güvenilirliğine zarar vermiştir. Bu dönemde faiz temelli konvansiyonel bankalara

duyulan güven finansal piyasaları oldukça kötü etkilemiştir. İslami finans, doğrudan borç ve faiz yerine risk paylaşımına dayalı ortaklık sistemini temel alması nedeniyle daha istikrarlı bir sistem olabilme ihtimaliyle gündeme gelmiştir. Bu kapsamda krizler karşısında İslam ekonomisi ve finansı, finansal istikrar, risk yönetimi gibi konular ön plana çıkmıştır.

2008-2015 yılları arasında gerçekleşen konferanslar, küresel krizler ekseninde şekillenmiş olup İslam ekonomisinin krizlere karşı dayanıklılığı, risk yönetimi, İslam iktisadına göre kurumsal yönetim gibi konulara ağırlık verilmiştir. Ek olarak mikrofinans uygulamalarına yer verilmiş ve sosyal finansın yoksullukla mücadeledeki etkisi üzerinde durulmuştur.

2010 yılı ve sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan Arap Baharı büyük çaplı toplumsal ayaklanmalar yaşanmıştır. Sosyolojik, politik ve ekonomik birçok olayın tetiklediği Arap Baharı, işsizlik, yoksulluk, gelir eşitsizliği ve gıda fiyatlarındaki artış gibi unsurlar ekonomik yönüyle ön plana çıkmıştır. Protestoların temelinde sosyo-ekonomik adaletsizlik, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi unsurların yer alması, İslam ekonomisine olan ilginin artmasına yol açmıştır. Arap Baharı sonrasında İslam ekonomisi çalışmalarında sosyal adalet, vakıf, zekât, mikrofinans gibi kavramlar daha fazla yer almıştır.

2003, 2011, 2016 yıllarında düzenlenen konferansların ana konularına, konferanslarda ele alınan temalara bakıldığında, Körfez sermayesinin ciddi bir biçimde küresel finans sektöründe aktif olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu durumun akademik tartışmalarla da desteklendiği görülmektedir.

2015 yılında konferansın ilk defa Türkiye’de gerçekleşmesi ise, 2008 sonrasında Türkiye, İslami finansı kritik bir sektör olarak ele almıştır. 2008’den sonra Türkiye ve Endonezya’nın, konferansın düzenlediği ülkelere dahil olması, bu ülkelerin Körfez ülkeleri kadar büyük sermayeye sahip olmaması ancak İslami finans çalışmalarını akademik düzlemde ciddi bir şekilde ele aldıklarını göstermektedir. Malezya ise hem İslami finans sektörünü giderek güçlendirmesi hem de akademik anlamda İslami finans çalışmalarını ciddi bir şekilde önemsediklerini göstermektedir.

İslami finansın gelişimi, küreselleşmenin etkisi ve sektörel değişikliklerle paralel bir biçimde şekillenmektedir. 2015'ten sonra Türkiye, Endonezya ve Malezya sektörde önemli ülkeler haline gelmiştir. Asya ülkeleri, özellikle Endonezya ve Malezya, İslami finans üzerine akademik çalışmaların yoğunlaştığı başlıca bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında, İslami finansın sektör olarak daha çok Körfez ülkelerinde geliştiği görülmektedir. Malezya, hem akademik hem de sektörel anlamda önemli bir kesişim noktası olmuştur.

İslami finansın bu dönemde akademik gelişimi üç temel boyutta ele alınmaktadır. Kalkınma, Finansal Dağılım, Finansman ve Kalkınma. Başlarda, kalkınma ve finansman kavramları ayrı ayrı ele alınırken, zaman içerisinde bu iki kavramın nasıl entegre edilebileceği daha fazla önem kazanmıştır. Özellikle 2000'ler sonrasında, sürdürülebilir kalkınma fikri ön plana çıkmış, bu bağlamda İslami finansın potansiyel katkıları tartışılmıştır. Küreselleşme ile birlikte, İslami finansın, küresel finansa entegre olma sürecindeki zorluklar ve sunacağı fırsatları da tartışılmıştır.

İslami finans yaklaşımının, ilk dönemlerinde en iyi çözüm olarak sunduğu yöntem, İslami değerlere dayalı adil, faizsiz temelli bir sistem oluşturmak olmuştur. Ancak ilerleyen süreçte bu amacın gerçekleşmediği görüldüğünde en iyi çözümün gerçekleşmediği düşüncesiyle, ikinci en iyi çözüm sunulmuştur.

Geçmiş konferanslarda, İslam ekonomisinin küresel finans sistemiyle karşılaştığında yaşadığı zorluklar ve hedeflerin gerçekleştirilmesindeki zorluklar tartışılırken, 2008 yılında düzenlenen 7. konferansla, küresel sisteme entegre olurken İslami finansın ilkelerinden sapmadan, kendi hedeflerine ve amacına uygun olarak küresel finans sistemindeki ürün ve uygulamaları, İslami finansa entegre etmek üzerinde durulmuştur. Bu durum en iyi çözüm arayışının beklendiği şekilde gerçekleşmemesi sebebiyle ikinci en iyi çözüm olarak bir alan açmıştır.

İslam finansal dönüşümün beklenen veya hedeflenen noktaya ulaşmaması sebebiyle entegre bir İslami finans yapısının nasıl inşa edileceği üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu bağlamda, 2008 küresel finans krizi, İslami finans için bir fırsat alanı açmıştır. Kriz, mevcut finansal sistemdeki boşlukları ortaya çıkarmış ve İslami finansın boşlukları nasıl doldurabileceği tartışılmaya başlamıştır.

İslami Sosyal Finans olarak literatüre yerleşmeye başlayan yeni misyon, konferanslarda karşımıza Corporate Social Responsibility (CSR) ve yönetim konularıyla karşımıza çıkmaktadır. Kriz sonrası finansal güvenin sarsılması, İslami finansın kendini yeniden tanımlaması ve yeni kimlik oluşumu için bir fırsat yaratmıştır. İkinci en iyi çözüm önerisiyle İslami finansın yeniden şekillenmeye başlaması, zekât, vakıf ve güncelde mikrofinans gibi hem ibadet hem de modern dönemde finansal araç olarak görülen unsurların modern ekonomik sistemlere nasıl entegre edilebileceği tartışılmıştır.

Bu dönemde düzenlenen konferanslar, İslami finansın küresel sisteme entegrasyonunu ve İslami sosyal finans anlayışının gelişmesine kapı aralamıştır. Küresel finans krizi sonrası ortaya çıkan boşlukların doldurulması, finansal istikrarsızlıkların önlenmesi, risk yönetiminin sağlanması, İslami finansın kurumsal yapısının gelişimi, denetim mekanizmalarının oluşturulması gibi önemli yapı taşlarının oluşturulmasına zemin hazırlayarak, ikinci en iyi çözümün teorik ve pratik olarak geliştirilmesi sağlanmıştır.

5.2.4. Dijitalleşme, Sürdürülebilir Finans ve Yeni Modellerin İslami Finansla Entegrasyonu

2019 yılında gerçekleşen Covid-19 pandemisi, dünyayı yeni bir yaşam biçimiyle tanıştırmıştır. 2019-2020 yıllarında uzun yıllar sonra bir hastalığa karşı uygulanan sıkı tedbirler finans sektöründe dijitalleşmeyi hızlandırmıştır.

Pandeminin etkilerini azaltmak amacıyla birçok alanda hız kazanan dijitalleşme süreci finans sektöründe de hız kazanmıştır. Fintek çalışmaları, merkeziyetsiz finans, blokzincir tabanlı çözümler, dijital ve mobil uygulama alternatifleri gibi uygulamalar 2020 ve sonrasında hızla sektöre dahil olmuştur. Küresel pandeminin ekonomik etkileri, dijital dönüşümün hızlanması, sürdürülebilir finans çözümlerinin küresel ölçekte benimsenmesi gibi faktörlerle doğrudan ilgilidir.

Dijitalleşmeye bağlı olarak temassız çözümlerin artmasıyla finansal hizmetlere erişim kolaylaşmıştır. Geleneksel finans kuruluşları fintek çözümlerine yönelerek yeniliklerini artırmışlardır. İslami finans sektöründe blokzincir tabanlı zekât, sadaka ve bağış gibi uygulamaların çalışmaları başlatılmıştır.

2020 öncesi ve sonrası yıllarda finans sektöründe hızlı bir şekilde yerini alan kripto paralar ve dijital varlıklar küresel ölçekte kabul görmeye başlamıştır. Ancak dijital finans çözümleri regülasyon eksiklikleri ve güven riskleri gibi konuların henüz netlik kazanmaması sebebiyle tartışmalı alanlar olarak güncelliklerini korumaktadır. Bunun yanı sıra Şer'i olarak dijital varlıkların ve kripto paraların uygunluğu belirsizliğini korumaktadır. Ancak konuyla ilgili net hüküm verilmemiş olsa da spekülasyon hareketlere açık olması nedeniyle haram olabileceği üzerinde durulmaktadır.

2020 yılı ve sonrasında gerçekleşen konferanslarda finteklerin İslami finans üzerindeki etkileri ve potansiyelleri, blokzincir, kripto paralar gibi yeni nesil finansal araçların İslam ekonomisi perspektifinden değerlendirilmesi, sürdürülebilir finans ve yeşil ekonomi kavramlarının İslam ekonomisiyle uyumu, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında İslam ekonomisinin etkinliği gibi konulara ağırlık verilmiştir.

Hemen her alanda olduğu gibi, teknolojik gelişmeler İslami finans alanında da yeni fırsatlar sunmakta ve fintekler aracılığıyla yeni çözümler ön plana çıkmaktadır. Blokzincir tabanlı zekât ve vakıf gibi İslam ekonomisi kurumlarının geliştirilmesi önerilmiştir. Bu sayede mevzu bahis kurumların işlevselliğinin artırılması üzerinde durulmuştur. Kripto paralar ve blokzincir tabanlı finansal sistemler fıkhi açıdan tartışılmaya devam edilmektedir. Ancak konuyla ilgili nihai çözüm yolları henüz bulunmamıştır.

İlk başlarda kalkınma hedefleri ön plana çıkarken, daha sonraki konferanslarda bu kavram yerini sürdürülebilir kalkınmaya bırakmıştır. Özellikle 2015 yılı ve sonrasında düzenlenen konferanslarda, küreselleşmenin etkileriyle beraber sürdürülebilir kalkınma kavramı daha fazla vurgulanmış ve bu kalkınmanın nasıl finanse edileceği vurgulanmıştır. İslami finans bu bağlamda gelişmiş bir araç olarak sunulmuştur.

Konferanslar, İslami finansın küreselleşmeyle ilgili sorunları ve fırsatları tartışarak, İslami finansın, küresel finans sistemine entegrasyon süreçlerini ele almıştır.

Konferansların çoğunda karşılaşılan sürdürülebilirlik kavramı, doğrudan çevresel yahut toplumsal kalkınma değil, İslami finansın kendi sürdürülebilirliğini ve sistemin daha verimli hale getirilmesiyle ilgilidir. Ancak sonralarda Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma hedefleriyle, İslam ekonomisinin yaklaşımları büyük oranda örtüşünce, BM

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle uyumlu finansal araçlar geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Mikrofinansın yoksulluk, açlık gibi konulardaki rolü sürdürülebilir kalkınmanın finansal boyutuyla ilişkilidir.

2020 sonrasında düzenlenen konferanslarda, finansmanın sadece finansal sektörle sınırlı kalmaması, üretim ve hizmet sektörlerine daha fazla odaklanarak reel ekonomiye odaklanması gerektiği ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, finansal sistemin sadece teorik olarak değil, reel ekonomiyle de uyumlu olması vurgulanmıştır.

2020 sonrası Covid-19 pandemisinin etkisiyle dijitalleşme, konferansta ve finans sektöründe önemli bir yer edinmiştir. Dijitalleşme süreci, pandemi sonrası dönemde İslami finansın yeni dönüşümünün başlangıcı olmuştur.

ICIEF konferansları, özellikle Covid-19 pandemi sürecinden sonra, küresel finans sistemindeki mevcut gidişatın sorgulanması ve sürdürülebilir, etik ekonomik ve finansal modellerin nasıl kurulabileceği üzerine derinlemesine tartışmaların gerçekleştiği bir platform olmuştur.

15. konferans, son zamanlarda düzenlenen konferanslarda görülen küresel finans sistemine yakınsama ve küresel finans sistemiyle paralel gidişat dinamiklerini biraz daha ileri taşıyarak, geriye dönük yeni bir yön arayışı üzerinde durmuştur.

Bu konferansta reel sektör finansmanı ve etik bankacılık konularının yanı sıra daha geniş bir perspektifle, finans sektöründeki dijitalleşme gibi güncel konular doğrudan ele alınmıştır. İslami finansın geleneksel finansal araçlardan ve uygulamalarla paralel olarak reel sektörün ihtiyacına yönelik kaynakların geliştirilmesine yönelik çalışmalar ele alınmıştır.

Diğer yandan normatif temeller yeniden sorgulanmıştır. Özellikle Makasidü's Şeria ile finansal sistemin temel ilkelerinin yeniden gözden geçirilerek İslami finansın modern finans sistemiyle entegrasyonu süreçleri üzerinde durulmuştur. Konferansta normatif temeller bağlamında günümüz İslami finansın Makasidü's Şeria'ya ne kadar uyumlu olduğu ve uyumların nasıl sağlanabileceği üzerine tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

2000'lerin hemen öncesi ve sonrasında İslami finansın giderek yaygınlaşmasıyla, bankacılığın ötesine geçerek farklı finansal araçların geliştirilmesine yönelik çalışmalar gündeme gelmiştir. Bu süreçte yatırım fonları, sukuk, hisse senetleri gibi araçların İslamileştirilerek sisteme dahil edilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Paralel olarak, mevzu bahis yıllardan başlayarak, İslami finansın bu araçlarla sürdürülebilir kalkınmayı desteklerken toplumsal refahı artırabilme potansiyeli de derinlemesine incelenmiştir. Özellikle sukuk gibi geleneksel olmayan finansal araçların, küresel finans sistemine entegre edilmesi ve bu araçların sosyal fayda sağlamak amacıyla kullanılabilirliği üzerine çalışmalar yürütülmüştür.

İslami finansın BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi, kurumsal boyutunun güçlendirilmesi, reel ekonomi ile entegrasyonu, dijitalleşme gibi gelişmeler, konferanslarda odaklanılan unsurlar olmuştur. Sürdürülebilirlik vurguları ise yalnızca BM hedefleri çerçevesinde değil aynı zamanda finansal sistemin sürdürülebilirliği ve uzun vadeli başarısını hedeflemektedir.

İslami finansın, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uyumu, İslami finansın küresel kabulünün sağlanması noktasında önemli bir gelişme olmuştur. Bu süreçte İslami finansın aslında küresel sorunlara gerçekçi ve etik çözümler sunduğu görülmüştür.

Tablo 2. Konferanslar Bağlamında Tarihsel Dönemler ve Öne Çıkan Çalışma Temaları

Dönem	Konferansların Odak Noktası	Ana Konular
1976-1992	1. İslam Ekonomisi Çalışmalarının Akademik Literatüre Dahil Edilmesi	Faizsiz Ekonomi Kâr ve Zarar Ortaklığı Zekât İslam Ekonomisi
1992-2000	1. Uygulama ve Küreselleşme Süreci	İslami Bankacılık Sistemi Düzenleyici Reformlar ve Politikalar

		Sosyal Sorumluluk Etik Finans
2000-2016	1. Finansal Krizlere Karşı Direnç ve Risk Yönetimi	Finansal İstikrar Krizler ve İslam Ekonomisinin Krizler Karşısındaki Dayanıklılığı Risk Yönetimi Mikrofinans
2016-2024	1. Dijitalleşme, Sürdürülebilir Finans ve Yeni Modellerin İslami Finansa Entegrasyonu	Dijitalleşme Fintek Blokzincir Yeşil Ekonomi Sürdürülebilir Ekonomi Sosyal Finans

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

6. SONUÇ

İslam ekonomisi düşüncesi, 1976 yılında Mekke’de düzenlenen ilk uluslararası konferansla akademik bir disiplin olma sürecine girmiş ve bu tarihten itibaren zaman içerisinde hem teorik hem de pratik düzeyde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu konferanslar serisi, hâkim kapitalist piyasa sistemine karşı, İslami değerlerle uyumlu, kapsamlı ve özgün bir ekonomik sistem geliştirme arayışının bir ürünü olarak doğmuştur. Erken dönem tartışmalarda İslam ekonomisi; faizsizliği merkeze alan, toplumsal adalet, etik sorumluluk, kolektif refah ve paylaşım gibi ilkelere dayalı bütüncül bir sistem olarak kavramsallaştırılmıştır. Dönemin akademisyen ve uygulayıcıları, İslami değerleri ekonomik ilkelere entegre ederek, kapitalist sistemden bağımsız, kendi kendine yetebilen, ahlaki temelleri güçlü bir ekonomik yapı oluşturmayı hedeflemiştir (Asutay, 2024).

İslam ekonomisinin ilk tahayyülü, yalnızca faize alternatif finansal ürünler geliştirme çabasının ötesinde, finansı toplumsal refaha hizmet eden etik bir araç olarak konumlandırmaktaydı. Tevhid, adalet, ihsan, uhuvvet ve emanet gibi temel kavramlarla çerçevelenen bu anlayış; ekonomik faaliyetleri bireysel kâr maksimizasyonu temelli değil, tüm paydaşların refahını gözetten bir zeminde kurguluyordu (Asutay, 2025).

İlk dönem konferanslarında (1976–1992 İslam Ekonomisinin Teorik Temellerinin Atılması dönemi), İslam ekonomisinin temel motivasyonu, hâkim kapitalist piyasa ekonomisine karşı normatif ve sistemik bir alternatif üretmektir. Bu dönemdeki konferanslar incelendiğinde, faizsiz ekonomi, zekât temelli gelir dağılımı, toplumsal adalet ve İslami değerlerle uyumlu ekonomik modeller gibi normatif ve sistem kurucu yaklaşımlar etrafında toplanmıştır. Faizsiz bankacılık, zekât temelli yeniden dağıtım mekanizmaları, mülkiyetin sınırlandırılması, üretim ahlakı ve sosyal adalet gibi temalar, bu alternatif sistemin yapı taşları olarak öne çıkıyordu. Bu dönemde yapılan tartışmalar, İslam’ın iktisadi ilkelerini merkeze alan yeni bir epistemolojik çerçevenin inşasına odaklanmış, İslam ekonomisi düşüncesi, değer temelli, özgün ve dönüştürücü bir paradigmayı temsil etmiştir.

Ancak zamanla bu paradigma, pratikte ciddi bir sapmaya uğramıştır. Başlangıçta ahlaki ve toplumsal bir ideal olarak tasarlanan İslam ekonomisi, uygulamada bu ideallerden uzaklaşarak mevcut finansal sistemle bütünleşmiş, teknik ve kurumsal uyumun öncelik

kazandığı bir modele dönüşmüştür. Bu dönüşüm, yalnızca teorik düzlemde değil, aynı zamanda pratikte ve politika düzeyinde de açıkça gözlemlenebilir bir nitelik kazanmıştır. ICIEF konferans serileri bu dönüşüm sürecinin entelektüel ve kurumsal izlerini takip edebilmek adına önemli bir göstergedir. Başlangıçta adalet, etik sorumluluk ve toplumsal refah gibi kavramlar belirleyici iken; zamanla verimlilik, performans, düzenleyici uyumluluk, finansal kapsayıcılık gibi ölçütler ön plana çıkmaktadır. Bu durum, İslam ekonomisinin yalnızca araçsal olarak değil, kavramsal ve stratejik düzeyde de konvansiyonel finans sistemine yakınlığını ve onun normlarına göre yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özünde barındırdığı değerleri geri planda bırakarak, kâr odaklılık, hissedar değeri maksimizasyonu ve verimlilik gibi neoliberal normlara yaklaşmıştır.

Günümüzde geline noktada İslami finans, faize alternatif ürünler sunması bakımından biçimsel farklılıklar taşısa da kurumsal mantık açısından kapitalist finansal sistemle benzeşmektedir. Bu dönüşüm, İslam ekonomisinin ahlaki özünden uzaklaşarak finansallaşma sarmalına girdiğini göstermektedir. Öte yandan, günümüzde karşı karşıya kalınan iklim krizi, çevresel tahribat, küresel eşitsizlikler ve kitlesel göçler gibi çok boyutlu meydan okumalar, İslami finansın yeniden ilk tahayyülüne dönerek insanileştirilmesini ve toplumsal sorumluluğa dayalı yeni bir rota çizmesini zorunlu kılmaktadır.

Tevhid, adalet, ihsan, uhuvvet (kardeşlik) ve emanet gibi kavramlarla çerçevelenmiş; bireysel çıkarların ötesinde, kolektif faydayı önceleyen bir ahlaki ekonomi anlayışına dayanan İslam ekonomisi yaklaşımı, ekonomik faaliyetleri kâr maksimizasyonuna indirgemek yerine, tüm paydaşların refahını gözeten etik bir zemin üzerinde şekillendirmeyi amaçlıyordu.

Ancak günümüzde İslami finans uygulamaları, bu ilkesel çerçeveden büyük ölçüde sapmış; geleneksel bankacılığın kurumsal mantığına yaklaşarak, verimlilik, kârlılık ve hissedar değeri üretimi gibi neo-liberal normlara uyum sağlamaya başlamıştır. Bu dönüşüm, İslam ekonomisinin ahlaki-politik paradigmadan saparak finansallaşma sarmalına girdiğini göstermektedir. Bu bağlamda İslami finans, içinde barındırdığı “ahlaki ekonomi” iddiasından uzaklaşmakta; sosyal adaletin ve kaynakların hakkaniyetli

dağılımının öncelendiği bir yapı olmaktan çıkmakta, teknik ve araçsal bir finans faaliyetine dönüşmektedir (Kalaycı ve Cevherli, 2024).

2000'li yıllardan itibaren düzenlenen ICIEF konferanslarında (Teorik Çerçevenin Ardından Pratik Arayışları ve Küreselleşme Çabaları dönemi) görüldüğü üzere, İslam ekonomisi düşüncesi zamanla küresel finans sistemine entegre olma yönünde evrilmiştir. Konferans temalarında "finansal mühendislik", "düzenleyici yapıların uyumluluğu", "risk yönetimi", "dijital finansal teknolojiler", "sürdürülebilir kalkınma" ve "reel sektörle entegrasyon" gibi kavramların ağırlık kazandığı dikkat çekmektedir. Bu temalar, İslami finansın artık alternatif bir sistem inşası amacıyla çok, mevcut finansal düzenin içinde meşruiyet ve işlevsellik kazanmaya çalışan bir alt sistem haline geldiğini göstermektedir.

Yıllar içinde konferansların temaları ve içeriği değişim göstermiştir. Zamanla bu paradigma, pratikte ciddi bir sapmaya uğramıştır. Başlangıçta ahlaki ve toplumsal bir ideal olarak tasarlanan İslam ekonomisi, bu ideallerden uzaklaşarak mevcut finansal sistemle bütünleşmiş, teknik ve kurumsal uyumun öncelik kazandığı bir modele dönüşmüştür.

Finansallaşma, neoliberal ekonomik politikalar, küreselleşme ve İslam dünyasındaki siyasi istikrarsızlık gibi küresel ekonomik gelişmeler, İslam ekonomisi yaklaşımının ve çalışmalarının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. İslam ekonomisi, kapsayıcı bir alternatif model oluşturma idealinden, mevcut finansal yapıları İslamileştirme çabasına yönelmiştir. Bu değişim, başta hedeflenen "en iyi çözüm" (kapsamlı bir İslam ekonomisi sistemi) yaklaşımından, "ikinci en iyi çözüm" olan mevcut kapitalist sistemin içinde İslami finansal araçlar geliştirme yaklaşımına kayışı simgelemektedir.

Bu dönüşüm, İslam ekonomisi düşüncesinin artan pragmatizmini yansıtmaktadır. Sistemik değişim hayallerinden, İslami finansal ürünlerin çağdaş ekonomik yapılara entegre edilmesinin daha uygulanabilir olduğu anlayışına geçiş yaşanmıştır. Konferanslar, artık İslami finansal kurumların, ürünlerin ve düzenleyici yapıların geliştirilmesine odaklanarak İslami finansı konvansiyonel finans sistemlerine alternatif olmaktan ziyade onların içinde sürdürülebilir ve rekabetçi bir unsur haline getirmeye yönelmiştir.

2000–2005 yılları arasındaki ICIEF konferansları, İslam ekonomisinin teorik zeminden pratik finansal kurumsallaşmaya geçiş sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dönemde küresel ölçekte yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler, özellikle İslam coğrafyasındaki sermayenin yön değiştirmesine ve bu sermayenin İslami ilkelere uygun bir şekilde değerlendirilmesi arayışını güçlendirmiştir. Bu bağlamda, ICIEF konferansları hem bu yönelimi destekleyen bir düşünsel zemin sunmuş, hem de uygulamaya dönük modellerin meşruiyetini artıran uluslararası bir platform işlevi görmüştür. Bu dönemde düzenlenen konferanslar, İslam ekonomisinin değer-temelli bir sistem arayışından çıkıp, teknik yeterliliğe, finansal mühendisliğe ve küresel ölçekte rekabet edebilirliğe dayanan bir yapıya dönüşüm sürecini hızlandırmış; bu süreçte düzenleyici uyum, ürün çeşitliliği ve finansal entegrasyon gibi konuları İslami finansın merkezine yerleştirmiştir. Bu, İslam ekonomisinin tarihsel dönüşümünde, kurumsal kimliğini şekillendiren ve küresel sistemle etkileşim kapasitesini artıran kritik bir aşamayı temsil etmektedir.

Konferanslarda öne çıkan temalar, İslam ekonomisinin artık yalnızca ahlaki ve toplumsal bir ideal olarak değil, aynı zamanda teknik olarak uygulanabilir, düzenlenebilir ve çeşitlendirilebilir bir sistem olarak kurgulanması yönünde evrildiğini göstermektedir. Bu yıllar boyunca gerçekleştirilen tartışmalar; İslami bankacılığın altyapısının güçlendirilmesi, kredi mekanizmalarının yerleşik hale getirilmesi ve bu yapıların ötesine geçerek daha gelişmiş finansal araçların tasarlanması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Aynı zamanda, konferansların bu dönemde sermaye hareketliliğine dair bir bilinç oluşturduğu ve finansal çeşitliliğin yalnızca ekonomik değil, politik bir gereklilik olarak da ele alındığı görülmektedir. Özellikle Körfez sermayesinin Batı finansal sistemine duyduğu güvensizlikle birlikte, İslami finansın hem güvenli hem de meşru bir alternatif sunması yönündeki vurgular artmıştır. Bu çerçevede, ICIEF konferansları, İslam dünyasında finansal sistemin sadece büyümesini değil, kurumsallaşarak istikrar kazanmasını da hedefleyen bir yönelimde belirleyici olmuştur.

2008– 2016 dönemi, küresel finansal krizin gölgesinde şekillenen ve İslami finansın uluslararası alanda görünürlüğünün arttığı, fakat aynı zamanda teknikleşme ve düzenleyici uyum baskılarının belirginleştiği bir evre olarak öne çıkmaktadır. Bu yıllar arasında düzenlenen ICIEF konferansları, İslam ekonomisinin artık sistemsal bir

alternatif olmaktan çok, mevcut küresel finans mimarisi içinde konumlanan ve o yapıyla iş birliğine açık bir uzmanlık alanı hâline geldiğini göstermektedir.

2008 küresel krizinin ardından Batı merkezli finans sistemlerine yönelik güven sorunu yaşanırken, İslami finans modelleri faizsiz, varlık temelli ve daha etik olduğu yönündeki söylemlerle dikkat çekmeye başlamıştır. ICIEF konferansları da bu dönemde İslami finansın "krizlere dayanıklı", "etik temelli" ve "sosyal sorumluluk sahibi" bir model sunduğu argümanını uluslararası kamuoyuna taşıma rolünü üstlenmiştir. Ancak bu söylemin ardında, İslam ekonomisinin ilk dönem idealist yaklaşımlarından uzaklaşarak, teknik düzenlemelere, denetim mekanizmalarına ve finansal mühendisliğe daha fazla odaklandığı bir yönelim söz konusudur.

Bu dönemde konferans temaları; İslami finansal kuruluşların düzenleyici çerçevelere uyumu, sukuk piyasalarının genişlemesi, tekafül sisteminin geliştirilmesi, reel sektörle bağın güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle entegrasyon gibi alanlara yoğunlaşmıştır. Özellikle sukuk ihracının artması ve İslami sermaye piyasalarının kurumsallaşması, bu konferansların tartışma alanlarında merkezî bir yer edinmiştir. Bu gelişmeler, İslam ekonomisinin ahlaki-politik yönünden çok, operasyonel, performansa dayalı ve uluslararası yatırımcılarla uyumlu bir finansal sistem olarak tanımlandığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca bu dönemde, İslami finansın çok boyutlu kalkınma, yoksullukla mücadele, sosyal etki yatırımı gibi temalarla ilişkilendirilmesi, sistemin meşruiyetini güçlendirmeye yönelik stratejik bir söylem üretimine işaret etmektedir. Ancak bu sosyal temaların büyük oranda finansal araçlar üzerinden ve teknik modeller bağlamında ele alınması, İslam ekonomisinin dönüştürücü misyonundan ziyade, mevcut düzenle bütünleşme çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, 2008–2016 yılları arasındaki ICIEF konferansları, İslam ekonomisinin krizi fırsata çevirerek küresel sistem içinde görünürlük kazanmasını sağlamış; ancak bu süreçte, sistemsal alternatif üretme iddiasını büyük ölçüde yitirerek, küresel finansal düzenin etik ve çeşitliliğe açık bir parçası hâline dönüşmesini pekiştirmiştir. Bu dönüşüm, İslam ekonomisinin paradigmatik anlamda bir “uyum” stratejisine evrildiğini ve teknikleşmiş bir uzmanlık alanı olarak yeniden konumlandığını göstermektedir.

2020 ve sonrası, İslam ekonomisinin dönüşümünde yeni bir faza geçildiği, bu fazın da krizlerin tetiklediği ihtiyaçlar etrafında şekillendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Covid-19 pandemisinin küresel ölçekte yarattığı ekonomik, toplumsal ve yapısal sarsıntılar; iklim değişikliği, dijitalleşme, gelir eşitsizliği ve göç gibi çok boyutlu krizlerle birleşerek, İslami finansın yeniden tanımlanması için hem bir baskı hem de bir fırsat oluşturmıştır. Bu dönemde düzenlenen ICIEF konferansları, artık İslam ekonomisinin klasik kuramsal tartışmalarını değil, güncel krizlerin yönetiminde İslami finansın nasıl konumlanabileceğine dair daha işlevsel, çözüm odaklı ve küresel temalı tartışmaları merkeze almıştır.

Konferans temalarında sürdürülebilir kalkınma hedefleri (SDG’ler), yeşil finans, etki yatırımı, gıda güvenliği, dijital finansal teknolojiler ve sosyal adalet gibi başlıklar öne çıkarken; bu temaların işlenme biçimi, İslami finansın mevcut sistemle tam anlamıyla “uyumlu” hâle geldiğini, hatta onun parçası olarak düşünölmeye başlandığını göstermektedir. İslam ekonomisi artık alternatif bir sistem değil, küresel finans mimarisinin içinde “ahlaki bir modöl” olarak işlevselleştirilmektedir.

Bu dönemin bir diğer ayırt edici özelliği, İslami finansın dijitalleşme ile yeniden şekillenmesidir. Pandemiyle birlikte hız kazanan dijital dönüşüm, finansal hizmetlerin erişilebilirliği, sürdürülebilirliği ve teknolojik adaptasyonu açısından yeni bir alan açmıştır. ICIEF konferansları bu bağlamda fintek uygulamaları, dijital para birimleri ve blokzincir tabanlı İslami finans çözümleri üzerine yoğunlaşmış, klasik finansal araçların dijital ortama entegrasyonu tartışılmıştır.

Ayrıca çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) kriterleriyle İslami finans arasında köprü kurma çabaları da dikkat çekicidir. ESG’nin modern temellerine karşılık, İslami finansın ahlaki ve şer’i ilkeler üzerinden benzer değerleri taşıdığı iddiası, bu dönemin konferanslarında sıkça dile getirilen bir savunma argümanına dönüşmüştür. Bu, İslam ekonomisinin öz değerlerinden çok, küresel finans normlarına benzerliğini öne çıkaran bir söylemsel strateji olarak değerlendirilebilir.

2020 ve sonrası dönemde ICIEF konferansları, İslam ekonomisinin krizlerle uyumlu, esnek ve bütüncöl bir yapıya evrilmesini teşvik eden bir zemine dönüşmüştür. İslam ekonomisi artık sistem karşıtı bir paradigma değil; küresel finansın sürdürülebilirlik,

kapsayıcılık ve etik arayışlarına İslami bir katkı sunma potansiyeliyle tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, İslam ekonomisi düşüncesi, teknikleşmiş bir uzmanlık alanı olmanın da ötesine geçerek, evrensel kalkınma hedeflerinin içinde eriyen, dönüştürülmüş bir yapı haline gelmiştir. Paradigmatik derinliği azalan ancak kurumsal kapasitesi artan bu yeni yapı, İslam ekonomisinin başlangıçtaki ideallerinden uzak; fakat küresel düzende yer bulan bir versiyonunu temsil etmektedir.

Bu entegrasyon süreci; taklit (mimicry), melezleşme (hybridity) veya aşılama (grafting) ifade edilen bir yaklaşımla, İslami finansın konvansiyonel finansal yapıların mekanizmalarını ödünç alıp bunları İslami etik ilkelerle bütünleştirme çabasını gözler önüne serdi.

Taklit (mimicry) ile İslami finansın konvansiyonel finans sistemine uyum sağlaması ve paralel bir biçimde ürün ve uygulama geliştirilmesi; melezleşme (hybridity), uyum sağlanan yapıların İslami ilkelerle uyumlulaştırılıp yeni ve hem İslami hem de konvansiyonel sisteme uyumlu karma yapıların oluşturulması; aşılama (grafting) ile İslami unsurların mevcut finansal sistemin içine doğrudan yerleştirilmesini ifade etmektedir (Lai vd., 2017; Bassens vd., 2013).

Entegrasyon sürecinde öne çıkan bu kavramları somut bir şekilde açıklamak gerekirse:

- Taklit (mimicry) süreci, konvansiyonel bankacılıktaki mevduat ve kredi ürünlerinin İslami usullere göre yeniden yapılandırılmasıyla hem konvansiyonel sistemden uyarlanan kredi uygulamaları,
- Melezleşme (hybridity) süreci, sukuk (İslami tahvil) gibi konvansiyonel tahvillerin özelliklerini taşıyan ancak Şer'i uygunluk kriterleri çerçevesinde şekillenen ürünlerin ortaya çıkışı,
- Aşılama (grafting) süreci, İslami yatırım fonlarının küresel endekslerde yer alması ve pencere bankacılığı uygulamaları örnek olarak verilebilir.

İslami finans sektörü; İslami bankacılığın yaygınlaşması, sukuk (İslami tahvil) gibi yeni finansal araçların geliştirilmesi ve İslami finansal ürünlere yönelik kabulün artması gibi göstergelerle önemli bir işlemsel gelişim sergilese de dönüştürücü kalkınma açısından aynı başarıyı yakalayamamıştır. Dönüşümsel gelişim; sadece finansal uygulamaların değil, ekonomik hedeflerin de sosyal adalet, servetin adil dağılımı ve ekonomik eşitsizliklerin

azaltılması yönünde yeniden yapılandırılmasını gerektirirdi. Oysa bu hedefler, erken İslam ekonomisi tartışmalarının temelini oluşturunuyordu.

Konferanslar bu çelişkiyi yansıtmaktadır. İslami finans sektörü piyasa büyüklüğü, kurumsal gelişim ve düzenleyici sistemin olgunluğu açısından büyük ilerleme kaydetmiş olsa da erken dönem İslam ekonomisi öncülerinin öngördüğü köklü ekonomik dönüşümü gerçekleştirememiştir. Bunun yerine, İslami finansın küresel finansal sistem içinde rekabetçi, uygulanabilir ve cazip kalması öncelik haline gelmiş; bu uğurda dönüştürücü hedeflerinden taviz verilmiştir.

Bu dönüşümde finansallaşmanın etkisi de kritik bir rol oynamıştır. Finansallaşma, ekonomik faaliyetlerde finansal güdülerin, piyasaların ve kurumların belirleyici hale gelmesi sürecidir. Bu durum, İslami finansı küresel finansla derin şekilde iç içe geçirmiştir. İslami finans, Müslüman toplumlarda ekonomik güçlenme ve yeniden dağıtım aracı olmak yerine, çoğunlukla sermaye birikimi ve finansal getirilere öncelik veren konvansiyonel piyasa mantığı içinde faaliyet göstermiştir. Bu da İslami finansın adalet odaklı özgün bir ekonomik alternatif olmaktan çok neoliberal ekonomik genişlemenin bir aracı haline geldiği yönünde eleştiriler doğurmuştur.

Ayrıca, İslam ekonomisinden İslami finansa geçiş, İslam dünyasındaki daha geniş tarihsel ve politik gerçekliğin de bir yansımasıdır. Birçok Müslüman ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, bağımsız ekonomik modeller geliştirme kapasitelerini sınırlamış; bunun yerine, İslami kimliği finansal düzeyde koruyarak küresel ekonomiye entegre olma yolunu seçmişlerdir. Böylece, mevcut yapılarla uyumlu ama onları dönüştürme iddiasından uzak, pragmatik fakat sınırlı bir İslam ekonomisi vizyonu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, 1976'dan günümüze İslam ekonomisi ve finans konferansları serisinin geçirdiği dönüşüm, İslam ekonomisi düşüncesinde köklü bir yön değişikliğini ortaya koymaktadır. Başlangıçta kapitalist ekonomik sistemlere devrimsel bir alternatif olarak tasarlanan İslam ekonomisi, zamanla mücadele ettiği sistemle uyumlu hale gelmiştir. Odağı makroekonomik yeniden yapılandırmadan mikro düzeydeki finansal araçlara, ideolojik iddialardan uygulanabilir entegrasyona, sistemik dönüşümden işlemsel gelişime kaymıştır.

Bu gerçeklikler, finansal sistemlerin yeniden düşünülmesini zorunlu kılarken, İslami finans için de başlangıçtaki etik ve toplumsal odaklı vizyona dönüş adına önemli bir imkân sunmaktadır. Dolayısıyla, İslami finansın yeniden insan merkezli bir anlayışla şekillendirilmesi, yalnızca sistemin sürdürülebilirliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda küresel adalet arayışına da katkı sunacaktır.

İslami finans, kurumsal güçlenme ve küresel tanınırlık açısından başarılı olsa da İslam ekonomisinin başlangıçta hedeflediği ekonomik adalet ve eşitlikçi kalkınma ideallerini gerçekleştirme konusunda başta hedeflenen düzeye erişememiştir. Gelecek dönem akademik çalışmalarının ve politika tartışmalarının önündeki temel soru, İslami finansın mevcut sınırlarının ötesine geçip erken dönem İslam ekonomisi hareketinin dönüşümsel hedeflerini yeniden sahiplenip sahiplenemeyeceğidir. Aksi takdirde, İslami finans küresel kapitalizmin biraz değiştirilmiş bir uzantısı olmaya devam edecek; gerçek anlamda alternatif bir paradigma olamayacaktır.

KAYNAKÇA

- The First International Conference on Islamic Economics. (1976). In Institute of Islamic Economics (Ed.), *A selection of papers presented to the First International Conference on Islamic Economics*. Jeddah, Saudi Arabia: Islamic Economics Institute, King Abdulaziz University. Retrieved from <https://iei.kau.edu.sa/Pages-E-ListConference1.aspx>
- 2nd International Conference on Islamic Economics (ICIE). (1983). *Proceedings of the 2nd international conference on Islamic economics (March 19–23, 1983)*. Islamabad, Pakistan: Islamic University. Retrieved from Islamic Economics Institute - The Second International Conference on Islamic Economics
- 3rd International Conference on Islamic Economics (ICIE). (1992). *Proceedings of the 3rd international conference on Islamic economics*. Kuala Lumpur, Malaysia: International Islamic University Malaysia & Leicester, England: Islamic Foundation UK & Jeddah, Saudi Arabia: International Association for Islamic Economics.
- 6th International Conference on Islamic Economics and Finance (ICIEF). (2005). *Proceedings of the 6th international conference on Islamic economics and finance (Vol. 1)*. Jeddah, Saudi Arabia: Islamic Research and Training Institute & Jeddah, Saudi Arabia: Islamic Development Bank & Leicester, England: International Association for Islamic Economics.
- 7th International Conference on Islamic Economics and Finance (ICIEF). (2008). *Proceedings of the 7th international conference on Islamic economics and finance* [PDF document]. Jeddah, Saudi Arabia: King Abdulaziz University.
- 10th International Conference on Islamic Economics and Finance. (2015). *Conference program: Institutional aspects of economic, monetary and financial reforms* [PDF document]. Doha, Qatar: Hamad bin Khalifa University.
- 11th International Conference on Islamic Economics and Finance (ICIEF). (2016). *11th ICIEF programme and abstract book* [PDF document]. Kuala Lumpur, Malaysia: Centre for Islamic Economics, Kulliyah of Economics and Management Sciences (KENMS), IIUM.

- 12th International Conference on Islamic Economics and Finance (ICIEF). (2020). *12th ICIEF abstract book* [PDF document]. Istanbul: Istanbul Sabahattin Zaim University.
- 15th International Conference on Islamic Economics and Finance. (2024, February 20–22). *Conference programme book* [PDF document]. Kuala Lumpur, Malaysia: Bank Negara Malaysia.
- Akkas, E. (Ed.). (2025). *Islamic economics and financial crisis*. New York: Taylor & Francis.
- Asutay, M. (2025). Islamic moral economy: Bringing back substantive morality to humanise Islamic finance. *Global Policy*, 16(S1), 7-11.
- Asutay, M. (2025). Preface: Searching for emancipatory and empowering Islamic authenticity: From Islamic finance to the iqtisad world of Islamic moral political economy. In E. Akkas (Ed.), *Islamic economics and financial crisis*. New York: Routledge.
- Asutay, M. & Yılmaz, İ. (2018). Re-embedding maqasid al-shari’ah in the essential methodology of Islamic economics. In M.E.T. El-Mesawi (Ed.), *Maqasid Al-Shari’ah: Explorations and implications* (373–418). Kuala Lumpur, Malaysia: Islamic Book Trust.
- Ay, H., & Uçar, Ö. (2015). Üç küresel ekonomik krizin analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 11-32.
- Bank Indonesia Institute & International Association for Islamic Economics. (2021). *13th ICIEF & 7th IIMEFC conference booklet* [PDF document]. Jakarta, Indonesia: Bank Indonesia Institute.
- Bassens, D., Engelen, E., Derudder, B., & Witlox, F. (2013). Securitization across borders: Organizational mimicry in Islamic finance. *Journal of Economic Geography*, 13(1), 85–106.
- Bingöl, O. (2013). Arap Baharı & Orta Doğu: Çok eksenli güç mücadelesinde denge arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 25-49.

- Bissenove, A. (2004). Ottomanism, pan-islamism, and the caliphate; Discourse at the turn of the 20th century. *BARQIYYA*. 9(1). American University in Cairo: The Middle East Studies Program.
- Braun, V. & Clarke, V. (2021). *Thematic analysis: A practical guide*. London, England: Sage Publications, 2021. ISBN 978-1-4739-5323-9.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Yıldırım, E. & Bayraktaroğlu, S. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (8. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- El-Ashker, A. & Wilson, R. (2019). *İslam iktisadının kısa tarihi* (S. Yıldırım & Z. E. Bayrak, Çev.). İstanbul, Türkiye: İktisat Yayınları. (Original work published 2006).
- El-Karanshawy, H.A., et al. (Eds.). (2015). *Access to finance: Essays on zakah, awqaf and microfinance (Vol. 1)*. Doha, Qatar: Bloomsbury Qatar Foundation.
- El-Karanshawy, H.A., et al. (Eds.). (2015). *Ethics, governance and regulation in Islamic finance (Vol. 4)*. Doha, Qatar: Bloomsbury Qatar Foundation.
- El-Karanshawy, H.A., et al. (Eds.). (2015). *Financial stability and risk management in Islamic financial institutions (Vol. 5)*. Doha, Qatar: Bloomsbury Qatar Foundation.
- El-Karanshawy, H.A., et al. (Eds.). (2015). *Islamic banking and finance: Essays on corporate finance, efficiency and product development (Vol. 3)*. Doha, Qatar: Bloomsbury Qatar Foundation.
- El-Karanshawy, H.A., et al. (Eds.). (2015). *Islamic economics and social justice: Essays on theory and policy (Vol. 2)*. Doha, Qatar: Bloomsbury Qatar Foundation.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve ekonomi*. İzmir, Türkiye: Çağlayan Matbaası.
- Evans, W., & Jones, P. (2015). *Islamic finance in the UK*. London, England: Foreign and Commonwealth Office.
- Galloux, M. (1996). *Finance islamique et pouvoir politique: le cas de l'Égypte moderne*. FeniXX. Paris, France: FeniXX.

- Gedikli, A. & Erdoğan, S. (2019). Malezya’da İslami finans & İslami bankacılık uygulamaları üzerine bir inceleme. *Bilimname*, 2019(38), 251-287. doi: <https://doi.org/10.28949/bilimname.604791>
- Goud, B. (2009). *Islamic finance in North America*. Dubai, United Arab Emirates: Yasaa Media.
- ICIEF. (1976). *Proceedings of the first international conference on Islamic economics*. Jeddah, Saudi Arabia: King Abdulaziz University.
- ICIEF. (1983). *Proceedings of the second international conference on Islamic economics: Development, finance and distribution from Islamic perspectives*. Jeddah, Saudi Arabia: King Abdulaziz University.
- International Islamic University Malaysia. (2022). *6th IFBBE 2022 & 14th ICIEF: Conference programme book* [PDF document]. Kuala Lumpur, Malaysia: Kulliyah of Economics and Management Sciences.
- Iqbal, M. (2003). Contributions of the last six conferences. *The Seventh International Conference on Islamic Economics*, 7, 71-87.
- Islamic Research and Training Institute. (2024). About us. Retrieved November 12, 2024, from
- Islamic Corporation for the Development of the Private Sector, & DinarStandard. (2025). *Islamic finance development report 2025*. Retrieved June 2, 2025, from <https://www.ifsb.org/wp-content/uploads/2025/05/IFSI-Stability-Report-2025.pdf>
- Islamic Corporation for the Development of the Private Sector, & London Stock Exchange Group. (2024). *Islamic finance development report 2024*. Retrieved April 5, 2025, from https://icd-ps.org/uploads/files/Islamic%20Finance%20Development%20Report%2020241746698945_4017.pdf
- Islamic Development Bank. (2020). *IsDB member countries*. Retrieved November 12, 2024, from <https://www.isdb.org/isdb-member-countries>.

- Islamic Financial Services Board. (2024). *Islamic financial services industry stability report 2024*. Retrieved February 3, 2025, from https://icd-ps.org/uploads/files/Islamic%20Finance%20Development%20Report%2020241746698945_8205.pdf
- Islamic Financial Services Board. (2025). *Islamic financial services industry stability report 2025: Navigating shallow waters—Addressing structural vulnerabilities and shoring up resilience to global shocks*. Kuala Lumpur, Malaysia: Islamic Financial Services Board. Retrieved from <https://www.ifsb.org/wp-content/uploads/2025/05/IFSI-Stability-Report-2025.pdf>
- Islahi, A. A. (2010). Four generations of Islamic economists. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 23(1), 163–169. <https://doi.org/10.4197/Islec.23-1.7>
- Islahi, A. A. (2007). *Thirty years of research in the history of Islamic economic thought: Assessment and future directions*. (Paper presented at the 7th International Conference in Islamic Economics, pp. 347–370). Retrieved from <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/18102/>
- Kalaycı, M., & Cevherli, F. (2024). Katılım bankacılığı ve sürdürülebilirlik: Finansal dönüşümde ikili etki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 135–150. <https://doi.org/10.20875/makusobed.1468591>
- Karamelikli, H. & Alizadeh, N. (2017). İran İslami bankacılık sistemi üzerine bir değerlendirme. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 2(11), 36-58.
- King Abdul Aziz University. (1976, Şubat). Conference communiqué: First International Conference on Islamic Economics [PDF document]. Jeddah, Saudi Arabia: Faculty of Economics and Administration, King Abdul Aziz University.
- King Abdulaziz University. (n.d.). *List of Conferences*. Islamic Economics Institute. Retrieved January 16, 2025, from <https://iei.kau.edu.sa/Pages-E-ListConference1.aspx>
- King Abdulaziz University. (n.d.). *Proceedings of Islamic economics conferences*. Institute of Islamic Economics. Retrieved January 16, 2025, from <https://iei.kau.edu.sa/Pages-E-ListConference2.aspx>

- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kollektif. (2019). *İslam iktisadı çalışmaları* (F. Yozgat, Çev.; M. A. Güvendi, Ed.). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Lai, J., Rethel, L. & Steiner, K. (2017). Conceptualizing dynamic challenges to global financial diffusion: Islamic finance and the grafting of sukuk. *Review of International Political Economy*, 24(6), 958-979.
- Malterud, K. (2001). Qualitative Research: Standards, challenges, and guidelines. *The Lancet*, 358(9280), 483–488. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(01\)05627-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(01)05627-6)
- Metcalf, A. M., & Salah, I. (2014). United States: Progress and challenges. In I. Warde & H. Zamir (Eds.), *The Islamic finance handbook* (pp. 547–558). Hoboken, NJ: Wiley.
- Mosab, I.T. and Raj, S.D. (2014a), “Islamic finance and economic growth in the kingdom of Saudi Arabia (KSA): an empirical evidence”, *Journal of General Management Research*, 1(1), pp. 37-50
- Nagoka, S. (2012). Critical overview of the history of Islamic economics: Formation, transformation and new horizons. *Asian and African Area Studies*, 11(2), 114-136.
- Orhan, Z. H. & Kavakcı, S. (2024). Is Mit Ghamr a role model or a utopia?: New findings. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 10(2), 127-147. <https://doi.org/10.54427/ijisef.1520949>
- Organization of the Petroleum Exporting Countries. (2023). *OPEC annual statistical bulletin 2023* (58th ed.). Retrieved August 21, 2024, from <https://www.opec.org/annual-statistical-bulletin.html>
- Özal, A. K. (2001). İslam Kalkınma Bankası. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23, 47-49. Retrieved from <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam-kalkinma-bankasi>
- Şencal, H. vd. (2022). İslami finans kurumlarının ortaya çıkışı & gelişiminin politik ekonomi açısından eleştirel bir değerlendirmesi. E. Akkaş (Ed.), *İslami finansın politik ekonomisi* (pp. 3–25). İstanbul, Türkiye: İktisat Yayınları.

- Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu Makaleler I: İktisat tarihi*. İstanbul, Türkiye: Kitapevi Yayınları.
- Tabung Haji. (2024). *Five (5) year data & statistics*. Retrieved March 6, 2025, from <https://www.tabunghaji.gov.my/en/corporate/corporate-information/five-5year-data-statistics#>
- TKBB. (2020). *Katılım bankaları sukuk ihraçları (2010-2019)*. Retrieved March 18, 2025, from <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2019.pdf>
- Türkdoğan, O. & Gökçe, O. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemi*. Konya, Türkiye: Çizgi Kitabevi.
- Warde, I. (2000). *Islamic finance in the global economy*. Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.
- Yenice, A. C. (2023). İslam iktisadında üçüncü sektör: Tabung haji üzerine bir saha araştırması & türkiye hac fonu önerisi= The third sector in islamic economics: A case study on tabung haji and model proposals on Turkey hajj fund (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Ankara, Türkiye: Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Kurulu. (2024). *Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehber*. Retrieved August 9, 2024, from <https://eski.yok.gov.tr/Documents/2024/yapay-zeka-kullanimina-dair-etik-rehber.pdf>
- Zaim, S. (2014). *İslam ekonomisinin temelleri*. A. Esen, T. Koç & M. Y. Çakır (Eds.). İstanbul, Türkiye: Dünya Yayıncılık.